

Josip Banić

Odsjek za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli

I. Matetića Ronjgova 1, HR-52100 Pula

jb@histria-historica.eu

Mletački podestati, plemenite čarobnice i motovunska komuna: kritike, ispravci i dopune knjizi *Proces protiv Dilette [Motovun, 1271.] u prožimanju rimskog, kanonskog običajnog i mletačkog prava* Dunje i Ivana Milotića (Pazin – Motovun: Državni arhiv u Pazinu – Općina Motovun, 2022.)

Izvorni znanstveni rad | Original scientific paper

UDK 343.296:398.47>(497.571Motovun)"1271"

DOI 10.32728/h2022.01

Primljeno | Received: 11. IX. 2022.

Izvadak

Autor se kritički osvrće na najnoviju monografiju Dunje i Ivana Milotića o procesu protiv čarobnice Dilekte vođenom u Motovunu 1271. godine, pokazujući da monografija obiluje ozbiljnim faktografskim i interpretativnim pogreškama te metodološkim neispravnostima, što u potpunosti ruši veliku većinu izvedenih zaključaka. Osim ispravaka mnogih netočnih navoda, autor kritički priređuje i predstavlja neolicinu prethodno neobjavljenih povijesnih vrela koja dodatno rasvjetljavaju modalitete i mehaniku izbora podestata u istarskim komunama pod vlašću akvilejskih patrijarha-margkrofova (pobijajući tako jedan od glavnih zaključaka Dunje i Ivana Milotića) te upotpunjuju Dilektinu arhivsku mapu, koja je u monografiji Milotića samo parcijalno i vrlo nekritički analizirana.

Excerpt

The author takes a critical look at the latest monograph by Dunja and Ivan Milotić on the trial against the sorceress Dilecta held in Motovun in 1271, showing that the book is full of serious factual and interpretative errors and methodological flaws, which completely invalidate the majority of the drawn conclusions. In addition to correcting many incorrect statements, the author critically edits and presents several previously unpublished historical sources that shed additional light on the

modalities and mechanics of the election of podestàs in the Istrian communes under the rule of the Aquileian patriarchs-margraves (thus refuting one of the main conclusions of Dunja and Ivan Milotić), and complete Dilecta's archive folder, which is only partially and very uncritically analysed in Milotić's publication.

Gljučne riječi: Istra, XIII. stoljeće, Akvilejski patrijarhat, Venecija, čarobnjaštvo, podestati, komune, Motovun

Key words: Istria, 13th century, Patriarchate of Aquileia, Venice, Sorcery, podestàs, communes, Motovun

Sredinom 2022. godine svjetlo dana ugledala je znanstvena monografija Dunje i Ivana Milotića, doktorâ pravnih znanosti i nastavnika s Pravnoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, obrađujući temu iz istarske srednjovjekovne povijesti, područja kojemu je potonji autor posvetio značajan broj znanstvenih radova.¹ U žarištu publikacije nalazi se notarska isprava (*instrumentum publicum*) koju je 6. srpnja 1271. u Motovunu sastavio javni notar Bonaventura, a koja bilježi priznanje (*confessio*) plemenite Mlečanke Dilekte (lat. *Dilecta*, u monografiji sustavno Diletta) u vezi s raznolikim čarobnjačkim činovima koje je počinila, naočigled na štetu svojega muža i djevera.² Isprava je utoliko osebujnija jer je Dilektin muž plemeniti Mlečanin Toma Michiel koji upravo u trenutku bilježenja njezina priznanja obnaša službu motovunskoga podestata, glavnoga lokalnog magistrata čija je temeljna uloga upravo dijeljenje pravde. Nakon bilježenja Dilektina priznanja, Toma Michiel, u svojstvu lokalnoga podestata, osudio je svoju ženu za čarobnjaštvo te ju dao pogubiti u Motovunu. Zbog okrutne kazne izrečene vlastitoj supruzi, mletačko Vijeće četrdesetorice pokrenulo je sudski postupak protiv Tome Michiela koji je, po svemu sudeći, iz svega izišao nekažnjeno te potom nasta-

1 Ivan Milotić et al., *Oprtalj / Portole*, Oprtalj 2009.; Ivan Milotić, *Grdosel(o) – povodom 60. obljetnice pronalaska i 50. obljetnice objave Grdoselskog ulomka*, Pazin 2009.; isti, *Crkva u Istri: povijesna i kulturna baština*, Pazin – Poreč 2010.; Ivan Milotić et al., *Vrsar poviješću i zbiljom*, Vrsar 2013.; Ivan Milotić, *Momjanski kapitulat / Capitolarie di Momiano*, Buje 2014.; isti, *Motovunski statut i Odluke općinskog vijeća Motovuna: prijevod, komentar i studije*, Motovun 2016.; isti, „Aspetti giuridici della linea di demarcazione austro-veneziana in Istria e sua soluzione arbitrale con le sentenze tridentine“, *Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno*, 45, 2016., 111-145; isti, *Uredbe i naredbe za održavanje u kaštelu Vrsar i njegovu kotaru: prijevod, komentar i studije*, Vrsar 2017.; isti, „Pravni aspekti uspostave habsburške vlasti u Istri 1374. godine“, u: *Habsburgovci i Istra u pravu i povijesti*, ur. Ivan Milotić – Budislav Vukas, Pazin – Motovun 2019., 1-26; isti, „Arbitration Agreement of 1535 between the Habsburgs and the Venetians“, *Journal on European History of Law*, 11/2, 2020., 68-75; isti, „The Resolution of Boundary Disputes between the Habsburgs and the Venetians in Istria by the Arbitral Decision of 1535“, *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*, 10/2, 2020., 174-185; isti, „Motovunski statut i akvilejski patrijarh“, u: *Grčko-rimsko i kanonsko pravo: temelji pravne kulture Zapada*, ur. Ivan Milotić, Motovun 2020., 113-147.

2 Ivan Milotić – Dunja Milotić, *Proces protiv Dilette [Motovun, 1271.] u prožimanju rimskog, kanonskog[,] običajnog i mletačkog prava*, Pazin – Motovun 2022. U naslovu publikacije omaškom je ispušten zarez između riječi „kanonskog“ i „običajnog“.

vio blistavu karijeru istaknuta mletačkoga političara i diplomata, ugledna člana venecijanskoga Velikoga vijeća.

U potpunosti iščitana iz arhivskih vrela, ta je priča u historiografiji poznata posredstvom kratkoga rada objavljenoga 1992. perom Marca Pozze, profesora Sveučilišta Ca' Foscari u Veneciji.³ Milotići su odlučili otići znatno dalje od Pozzina uistinu sažeta prikaza toga jedinstvena slučaja, stavivši pred sebe ambiciozan zadatak ponovne kritičke objave samoga notarskog akta, diplomatičke i filološke analize toga važnog dokumenta te pravno-povijesne kontekstualizacije i raščlambe cijela Dilektina slučaja. Budući da je monografija plod interdisciplinarnoga analitičkog pristupa, knjigu je recenziralo čak šest stručnjaka: pet pravnika i jedan teolog, no nijedan povjesničar.⁴ Kao što će biti detaljno pokazano u ovom opsežnom kritičkom osvrtu, ni autori ni recenzenti nisu bili dorasli tom zadatku jer monografija Dunje i Ivana Milotića obiluje faktografskim pogreškama, pokazuje posve-mašnje nepoznavanje temeljnih aspekata materije koja se raščlanjuje, vrvi metodološkim neispravnostima te, posljedično, donosi niz posve neodrživih zaključaka.

Cilj je autora ovih redaka ispravak svih tih brojnih netočnih navoda, ukazivanje na neodrživost većine iznesenih zaključaka te samim time nova interpretacija Dilektine sudbine, uloge podestata Tome Michiela i povijesne putanje Motovuna tijekom druge polovice trinaestoga stoljeća, za Istru uistinu ključna povijesnoga razdoblja. Rad je podijeljen u tri cjeline. U prvom se dijelu donosi detaljan prikaz monografije Dunje i Ivana Milotića, uključujući i sve zaključke koje su autori izveli na temelju svojih analiza. Potom slijedi kritika analitičkih postupaka koja ispravlja faktografske i interpretacijske pogreške, i to glavnim dijelom položaj i ulogu notara/kancelara Bonaventure, jurisdikcijski položaj motovunske komune u odnosu na Akvilejski patrijarhat i Veneciju te samu sudbinu Dilekte koja se iščitava iz arhivskih vrela koje autori, posve je razvidno, nisu osobno konzultirali. Rad završava kritičkom priredbom nekolicine dokumenta iz druge polovice trinaestoga stoljeća koji rasvjetljavaju mehanizme izbora podestata u istarskim komunama podređenim svjetovnoj jurisdikciji akvilejskih patrijarha (kao što je to bio Motovun 1271.) te zaokružuju arhivsko gradivo relevantno

³ Marco Pozza, „Un caso di stregoneria o di *uxoricidio* nell'Istria del Duecento“, u: *Studi veneti offerti a Gaetano Cozzi*, ur. Gherardo Ortalli et al., Venezia 1992., 43–52.

⁴ Redosljedom navedenim u knjizi, to su: Ivana Jaramaz Reskušić, Vilma Pezelj, Zrinka Erent-Sunko, Slavko Zec, Sladana Aras Kramar i Petar Bujas.

za sudbinu optužene i pogubljene Dilekte. Prilog tako donosi znanstveno utemeljen prikaz i interpretaciju Dilektine sudbine koji će služiti kao čvrsto uporište za sva buduća istraživanja, kako toga jedinstvenog slučaja, tako i samoga fenomena čarobnjaštva u razvijenom srednjem vijeku. Također, kritički osvrt ispravlja i ukazuje na pogrešne zaključke koje su Milotići nesmotreno iznijeli u svojoj monografiji.

I. Prikaz monografije

Knjigu Dunje i Ivana Milotića otvara „Riječ autora“ (v-vii), gdje se ukra- tko opisuje put koji je ponukao ovo istraživanje te tvrdi da rezultat analize „stubokom mijenja povijest Motovuna u tom razdoblju s obzirom na način kako se do sada tumačila, razlagala, sagledavala i vrednovala“ (vi). Također se navodi da je monografija „recenzentski višestruko te iscrpno provjereno“ djelo koje mijenja „poznavanje [motovunskoga] teritorijalno-političkog, općinskog, administrativnog, urbanističkog, arhitekstonskog, crkvenog i općeg pravnog i društvenog razvoja“ (vi-vii). Smjele riječi za početak ambiciozne znanstvene studije. Potom slijedi „Predgovor“ (ix-xi) koji potpisuje jedan od recenzenata, pravnik Petar Bujas, u kojemu se monografija hvali kao primjer „objektivne, na činjenicama utemeljene pravnopovijesne i interdisciplinarne znanstvene analize“ (xi), koja ne robuje „stereotipima“ i „predrasudama“ kada je riječ o fenomenima poput čarobnjaštva i progona vještica koji se u (znanstveno-)popularnoj literaturi često tumače krajnje pristrano (x).

Slijedi „Uvod“ (1-5), u kojem autori ističu da je za raščlambe vještičarenja i čarobnjaštva u srednjem vijeku bitno „objektivno i pošteno znanstveno propitivanje te razumijevanje tih slučajeva tako da se oni temelje na činjenicama“ (1-2), što je istraživački stav koji autori namjeravaju zauzeti pri analizama Dilektina slučaja. Potom se navodi kako razmatrana isprava sadrži brojne aspekte koji se na prvi pogled ne slažu s općeprihvaćenim historiografskim narativom o Motovunu u tom razdoblju, a to su pitanje mletačkoga podestata u Motovunu već 1271., iako taj grad službeno priznaje vlast Venecije tek od 1278., te potpis bilježnika Bonaventure, koji se naziva *notarius sacri palatii* (2-3). Milotići potom podcrtavaju kako cijeli proces nema veze s Crkvom, koja se nigdje i ne spominje, te kako je analizirani dokument nastao na tromeđi pravnih kultura: akvilejske, venecijanske i običajnopravne motovunske (4-5). Zadatak je autora, kako navode u uvodu,

znanstvenim analizama doći do merituma cijela slučaja: „što zapravo predstavlja sadržaj ove isprave i čime je on uvjetovan“ (5).

Prvo analitičko poglavlje, „Paleografska i filološka obilježja motovunske isprave iz 1271. godine“ (7-17), donosi osvrt o samom izvoru i arhivskom fondu u kojemu se nalazi. Radi se o notarskoj ispravi pisanoj na pergameni kancelarijskom goticom, koja se danas čuva u Državnom arhivu u Veneciji, fondu *Cancelleria inferiore: Notai*, kutiji (*busta*) 8. Riječ je o autentičnom dokumentu koji je dosad već dvaput objavljen, prvo 1886. u časopisu *Archivio veneto*, gdje je tekst „ostao nezamijećen i bez ikakva odjeka“ (7), te potom 1992. trudom Marca Pozze, a sama isprava inspirirala je i povijesni roman *La strega di Montona* autorice Lare Pavanetto.⁵ Potom slijedi raščlamba statusa i provenijencije notara Bonaventure, koji se potpisao kao *notarius sacri palatii* i *cancellarius* motovinskoga podestata, što autori tumače izuzetno kreativno: riječ je o „bilježniku svete palače“, odnosno o notarar ovlašću Svete stolice, čiji je prvotni ured u Motovunu dolaskom mletačke vlasti pretvoren u komunalnu kancelariju (10). Autori potom nagovješćuju mogućnost da je Dilektino priznanje bilo iznuđeno, i to na temelju činjenica da je *confessio* sastavljena u podestatovoj kući, a ne na nekom javnom području, i to na zahtjev samoga Tome, njezina muža i motovinskoga podestata (13-15). Poglavlje završava osebujnom analizom Bonaventurina notarskoga znaka, koji se dovodi u vezu s rimsko-kanonskim pravom, notarima postavljenima papinskom ovlašću i promjenama koje sa sobom donosi mletačka vlast (17).

Potom slijedi transkripcija i prijevod isprave u žarištu analize, no to je odradeno na jedinstven način. Umjesto jedne kritičke priredbe izvora i prijevoda na hrvatski jezik, autori donose čak četiri transkripcije jedne te iste isprave: prvo transkripciju objavljenju 1886. u časopisu *Archivio veneto* (19-20), potom Pozzinu transkripciju objavljenju 1992. (21-22), pa „Transkripciju isprave sa slovima u obliku zagrada dobivenima razrješavanjem abrevijatura i kraćenja“ (23-24) te konačno klasičnu transkripciju isprave sa svim razriješenim kraticama (25-26) i njezin prijevod na hrvatski jezik (27-28). Zadnje dvije transkripcije i prijevod na hrvatski jezik plod su rada Irene Bratičević, profesorice latinskoga jezika s Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Slijedi sedam analitičkih poglavlja koja ispravu analiziraju kroz povijesnopravno očiste, od kojih se svako fokusira na pojedini aspekt cijeloga

5 Lara Pavanetto, *La strega di Montona*, Raleigh 2013.

Dilektina slučaja. Prvo dolazi „Teritorijalno-politički i povijesni kontekst i lokalne okolnosti nastanka motovunske isprave od 6. srpnja 1271.“ (29–38), u kojem autori razlažu jedan od temeljnih argumenata svoje publikacije: da je mletačka vlast u Motovunu *de facto* započela 1271. s podestatom Tomom Michielom, a da je 1278., godina koja se tradicionalno navodi u literaturi kao početak venecijanske vlasti u tom gradu, samo formalno priznanje već postojećega stanja. Glavni su argumenti za tu smjelu tezu podestat mletačkoga podrijetla u Motovunu prije 1278., „sustav općinskih službi“ koji „funkcionira po mletačkom modelu“ (32) te naslov *cancellarius* umjesto *notarius sacri palatii* bilježnika Bonaventure. Dilektin slučaj stoga bi spadao u razdoblje tranzicije vlasti s akvilejskoga patrijarha, koja po autorima započinje za vrijeme patrijarha Ulrika I. početkom XII. stoljeća (33–34), na mletačku komunu, „a najbolji je dokaz toga upravo promjena Bonaventurinog naslova“ (33). Na kraju, promjena vlasti s akvilejskih patrijarha na Veneciju donijela je sa sobom i smjenu pravnih sustava jer „Mletačko pravo motovunske općine odbacuje primjenu rimsko-kanonskog prava na kojemu je, pak, počivao civilni sustav u patrijarhovo doba“, a za to je opet dokaz notar Bonaventura koji na taj način postaje „tek općinski kancelar jedne u širim okvirima neprimjetne teritorijalno-političke partikularne cjeline poput ove motovunske“ (35). Nakon obrazlaganja uspostavljanja mletačke vlasti 1271., autori ukratko prepričavaju djelovanje mletačke obitelji Michiel u Istri, u potpunosti se oslanjajući na kratki rad Marca Pozze (36–38).

Slijedi najopsežnije poglavlje monografije, „Pravnopovijesna kontekstualizacija motovunske isprave od 6. srpnja 1271.“ (39–72), u kojemu Milotići obrađuju nekoliko tema: prvo se osvrću na progone vještica i vještichenje u srednjovjekovnoj i ranonovovjekovnoj Europi, pri čemu se ispravno zaključuje da u XIII. stoljeću čarobnjaštvo još uvijek nema teološki razrađenu dimenziju te da samim time delikt čarobnjaštva/tvarništva podliježe prvenstveno svjetovnoj, a ne crkvenoj jurisdikciji. Sredinom poglavlja autori se vraćaju na Dilektino priznanje, podcrtavajući da isprava „spominje najtipičnije takve predmete“ čarobnjaštva/tvarništva, što „pobuđuje znatnu sumnju u vjerodostojnost Dilektina priznanja, tj. ono neodoljivo ukazuje na to da je njegov sadržaj unaprijed fabriciran (izvještačen), a da je Diletta, čini se, samo kazivala ono što joj je rečeno i na što je na neki način bila prisiljena“ (50–51). Tekst se potom okreće genezi institucije crkvene inkvizicije u drugoj polovici XIII. stoljeća, pri čemu se ispravno zaključuje da je crkvena inter-

vencija u slučajeve čarobnjaštva bila moguća u teoriji, no da je ona najvećim dijelom bila usredotočena na suzbijanje hereza, a ne na neheretičku magiju kakvu oprimjeruje Dilekta i koju su kažnjavale svjetovne vlasti. Autori se u trećem dijelu poglavlja okreću Motovunskom statutu, koji u jednoj svojoj glavi uistinu propisuje kazne za čarobnjaštvo, no tekst te glave nije sačuvan već postoji samo naslov. Milotiće činjenica da tekst glave nije sačuvan ne sprječava da zakluče kako je ona „pripadal[ā] rimsko-kanonskoj pravnoj tradiciji“, zrcaleći „tadašnje trendove u odnosu civilno – kanonsko kako ih je poimala Crkva“ (55). No, tvrde autori, sama Dilektina *confessio* nigdje ne spominje Motovunski statut jer se nova venecijanska vlast nastojala „dokazivati kao nova, samosvojna i sasvim različita od prijašnje, a to je najbolje mogla pokazati raskidanjem svih veza s patrijarhovom vlašću, pa i pravnih poveznica koje bi mogle proizaći primjenom patrijarhovitih statutaritih pravila“ (56). Zadnji dio toga opsežnog poglavlja posvećen je usporedbi kazna za čarobnjaštvo u mletačkim statutima te u statutima pojedinih komuna Istre i istočne obale Jadrana (poimence Vinodola, Dubrovnika, Korčule, Brača, Splita, Trogira, Šibenika, Raba, Hvara, Krka, Paga, Poljica, Rijeke, Labina i Plomina, Oprtlja, Vodnjana i Pule) (59-72).

Naredno poglavlje, „Prilike u kojima je nastalo Dilettino priznanje i mogućnost da je ono iznuđeno“ (73-78), napisano je bez ijedne reference na stručnu literaturu ili povijesne izvore, a razlaže (hipo)tezu autora da je Dilektina *confessio* ustvari fabricirana, i to naporima njezina supruga Tome Michiela. Argumenti za tu smjelu tvrdnju su „niz tipičnih i idealtipskih čarobnjačkih/tvarnih čina“ koji su sadržani u priznanju koje, pak, „nije ni prirodno ni očekivano čovjekovo ponašanje“ (74-75). Na kraju se zaključuje da se „samo po sebi čini nevjerojatnim da je Diletta poduzela te čine, i to prvotno zbog brojnosti (čitavoga niza) takvih čina, ali i zbog čovjekove zdrave logike, urođena opreza, svijesti o kazni i posljedicama, a posebno zbog Dilettina plemenita statusa“ (75). Osim „zdrave logike“, tu su i argumenti poput „izostanka rasprave“, činjenice da je priznanje sastavljeno na molbu Tome i u njegovu domu, činjenice da su trojica imenovanih svjedoka „iz sasvim različitih i međusobno udaljenih krajeva“ (Venecija, Poreč i Verona), da je Dilekta „baš tog 6. srpnja 1271. prvi puta u svojem životu pristigla u Motovun i prvo što je učinila bilo je davanje priznanja, što je krajnje nelogično i zbunjujuće“, „osjetljivost Bonaventurinog položaja“ koji je „osobno, profesionalno i egzistencijalno u nezavidnoj situaciji jer ga Mle-

čani nisu morali zadržati u službi kancelara“ te, naposljetku, „formulacija *et aliorum* [nakon nabiranja svjedoka] koja je u ovom konkretnom slučaju neobična i zapravo pravno neodrživa jer imena svjedoka nužno moraju biti poznata“ (75-78). Autori su očito bili toliko uvjereni u snagu svojih argumenata da se u ostatku knjige uzima kao neosporna činjenica da je Dilektino priznanje uistinu fabricirano i to trudom njezina supruga.

Slijedi „Dilettino priznanje kao dokaz u sustavu rimsko-kanonskog i mletačkog prava“ (79-85), u kojem autori ispravno zaključuju da je svrha formalnoga zapisivanja toga priznanja bila „Dilettin problem izdignuti na razinu pravnog pitanja“ (79), nakon čega slijedi kratak pregled uloge *confessio* u rimsko-kanonskom pravu, zaključujući da je priznanje bilo konceptualizirano kao krunski dokaz, naročito u procesima *in criminalibus*.

U dvanaestom poglavlju, „Pravni učinci Dilettina priznanja u sustavu rimsko-kanonskog i mletačkog prava“ (87-96), Milotići razrađuju novu (hipo)tezu: da Dilektino priznanje „nije bilo dano u sudskom procesu ili nekoj drugoj vrsti procesa ili eventualno izvan procesa, ali usporedo s njegovim vođenjem“ (87), što se bazira na sljedećim argumentima: Dilekta upravo toga dana prvi put dolazi u Motovun, nema spomena ikakva procesa u samoj ispravi priznanja, a sama *confessio* dana je u podestatovu domu. Stoga se zaključuje da je Dilektino priznanje „bilo učinjeno izvanjudski i izvanprocesno“ (88), ali pred pomno odabranim svjedocima. Autori potom zaključuju da je priznanje bilo motivirano planom da se pokrene sudski proces na kojemu će upravo ta *confessio* biti krunski dokaz na temelju kojega će se moći izreći smrtna kazna. Na kraju poglavlja Milotići ponavljaju da sve navedeno potvrđuje zaključak da je *confessio* fabricirana odnosno iznuđena, no sada se čak tvrdi da svjedoci nisu bili osobno nazočni te da je sam podestat Toma inscenirao cijelo priznanje (i nagovorio Bonaventuru da prekrši temeljna pravila svojega zanata i sastavi lažnu ispravu). Samim time, Dilekta – tvrde Milotići – „uopće nije poduzela čarobnjačke/tvarne čine“; ona je tek „nevina žrtva čijom se sudbinom manipuliralo i čiji se glas stoga nije čuo niti se u XIII. stoljeću ikako mogao čuti ili ostati zabilježen“ (95).

Pretposljednje analitičko poglavlje nosi naslov „Čimbenici koji su mogli utjecati na Dilettino tobožnje priznanje“ (97-100), u kojemu je prethodna hipoteza da je Dilektino priznanje fabrikacija njezina muža Tome uzeta kao činjenica na kojoj se grade daljnje (hipo)teze. Autori tako naslućuju, isključivo na temelju Pozzina članka, da je upravo Dilektina oporuka, sastavljena

2. ožujka te iste 1271., bila glavni motiv toga insceniranoga procesa. Naime, prema Dilektinu testamentu, njezin muž Toma imao je pravo na određeni dio ostavštine koji je i dobio nedugo potom, i to u vrijednosti od tisuću libara mletačkih denara uz dodatnih petsto libara, što mu je pripadalo po mirazu. Autori tako zaključuju „da se pravi odgovor na pitanje o razlozima Dilektine sudbine nalazi u njezinoj pozamašnoj financijskoj i nefinancijskoj imovini kojom je oporučno raspolagala 2. ožujka 1271. te time dala povod da suprug poželi njezinu smrt“ (99). Na kraju poglavlja Milotići se kratko osvrću na tekst Marca Pozze, koji je iznio pretpostavku da su postojali sukobi unutar obitelji Michiel, posebice između braće Tome i Marka (oženjenoga za Dilektinu sestru), koji su nedavno podijelili obiteljski patrimonij, a koje je Dilekta nastojala „riješiti“ čarobnjaštvom; autori monografije jednostavno su se izjasnili protivno tim promišljanjima, ocjenjujući ih neuvjerljivima.

„Proces protiv Dilette i smrtna kazna. Pogubljenje čarobnice/tvarnice ili *uxoricidium*“ (101-111) posljednje je analitičko poglavlje u kojemu se raspravlja o pravnom pitanju ženomorstva, za što je Toma bio optužen u Veneciji nedugo po Dilektinu pogubljenju. Na temelju mišljenja pravnih stručnjaka o tom jedinstvenom slučaju, koja su u kolovozu 1271. bila predstavljena mletačkom duždu i Malom vijeću, autori zaključuju da je Dilekta pogubljena kod crkve sv. Ciprijana u Motovunu, građevine koja se inače datira najranije u XV. stoljeće, te da je cijeli proces *de facto* bio uksoricidij (*uxoricidium*) zamaskiran u suzbijanje čarobnjaštva. Toma Michiel kao mletački podestat Motovuna, tvrde autori, imao je „prema mletačkim pravnim shvaćanjima“ tako golema diskrecijska prava koja su mu širom otvorila vrata „da u vezi s Dilettom čini što god želi“ (106). Iako je bio optužen za ženomorstvo, Toma se iz cijeloga procesa uspio izvući nekažnjeno te nastaviti karijeru mletačkoga političara i čak ući u novi brak sa stanovitom Markezinom. Nekažnjavanje Dilektina supruge Milotići tumače kao „političku odluku“ mletačkih tijela koja nije bila „niti pravna niti objektivna“ već motivirana isključivo Tominim društvenim statusom unutar venecijanske „timokracijske elite“ (110).

Slijede „Zaključci“ (113-120), gdje autori predstavljaju rezultate svojih analiza. Dilekta je, zaključuju Milotići, bila nevina i svoje priznanje u stvarnosti nikada nije ni dala; cijeli je proces fabricirao njezin muž Toma, koji je kao mletački podestat u Motovunu imao gotovo apsolutnu vlast koja mu je omogućila da inscenira cijeli proces i donese smrtnu presudu protiv svoje

žene bez ikakvih posljedica. Dilektin slučaj, međutim, donosi nove spoznaje vezane za povijest Motovuna jer se ustanovljenje „faktične“ vlasti Venecije u tom gradu sada pomiče u 1271. godinu, a 1278. se ta *de facto* situacija samo legalizira odlukom motovunskoga vijeća. Nadalje, datacija crkve sv. Ciprijana, kod koje je Dilekta pogubljena, sada se pomiče iz XV. u drugu polovicu XIII. stoljeća.

Knjigu zatvara popis izvora i literature (121-130) te kazalo (131-140), a u džepić korica umetnut je i crno-bijeli faksimil isprave Dilektina priznanja koji je sastavio kancelar Bonaventura.

II. Kritike i ispravci

Čitatelji s najosnovnijim znanjima iz diplomatike i povijesti srednjovjekovnih komunalnih društava već iz ovoga prikaza mogu uočiti brojne faktografske i interpretativne pogreške te, posljedično, neodrživost zaključaka kojima obiluje predstavljena monografija. U želji da se istarska historiografija temeljito dekontaminira od neutemeljenih tvrdnji i teza, osvrnut će se na takve pogreške, propuste i nedosljednosti uočene u ovoj publikaciji, počevši s manje problematičnima.

Prije svega, treba istaknuti da je priredba dokumenta na kojemu se bazira čitava monografija s tehničke strane odrađena manjkavo. Dilektino priznanje nije priredilo uredništvo časopisa *Archivio veneto* 1886., kako to navode autori, već je to učinio Bartolomeo Cecchetti, autor članka „La donna nel medioevo a Venezia“ objavljenoga u istom broju toga časopisa koji Milotići citiraju, ali u popisu literature uopće ne navode broj stranica.⁶ Također, netočan je navod da je Cecchettijev „osvrt na tu ispravu [Dilektinoga priznanja] ostao nezamijećen i bez ikakva odjeka“ (7) jer se na nju osvrnuo Trevor Dean u svojoj izuzetno značajnoj i nadasve utjecajnoj znanstvenoj monografiji o zločinu i pravdi u kasnosrednjovjekovnoj Italiji objavljenj 2007. u nakladi Cambridge University Pressa.⁷ Činjenica da Milotići nisu konzultirali tu ključnu Deanovu publikaciju koja čak posvećuje cijelo poglavlje čarobnjaštvu govori u prilog tezi da autori nisu dostatno proučili relevantnu znanstvenu literaturu, o čemu će još biti riječi. Štoviše, rabljena stručna literatura o čarobnjaštvu u Europi razvijenoga srednjeg vijeka kraj-

6 Bartolomeo Cecchetti, „La donna nel medioevo a Venezia“, *Archivio veneto*, 31, 1886., 33-69, 307-349.

7 Trevor Dean, *Crime and Justice in Late Medieval Italy*, Cambridge 2007., 155-167 za poglavlje o čarobnjaštvu, posebice 159 za Dilektin slučaj.

nje je manjkava – nedostaju kako klasični radovi na tu temu, tako i publikacije novijega datuma te posebice komparativne studije slučaja.⁸

Nadalje, što se tipa isprave tiče – *instrumentum confessionis* (isprava priznanja) – uopće nije riječ o aktima koji bi bili „iznimno rijetki i arhivski gotovo nepoznati u to doba ne samo u prostornoj odrednici Istre, nego na čitavoj istočnojadranskoj obali“ (vi), kako to posve pogrešno tvrde autori. Da su Milotići samo letimično pregledali kritički priređene i već objavljene notarske knjige trinaestostoljetne Istre, znali bi da se *instrumentum confessionis* redovito pojavljuje među notarskim imbrevijaturama, prvenstveno s ciljem službene i javno ovjerene izjave da su sva dugovanja podmirena kako bi se spriječila daljnja potraživanja isplaćenoga duga.⁹ Ono što uistinu jest „iznimno rijetko“ jesu priznanja za počinjena čarobnjačka djela, a ne sam tip notarske isprave.

Osim krivo citiranoga Cecchettiјеva članka, kojemu je tako oduzeta vrijedna uloga prvoga priređivača isprave koja je u žarištu monografije, Milotići mnogošto krivo citiraju, otkrivajući da neke rukopise i publikacije navedene u znanstvenom aparatu uopće nisu osobno konzultirali. Primjerice, Cessijev rad *Deliberazioni del Maggior Consiglio di Venezia* citiran je kao objavljen 1950. bez ikakva broja sveska, iako je te godine objavljen samo prvi svezak, dok je dio iz te iste Cessijeve publikacije, *Electores et electi de Maiori Consilio*, citiran (bez navoda stranica) kao da je objavljen između 1931. i 1950., što je vremenski raspon u kojemu su objavljena sva tri sveska Cessi-

⁸ Primjerice, David J. Collins (ur.), *The Cambridge History of Magic and Witchcraft in the West: From Antiquity to the Present*, Cambridge 2015.; Franco Cardini, *Magia, stregoneria, superstizioni nell'Occidente medievale*, Firenze 1979.; isti, *Demoni e meraviglie: Magia e stregoneria nella società medievale*, Bitonto 1995.; Dinora Corsi, *Diaboliche maledette eperate: Le donne nei processi per stregoneria (secoli XIV-XVI)*, Firenze 2013.; Dinora Corsi – Matteo Duni (ur.), *'Non lasciar vivere la malefica': Le streghe nei processi e nei trattati (secoli XIV-XVII)*, Firenze 2008.; Germana Ernst – Guido Giglioni (ur.), *I vincoli della natura: Magia e stregoneria nel Rinascimento*, Roma 2012.; Giovanna Bosco – Patrizia Castelli (ur.), *Stregoneria e streghe nell'Europa moderna: Convegno internazionale di studi: Pisa, 24–26 marzo 1994*, Roma 1996.; Raoul Manselli, *Magia e stregoneria nel medio evo*, Torino 1976.; Karen Jolly et al. (ur.), *Witchcraft and Magic in Europe: The Middle Ages*, Philadelphia 2002.; Richard M. Golden (ur.), *Encyclopedia of Witchcraft: The Western Tradition*, 4 sv., Santa Barbara 2006., posebice članci Trpimira Vedriša, „Witchcraft Trials in Balkans“ i „Witchcraft Trials in Croatia“, 1: 83–87, 1: 233–236. Dok svi ti radovi nedostaju, Milotići citiraju neke publikacije koje nisu pisane kao znanstvene knjige pa time ne mogu ni poslužiti u znanstvenoj argumentaciji.

⁹ Darja Mihelič (prir.), *Najstarejša piranska notarska knjiga (Vetustissimus liber notarialis Piranensis) (1281–1287/89)*, Fontes rerum Slovenicarum, sv. 7, Ljubljana 1984.; ista (prir.), *Piranska notarska knjiga, Quaderno notarile di Pirano (Liber notarialis Piranensis)*, sv. 2, (1284–1288), Fontes rerum Slovenicarum, sv. 9, Ljubljana 1986.; ista (prir.), *Piranska notarska knjiga / The notary book from Piran (Liber notarialis Piranensis)*, sv. 3, (1289–1292), Thesaurus memoriae: Fontes, sv. 1, Ljubljana 2002.; ista (prir.), *Piranska notarska knjiga / The notary book from Piran (Liber notarialis Piranensis)*, sv. 4, (1298–1317), Thesaurus memoriae: Fontes, sv. 4, Ljubljana 2006.; ista (prir.), *Piranske notarske knjige – fragmenti / The notary books from Piran – fragments (Libri notariales Piranenses – fragmenta)*, sv. 5, (1289–1305), Thesaurus memoriae: Fontes, sv. 7, Ljubljana 2009.

jeve priredbe najstarijih registara mletačkoga Velikog vijeća.¹⁰ Očigledno je da autori samo Cessijevo djelo nisu imali u rukama jer bi u protivnom ne samo sve bilo adekvatno citirano nego bi i znali točno odakle je Tomasinijev navod da se Motovun podredio Veneciji 1278. godine (o tome u nastavku priloga). Nadalje, autori na više mjesta citiraju arhivsko gradivo, no u popisu literature i izvora nema nijednoga spomena arhivskih fondova i rukopisa. Sama isprava Dilektina priznanja, nukleus oko čega je napisana cijela knjiga, nije posve ispravno citirana jer je riječ o dokumentu broj 28 iz kutije (*buste*) 8 serije *Cancelleria inferiore: Notai*, a Milotići nigdje ne navode broj pergamene. Činjenica da je jedan od autora knjige profesor koji „[o]d 2013. g. u sklopu radionice ‘Akademske pisanje’ za studente Pravnog fakulteta u Zagrebu kontinuirano održava predavanja na temu ‘Citiranje’“ krajnje je zabrinjavajuća.¹¹ Također, s obzirom na to da knjiga objavljuje faksimil isprave, za to se trebalo tražiti službeno dopuštenje i autorizaciju Državnoga arhiva u Veneciji, no ono se u publikaciji nigdje ne spominje. Kako u knjizi nigdje ne piše koliko je primjeraka otisnuto, ne može se znati spada li publikacija pod pojednostavljeni proces objave arhivskoga gradiva (ispod dvije tisuće otisnutih primjeraka, od kojih cijena monografije ne prelazi sedamdeset eura) ili ne, no autori su svakako bili zakonski obvezani navesti licencu pod kojom objavljuju faksimile čiji je isključivi vlasnik Državni arhiv u Veneciji.

Znatno je veći problem, međutim, što se autori referiraju (bilj. 28, 30, 32, 78, 79) na arhivski fond Državnoga arhiva u Veneciji koji danas više ne postoji: *Miscellanea Dandolo*, koja je postojala u vrijeme Marca Pozze, koji je iz toga fonda pročitao mnoge isprave relevantne za Tomu Michiela i Dilektu, danas više u Državnom arhivu u Veneciji ne postoji već je preuređena i preimenovana u fond *Dandolo Gerolamo* kao dio obiteljskih arhiva (*Archivi di persone o famiglie*). Iz te je pogreške posve razvidno da Milotići uopće nisu osobno konzultirali rukopise iz te arhivske serije, a radi se o pergamenama poput Dilektine oporuke i duždeve presude o isplati njezinih oporučnih legata Tomi Michielu, dokumentima od izričite važnosti za temu monografije. Kako bi se ovaj propust nadoknadio, ta su dva dokumenta kritički priređena u dodatku ovoga rada (dokumenti 1/II i 5/II).

10 Roberto Cessi (prir.), *Deliberazioni del Maggior Consiglio di Venezia*, 3 sv., Atti delle assemblee costituzionali italiane dal Medio Evo al 1831, ser. 3: Parlamenti e consigli maggiori dei comuni italiani, sez. 1, Bologna 1931.-1950. (dalje: DMC).

11 Citirano prema kratkom životopisu prof. Ivana Milotića preuzetoga sa službenih stranica Pravnoga fakulteta u Zagrebu, <https://www.pravo.unizg.hr/ivan.milotic> (posljednji pristup: 25. listopada 2022.).

Također je evidentno da autori nisu konzultirali ni relevantno gradivo fonda *Miscellanea atti diplomatici e privati*, ni dokument broj 200 iz kutije 6, koji u nekoliko navrata navode u kritičkom aparatu (bilj. 33, 77, 80, 82). Da su Milotići uistinu osobno pogledali taj fond, znali bi da je dokument broj 200 odgovor mletačkoga tužiteljstva na obranu Tome Michiela koji se posredstvom svojega predstavnika, Jakova Contarena, opravdavao zašto ne može osobno doći u Veneciju i odgovoriti na podignute optužbe za ubojstvo. Ta obrana Tome Michiela zapisana je na pergameni br. 197 istoga fonda i datirana je 8. kolovoza 1271. te je stoga izvorno nedatiranoj pergameni br. 200 naknadno pripisana relativna datacija „nakon 8. kolovoza 1271. godine.“ Milotićima to ništa nije jasno jer kutiju 6 nisu pogledali, za dokument br. 197 ne znaju te zbog toga posve krivo zaključuju da je Dilekta pogubljena „neposredno nakon 8. kolovoza, možda dan-dva kasnije“ (101). Točan datum Dilektina pogubljenja ne može se iščitati iz sačuvanih povijesnih vrela, no može se doći do metodološki ispravne relativne datacije: nakon 6. srpnja (sastavljanje Dilektina priznanja) i prije 8. kolovoza 1271. (Contarenova obrana Tome Michiela pred duždom i Malim vijećem kada je optužba za ubojstvo već bila podignuta). Također, posve se krivo navodi, referirajući se na dokument br. 200, da „[z]apisivanje podatka o Dilektinu pogubljenju i procesu protiv njezina supruga u obliku *addenda* otprije postojećoj ispravi, a ne u obliku samostalna zapisa, plijeni pažnju“ (bilj. 82) jer na toj pergameni ne postoji apsolutno nikakav *addendum* niti se igdje eksplicitno spominje Dilektino ime. Sve ovo dodatno zaprepašćuje jer je dokument br. 200 objavljen *in extenso* u publikaciji Antonija Stefana Minotta koju Milotići citiraju, ali očito ne konzultiraju.¹²

Na kraju, Milotići na temelju dokumenta br. 200 zaključuju da je Dilekta pogubljena kod crkve sv. Ciprijana u Motovunu (101), što im potom otvara vrata da pomaknu datum izgradnje te crkve s XV. „najkasnije u drugu polovicu XIII. stoljeća“ (103). Iako autori tu tvrdnju potkrjepljuju navođenjem arhivskoga gradiva (bilj. 80, gdje se referira na dokument br. 200 fonda *Miscellanea atti diplomatici e privati*), posve je jasno da je Milotići u biti temelje na članku Marca Pozze, koji je prvi iznio tu interpretaciju.¹³ Ona

12 Antonio Stefano Minotto (prir.), *Acta et diplomata e regio tabulario Veneto usque ad medium seculum XV summatim regesta*, sv. 1/1: *Documenta ad Forumiulii Patriarchatum Aquileiensem, Tergestum, Istriam, Goritiam spectantia*, Venezia 1870., 30–31 (dalje: *Acta et diplomata I*).

13 „L'esecuzione sarebbe avvenuta, secondo modalità non conosciute, nei pressi della chiesa di San Cipriano, una delle più antiche di Montona.“ Pozza, „Un caso di stregoneria“, 47, referirajući se na dokument br. 200 serije *Miscellanea atti diplomatici e privati*.

je, međutim, posve neodrživa. Naime, dokument br. 200 otkriva da je Toma Michiel okrivljen za ubojstvo (*homicidium*, a ne *uxoricidium*, kako navode autori), no da odbija doći u Veneciju dokle god mu traje mandat motovunskoga podestata jer je tamošnjem stanovništvu obećao da će osobno biti prisutan za vrijeme svoje službe (što se općenito tražilo od svih podestata u svim komunama).¹⁴ Tužiteljstvo potom reagira na tu Tominu obranu navodeći niz razloga zašto se Toma može i mora smjesta pojaviti pred duždom i odgovoriti na optužbe. Između ostaloga, navodi se sljedeće:

Item respondetur quia cum homines de Montona dedissent ei dominium supra se, silicet regimen civitatis illius, non est verisimile quod velent detrimentum ipsius, ergo libenter concessissent ei quod venisset Venecias ad excusandum se de homi[c]idio, si aliquod ius habebat, sed quia sciebat se manifeste culpabilem tanti facinoris non venit et fuit in Sancto Cipriano. (dok. 4/II u dodatku)

(„Također se odgovora da, budući da su žitelji Motovuna bili dali njemu [Tomi] vlast nad sobom, odnosno upravu toga grada, nije vjerojatno da bi željeli njegovu propast, stoga bi mu rado dopustili da dođe u Veneciju kako bi odgovorio na optužbe za ubojstvo, ako ima ikakvo pravo. Međutim, budući da je znao da je očito kriv za toliki zločin, nije došao i bio je u Svetom Ciprijanu.“, prev. Josip Banić)

Marco Pozza na tom je tekstu temeljio tvrdnju da je Dilekta pogubljena kod crkve sv. Ciprijana u Motovunu i Milotići su u potpunosti prigrllili tu interpretaciju, gradeći na njoj daljnje teze o dataciji crkve te kako je Dilekta zasigurno obješena jer bi paljenjem kraj te građevine cijeli grad bio u riziku od mogućnosti širenja požara (104). Međutim, kao što je posve razvidno iz citiranoga teksta, toponim *Sanctus Ciprianus* ne odnosi se na mjesto zločina već na lokaciju na kojoj je optuženi Toma bio, a ipak nije došao pred dužda. Iako se ne može sa sigurnošću znati na koje se točno mjesto taj toponim odnosi, jedna moguća hipoteza je da se *Sanctus Ciprianus* odnosi na istoimeno mjesto na otoku Muranu, što se posve uklapa u kontekst protuar-gumenata tužiteljstva. U svakom se slučaju fraza *et fuit in Sancto Cipriano* u ovom kontekstu nikako ne može tumačiti kao mjesto ubojstva, odnosno

14 Daniel Waley – Trevor Dean, *The Italian City-Republics*, 4. izd., Abingdon 2010., 41-42; Joseph P. Byrne, „Podestà“, u: *Medieval Italy: An Encyclopedia*, ur. Christopher Kleinhenz, New York 2004., 921-922; Edward Coleman, „Cities and Communes“, u: *Italy in the Central Middle Ages: 1000-1300*, ur. David Abulafia, Oxford 2004., 39-41; François Menant, *L'Italia dei comuni (1100-1350)*, prev. i ur. E. Igor Mineo, Roma 2011., 68-69.

izvršenja smrtne kazne, koja bi se onda poistovjetila s istoimenom crkvom u Motovunu. Autorima se osim krajnje nezainteresiranosti za istraživanje relevantnoga arhivskog gradiva svakako treba prigovoriti i posvemašnja nekritičnost prema postojećoj literaturi, odnosno članku Marca Pozze čije zaključke prihvaćaju bez ikakva propitivanja.

Kako bi se svi ti propusti nadoknadili, sve pogreške ispravile i kako bi se sva daljnja diskusija temeljila na izvornom gradivu, relevantni dokumenti te arhivske serije, dokumenti 197 i 200 fonda *Miscellanea atti diplomatici e privati*, kritički su priređeni u dodatku ovoga rada (dokumenti 3/II i 4/II).

Nadalje, nejasno je zbog čega su autori istu ispravu, koja je uz to sačuvana u originalu, objavili četiri puta u istoj knjizi kada je samo jedna kritička edicija koja bi u kritičkom aparatu navela sve *variae lectiones* bila dostatna (iako ne i preporučljiva jer čitanja drugih priređivača nisu važna kada je izvor sačuvan u originalu). Da bi se vlastitim primjerom pokazalo kako bi takva kritička priredba izgledala, ona se priređuje u dodatku (dokument 2/II). Ako cilj nije bio knjizi dodati nešto debljine, ta urednička odluka četverostrukoga izdanja jedne te iste isprave ostaje uistinu nedokučiva.

Ovdje se svakako mora istaknuti da je Irena Bratičević svoj posao transkripcije, uređenja i prijevoda isprave odradila egzemplarno te da ni na koji način nije odgovorna za odluku da se uz njezino izdanje objave još tri transkripcije istoga rukopisa. Ipak, urednička odluka da se slovo *u* kada stoji za konsonantski zvuk ponekad transkribira kao *u* (npr. *Pritiualli, lissiuum, lauit, uenidendo, exiuut* i dr., ali *vir, vocatis, verdi, Veneciis* i dr.) donekle iznenađuje jer se obično u takvim slučajevima *u* redovito transkribira kao *v*, kao što je to učinio Pozza u svojoj priredbi.¹⁵ Kako o toj egdotičkoj praksi ne postoji konsenzus, treba jasno naglasiti da ova opaska ostaje na razini osobne preferencije autora. Iznenađuje i prijevod imena *Thomas* kao *Thoma*, kada je riječ o standardnom kršćanskom imenu koje na hrvatskom jeziku uvijek glasi *Toma* i nikako drugačije. Osim tih uistinu sitnih (ponegdje i sitničavih) primjedbi, Irena Bratičević odradila je doista odličan posao i njezin prilog neosporno predstavlja daleko najbolji i najvrjedniji dio cijele monografije.

Najneuspješniji dio, međutim, koji zaslužuje najoštrije kritike i osudu, svakako su analize i interpretacije položaja notara Bonaventure, statusa

¹⁵ Alessandro Pratesi, „Una questione di metodo: L'edizione delle fonti documentarie“, u: isti, *Tra carte e notai: Saggi di diplomazia dal 1951 al 1991*, Roma 1992., 15; Jakov Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi* (dalje: *PPZ*), 3. izd., Zagreb 1991., 177; Paolo Cammarosano, *L'edizione dei documenti medievali: Una guida pratica* (dalje: *L'edizione*), Trieste 2014., 30.

motovunske komune u odnosu na Akvilejski patrijarhat i Veneciju tijekom 1271. te uloga podestata Tome Michiela u procesu protiv svoje žene Dilekte. Sljedeća tri poglavlja detaljno raščlanjuju svaku od te tri cjeline, ispravljajući pogreške i ukazujući na neodrživost izvedenih zaključaka Dunje i Ivana Milotića.

II/1. Bonaventura *notarius sacri palatii et nunc cancellarius*

Već u uvodu monografije Milotići navode, bez ikoje reference na stručnu literaturu, da se bilježnik Bonaventura potpisuje kao *notarius sacri palatii*, „čija se služba ni na koji način ne može povezati s mletačkim službama“ (2-3). Autori na temelju te standardne kompleksijske formule zaključuju da je Bonaventura notar papinskom ovlašću, „tj. da je bilježnik Svete Stolice“ (11). Nadalje, isti Bonaventura potpisuje se i kao kancelar motovunskoga pode-stata (*et nunc cancellarius supradicti domini Thome*), što je uistinu standardni potpis u okviru srednjovjekovnih komunalnih društava razvijenoga srednjovjekovlja, no Milotićima je to nepoznato pa zaključuju da je riječ o „promjeni u njegovu [Bonaventurinu] naslovljavanju“, u kojoj se „ogleda svekolika teritorijalno-politička i društveno-politička prijelomnica koja je nastupila faktičnim prestankom civilne vlasti akvilejskog patrijarha nad Motovunom i usporedo s time uspostavom mletačke vlasti“ (10). Dalje tvrde Milotići, „taj naslov [notarius sacri palatii], također, nagovještuje da je kao *officialis* u doba patrijarhove vlasti u Motovunu imao vlastiti profesionalni ured (*officium*) koji je u mletačko doba pretvoren u motovunsku općinsku kancelariju (*cancellaria communis*)“ (12). Kao što znaju poznavatelji srednjovjekovnoga notarijata i uprave, ništa od navedenoga nije točno.

Naslov *notarius sacri palatii* potječe iz ranosrednjovjekovnih stoljeća langobardske Italije, gdje će se rabiti kako bi označio kraljevske, potom carske palatinske pisare koji su se također potpisivali i kao *notarii domni regis*, *notarii regales/imperiales*.¹⁶ Samim time, *sacrum palatium* ne odnosi se ni na Lateransku palaču ni na papinstvo već izvorno na kraljevsku palaču u Paviji te potom na itinerantni dvor rimskih kraljeva/careva i njihovih palatinskih

16 Julius Ficker, *Forschungen zur reichs- und rechtsgeschichte Italiens*, sv. 2, Innsbruck 1869., 69-79, poglavlja 245-248; Luigi Schiaparelli, „Note diplomatiche sulle carte longobarde: I notai nell'età longobarda“, *Archivio storico italiano*, ser. 7, 17/1, 1932., 18-24; Harry Bresslau, *Manuale di diplomatica per la Germania e l'Italia*, prev. Anna Maria Voci-Roth, Roma 1998., 569-576; Giovanna Nicolaj, *Cultura e prassi di notai preirneriani: Alle origini del rinascimento giuridico* (dalje: *Cultura e prassi*), Milano 1991., 15-30; Reinhard Härtel, *Notarielle und kirchliche Urkunden im frühen und hohen Mittelalter* (dalje: *Notarielle und kirchliche Urkunden*), Wien – München 2011., 65-66; Ronald G. Witt, *The Two Latin Cultures and the Foundation of Renaissance Humanism in Medieval Italy*, Cambridge 2012., 64-65, 101-102.

grofova.¹⁷ Tijekom narednih srednjovjekovnih stoljeća, *notarii sacri palatii* ostat će u Italskom Kraljevstvu (pod koje je potpadala i Istra) sinonim za notare imenovane carskim autoritetom (*imperiali auctoritate*). Akvilejski patrijarhat u XIII. stoljeću vrlo lijepo zrcali tu praksu: notar Vilim koji je djelovao između 1195. i 1207. potpisivao se čas kao *imperatoris Henrici notarius*, čas kao *sacri palatii notarius*.¹⁸ Takvih je primjera pregršt diljem onodobne Italije, a ima ih i u Istri, i to čak među gradivom koje je objavio Pietro Kandler: stanoviti Kanova (*Canova*), sin pokojnoga Alberika, potpisao se kao *notarius sacri palatii auctoritate notarius imperiali*.¹⁹ Činjenica da su *notarii sacri palatii* javni bilježnici imenovani carskim autoritetom spada u najosnovnije znanje o povijesti notarijata u srednjovjekovnoj Italiji, no ni autori ni svih šest recenzenata nisu bili svjesni tih uistinu bazičnih činjenica koje su u historiografiji poznate još od kraja XIX. stoljeća. Milotiće to nepoznavanje temeljnih aspekata teme o kojoj pišu nije spriječilo da prema vlastitom neinformiranom nahodanju grade dalekosežne zaključke.

Nadalje, notari *sacri palatii* nikako nisu bili u antitezi s mletačkim službama. Najbolji je primjer tomu, a može ih se navoditi u nedogled, mletački duždevski kancelar Rafaino Caresini (oko 1314. – 1390.), poznat i kao nastavljatelj djela *Chronica brevis* dužda-kroničara Andrije Dandola, koji se 1336. potpisivao kao *notarius sacri palatii* i (te iste godine) kao *imperiali auctoritate notarius*.²⁰ Činjenica da se Bonaventura potpisao dvojnomo titulom, kao notar carskom ovlašću i kao trenutni kancelar motovenskoga podestata u potpunosti je uobičajena praksa koja ni na koji način ne predstavlja ništa „međusobno proturječno i nespojivo“ (2-3), kako to krajnje diletantski tvrde Milotići. Naime, komune su redovito zapošljavale javne notare kao svoje kancelare kojima su povjeravani poslovi zapisivanja svih komunalnih poslovanja i svekolike administracije, uključujući i vođenje sudskih zapisnika.²¹ Primjera gdje se tako uposleni kancelari potpisuju kao *notarii sacri palatii* uz svoju trenutnu službu kancelara također ima pregršt, a nalazi ih se i

17 Giorgio Costamagna, *Il notaio a Genova tra prestigio e potere*, Roma 1970., 13-22; Nicolaj, *Cultura e prassi*, 23-24.

18 Sebastiano Blancato, „Notai del Patriarcato d'Aquileia: Uomini delle istituzioni patriarchine (seconda metà del XIII secolo)“, doktorska disertacija, Udine 2016., 178.

19 Pietro Kandler (ur.), *Codice diplomatico istriano* (dalje: *CDI*), 2. izd., Trieste 1986., 882, br. 496.

20 Ester Pastorello (ur.), *Raphayni de Caresinis cancellarii Venetiarum Chronica*, *Rerum Italicarum scriptores* (dalje: *RIS*), ser. 2, sv. 12/2, Bologna 1922., vi; Antonio Carile, „Caresini, Rafaino“, u: *Dizionario Biografico degli Italiani*, sv. 20, Roma 1977., [https://www.treccani.it/enciclopedia/raffaino-caresini_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/raffaino-caresini_(Dizionario-Biografico)/) (posljednji pristup: 25. listopada 2022.).

21 Darko Darovec, *Ausculauerint cum notario: Istrski notarji in vicedomini v obdobju Beneške republike* (dalje: *Ausculauerint cum notario*), Venezia 2015., 69-72.

među istarskim povijesnim izvorima.²² Primjerice, piranska je komuna 1274. zaposlila stanovitoga Bonaventuru de Bustarina, notara iz Trevisa, kao svojega kancelara.²³ Taj isti Bonaventura potom se potpisivao kao *Ego Bonaventura de Busdarino sacri palatii notarius et tunc temporis cancellarius Comunis Pirani*.²⁴ Sličnih bi se primjera moglo navoditi *ad infinitum*.

Sve je to elementarno znanje funkcioniranja notarijata i urbanih komuna u srednjovjekovnim stoljećima, nešto što svi studenti s prolaznom ocjenom iz pomoćnih povijesnih znanosti (barem oni koji su ispite polagali kod prof. Mirjane Matijević Sokol) moraju znati. Ipak, ni Milotići ni svih šest recenzenata to uistinu temeljno znanje ne posjeduju, što potom rezultira nizom krajnje promašenih teza. Naime, Milotići su toliko zavedeni svojim netočnim pretpostavkama o položaju notara Bonaventure da iz njegove posve standardne kompleksijske formule iščitavaju duboke emocije i interne konflikte: „Posebno je važno“ – tvrde Milotići – „da je Bonaventura, sada već u doba mletačke vlasti [netočno, no o tome u sljedećem poglavlju], imao potrebu identificirati se, možda i podičiti, kao *notarius sacri palatii* u određenoj mjeri pokazuje i afektivni moment (diku), kao i njegov subjektivan odnos ispunjen ponosom prema tom naslovu, ali čak i svojevrсно Bonaventurino intimno žaljenje za prošlim (predmletačkim) vremenima kada se mogao predstaviti kao *notarius sacri palatii*“ (12).²⁵ Najblaže rečeno, ovaj je odlomak tragikomičan.

Na kraju, autori pokazuju uistinu zaprepašujuću razinu nezainteresiranosti kada pokušavaju interpretirati Bonaventurin notarski znak. Naime, svi priređivači isprave Dilektina priznanja za notarski znak iskoristili su standardan egdotički termin *signum tabellionis*, koji se katkad piše jednostavno (ST) ili pak (SN) kao *signum notarii*.²⁶ Riječ je stoga o standardnoj priređivačkoj intervenciji kako bi se označilo mjesto gdje se u rukopisu pojavljuje notarski znak. Milotići, međutim, to uopće ne razumiju, pa im

22 Za nekolicinu primjera izvan Istre, vidi: Gian Giacomo Fisore, „Alle origini del documento comunale: I rapporti fra i notai e l'istituzione“, *Atti della Società ligure di storia patria*, nuova serie, 29/2, 1989., 99-128; Gian Maria Varanini, „I notai e la signoria cittadina: Appunti sulla documentazione dei Bonacolsi di Mantova fra Duecento e Trecento (rileggendo Pietro Torelli)“, *Reti Medievali*, 9, 2008., 161-215.

23 Camillo de Franceschi, „*Chartularium Piranense*: Raccolta di documenti medievali su Pirano, con una dissertazione sulle origini e lo sviluppo del comune di Pirano“, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria* (dalje: *AMSP*), 36, 1924., 205-206, br. 147 (dalje: CP 1).

24 De Franceschi, CP 1, 208, br. 150; Darovec, *Ausculauerint cum notario*, 67.

25 Ta se misao potom ponavlja na više mjesta u knjizi, pa i u samom uvodu, npr. str. 16-17: „bilježnik [se] najprije naslovljava službom koju je nekoć obnašao (prije uspostave mletačke vlasti), a tek zatim onom koju obnaša u trenutku sastavljanja isprave. To pokazuje da je *notarius sacri palatii* za njega bio važan naslov koji stoga promišljeno postavlja na prvo mjesto svojih naslova.“

26 Stipišić, *PPZ*, 179; Cammarosano, *L'edizione*, 33.

„[p]ažnju privlači i moguća naznaka *signum tabellionis* jer duboko u srednjem vijeku reminiscira na *tabelliones*, premda se tadašnji (srednjovjekovni) bilježnici najčešće označavaju kao *notarii*, *cancellarii* i *scriptores*“ (17). Ovim su autori odali da uopće nisu proučili izvornik isprave na kojoj temelje cijelu knjigu (i koji su objavili u faksimilu) jer bi u protivnom znali da se sama riječ *tabellio* ili bilo koja njezina izvedenica u ispravi nigdje ne pojavljuje. Milotić to ne sprječava da iz toga posvemašnjeg zanemarivanja same isprave ponovno izvuku dalekosežan zaključak:

„*Signum tabellionis* u šprancu motovinskoga bilježnika mogao je dospjeti samo prije 1271., tj. dok se ovdje primjenjivalo rimsko-kanonsko pravo [netočno – op. J. B.] i dok je bilježnika svojim autoritetom imenovao rimski prvosvećenik [netočno – op. J. B.]. U trenutku tranzicije vlasti i neposredno nakon toga, što vjerno predočuje isprava iz 1271., bilježnička špranca nije se promijenila. Međutim, naknadno – moguće i vrlo brzo, kada se zna za specifična mletačka poimanja svih drugih pravnih pore-daka – to se zasigurno promijenilo pod mletačkom vlašću.“ (17)

Još jedna potpuno promašena interpretacija. Riječ je o notarskom znaku koji su javni notari uobičajeno stavljali uz svoje *completiones* tijekom razvijenoga i kasnoga srednjovjekovlja pa Bonaventurina isprava ni po čemu ne odskače od te univerzalne norme.²⁷

Na kraju od interpretacije položaja i uloge notara Bonaventure koju su tako smjelo iznijeli Dunja i Ivan Milotić nije ostalo ništa. No, Milotići su na temelju tih svojih nadasve kreativnih i krajnje nestručnih interpretacija Bonaventurina položaja gradili daljnje dalekosežne teze. Tako se upravo na temelju Bonaventurina statusa grade teze o (I) faktičnom početku mletačke vlasti u Motovunu već 1271. (33, 120), što je u suštini cirkularni argument, (II) o venecijanskom odbacivanju rimsko-kanonskoga prava u Motovunu (35) i (III) o iznuđenosti te na kraju fabriciranosti Dilektina priznanja jer

„Thoma Michiel, prvi mletački podestat Motovuna, zasigurno je od Bonaventure očekivao iskazivanje vjernosti zbog imenovanja općinskim kancelarom, a sastavljanje isprave o Dilettinu priznanju čarobnjačkih/tvarnih čina, što je iz osobne per-

²⁷ Friedrich Leist, *Die Notariatssignete: Ein Beitrag zur Geschichte des Notariats, sowie zur Lehre von den Privaturkunden*, Leipzig 1896.; Stipišić, *PPZ*, 162; Darovec, *Auscultauerint cum notario*, 38-39; Reinhard Härtel, *Notarielle und kirchliche Urkunden*, 261-264; isti, „Zur Entstehung und Funktion des Notarssignets“, u: *KunstKritikGeschichte: Festschrift für Johann Konrad Eberlein*, ur. Johanna Aufreiter et al., Berlin 2013., 107-133.

spektive Thome Michiela njemu bilo iznimno važno, jedna je takva iznimna prilika u kojoj mu je morao dokazati svoju apsolutnu privrženost.“ (77)

Ispravkom brojnih netočnih polazišnih točaka i interpretacijskih zahvata svi ti zaključci gube važan, ponegdje i glavni potporanj.

II/2. Motovunska komuna između Akvilejskoga patrijarhata i Venecije

Jedan od temeljnih zaključaka analiza Dunje i Ivana Milotića nova je interpretacija i datacija početka mletačke vlasti u Motovunu. Naime, autori tvrde da podatci iščitani iz isprave Dilektina priznanja „pokazuju da su u to vrijeme [1271.] u Motovunu prisutne osobe mletačkog podrijetla, da su općinske službe bile mletačke i da su funkcionirale po mletačkom uzoru, ali i da je pravni poredak, čije se osnovne konture razabiru iz tog diplomatičkog izvora, također mletački. Sve zajedno“ – zaključuju Milotići – „upućuje na siguran zaključak da se radi o ispravi mletačke provenijencije koja je nastala u doba mletačke vlasti u Motovunu“ (29). Autori se potom pozivaju na horografiju novigradskoga biskupa Tomasinija, pisanu sredinom XVII. stoljeća, iz koje iščitavaju podatak da se Motovun službeno predao Veneciji tek 10. ožujka 1278. godine.²⁸ Milotići tu njima naočigled diskrepanciju rješavaju na sljedeći način: Motovun je već 1271. *de facto* priznao mletačku vlast koja je tek sedam godina poslije, službenom odlukom motovunskoga vijeća, *de iure* potvrđena (32, 119–120). Ali ništa od navedenoga nije točno.

Prije svega, treba istaknuti da Milotićima uopće nije jasno odakle vlast akvilejskih patrijarha nad Motovunom. Autori, naime, početak akvilejske vlasti nad tim gradom dovode u vezu s darovnicom Ulrika II. (koji, usput rečeno, nije bio istarski markgrof, kako Milotići krivo navode) izdanom akvilejskoj Crkvi 1102., u kojoj se sam Motovun nigdje ne spominje (33–34).²⁹ To je posve pogrešno: vlast akvilejskih patrijarha u Motovunu, kao i u većini ostalih istarskih gradova, počinje tek 1209., kada kralj Oton IV. službeno dodjeljuje titulu istarskoga markgrofa akvilejskim patrijarsima.³⁰

28 Giacomo Filippo Tommasini, „Commentari storici-geografici della provincia dell'Istria libri otto con appendice“, *Archeografo triestino* (dalje: *AT*), 4, 1837., 413.

29 Milotići tu darovnicu citiraju prema drevnom i krajnje manjkavom izdanju Joseph Freiherr von Hormayr, *Historisch-statistisches Archiv für Süddeutschland*, sv. 2, Frankfurt 1808., 241–244; darovnica je kritički objavljena u: Josip Banić (prir.), *Fontes Istrie medievalis* (dalje: *FIM*), sv. 3: *A 1077 usque ad 1209*, dok. 1102_DW, https://fontesistrie.eu/1102_DW (zadnji pristup: 24. rujna 2022.).

30 Carlo de Franceschi, *L'Istria. Note storiche*, Parenzo 1879., 113; Bernardo Benussi, *Nel medio evo. Pagine di storia istriana*, 2. izd., Collana degli Atti, sv. 23, Rovigno 2004., 399–400; Josip Banić, „King Otto IV's Donation of the Margraviate of Istria to the Patriarchate of Aquileia: Augsburg, 13th of January, 1209“, *Historijski zbornik*, 75/1, 2022., 1–20.

Riječ je o temeljnoj činjenici srednjovjekovne povijesti Istre, koja Milotićima uopće nije poznata, što otkriva grotesknu razinu neznanja tematike o kojoj hrabro pišu.

Nadalje, Motovun se prvi put predao Veneciji 21. ožujka 1276. i o tome postoje neposredni i prvorazredni povijesni izvori sačuvani u registrima mletačkoga Velikog vijeća, onim istim koje je objavio Cessi u publikaciji koju su Milotići citirali, ali koju očito nisu osobno konzultirali.³¹ Te iste godine, međutim, akvilejski patrijarh Rajmund della Torre uspijeva povratiti vlast nad Motovunom, što je potvrđeno listinom koja je danas izgubljena, ali koja je sredinom XIV. stoljeća postojala u patrijarhatskom arhivu i čiji se regist našao u spisu *Thesauri claritas* koji je 1374. sastavio tadašnji kancelar akvilejskih patrijarha Odorico Susana od Udina (kojega je pak objavio Bianchi u publikaciji koju Milotići također citiraju, ali ne konzultiraju).³² Dvije godine potom, točnije 22. (a ne 10.) ožujka 1278., mletačko Veliko vijeće ponovno prima Motovun pod svoju vlast, a prethodno priznanje autoriteta patrijarha Rajmunda naziva se „pobunom.“³³ Ti su podatci bili poznati kroničaru i budućem duždu Andriji Dandolu koji je te događaje ispriповjedio na jednak način: 1276. poslanici Motovuna predali su se pod mletačku vlast i dužd im je kao prvoga podestata dodijelio Andriju Dandola kojega su, pak, ti isti Motovunci, pobunivši se protiv Venecije, nedugo potom izbacili.³⁴ No, 1278., „tražeći oprost zbog pobune“, poslanici Motovuna ponovno su se predali Veneciji i za podestata im je bio dodijeljen Marko Michiel, brat ovoga istoga Tome Michiela, Dilektina supruga.³⁵ Milotićima to ništa nije poznato, iako je riječ o temeljnoj faktografiji istarskoga srednjovjekovlja koju su autori poput Giovannija de Vergottinija vrlo jasno razložili u svojim publikacijama, koje danas sa svakim pravom uživaju status klasika istarske

31 Cessi, *DMC*, 2: 66, br. 88.

32 Giuseppe Bianchi (prir.), *Thesaurus ecclesiae Aquileiensis* (dalje: *TEA*), Udine 1847., 229-230, br. 557. O spisu *Thesauri claritas*, koji je Bianchi proizvoljno nazvao *Thesaurus ecclesiae Aquileiensis*, vidi: Giovanni Battista Corgnani, „Intorno al ‘Thesauri Claritas’: Appunti“, *Memorie storiche forogiuliesi* (dalje: *MSF*), 35-36, 1939.-1940., 11-35.

33 Cessi, *DMC*, 2: 67, br. 95.

34 „Sindici castri Montone se et sua sub protecone Venetorum ponunt, et Andream Dandulo sibi a duce in potestate datum reverenter suscipiunt, et post modicum, rebeles effecti, eum expellunt.“ Ester Pastorello (prir.), *Andreae Danduli ducis Venetiarum Chronica per extensum descripta*, RIS, ser. 2, sv. 12/1, Bologna 1938.-1958., 322 (dalje: Dandolo, *Chronica per extensum*).

35 „Nuncii comunis Montone, de rebellion[e] veniam implorantes, ad ducalem subiectionem redierunt; et Marcus Michael eis potestas datus est.“ Isto, 325.

historiografije i nezaobilaznoga štiva za svakoga tko se bavi medievalnim razdobljem u Istri.³⁶

Milotićima nije jasno odakle Tomasiniju podatak o motovunskoj predaji Veneciji, koji posve nekritički preuzimaju i potpuno pogrešno prevode. Naime, izvorni tekst motovunske subjekcije iz 1278. glasi ovako:

*Millesimo ducentesimo septuasimo octavo, indictione sexta, die X exeunte marcio. Capta fuit pars quod terra Montone cum hominibus et gente ad fidelitatem domini ducis et Comunis Veneciarum debeat recipi secundum formam sindicatus et sicut recepta fuit civitas Parenzii, salvis in hiis iuribus omnibus et racionibus patriarche Aquilegie, et quod pareatur illis qui remanserunt in terra, licet fuerint ad rebellionem ipsius terre.*³⁷

Tomasini je taj tekst preuzeo iz nekoga nedefiniranoga kasnijega prijevoda (iako je sličan tekst sadržan u spisima motovunske kancelarije iz XVI. stoljeća koji se danas nalaze u Trstu, u privatnom arhivu Società istriana di archeologia e storia patria), koji sadrži stanovite pogreške i poneke dodatke: dodan je naslov *Quod civitas Montonae recipiatur ad fidelitatem serenissimi ducis Venetiarum*; umjesto *X exeunte martio* stoji *die X martii*; *omnibus* umjesto *hominibus*; *in Comune Veneciarum* umjesto *et Comunis Veneciarum*; *dio et quod pareatur...* *rebellionem ipsius terre* je ispušten; *dio Qualiter fuit recepta terra Parentii in dominio Venetorum ex libro fratres eximii Consilii X. C. 47* uopće se ne odnosi na subjekciju Motovuna već na Poreč, a autori ga citiraju (i prevode) potpuno pogrešno; štoviše, *ex libro fratres eximii* vrlo je vjerojatno pogrešno transkribirano *exemplum ex libro fratrum*, kao što to stoji u tršćanskom rukopisu.³⁸ Milotići taj tekst motovunske subjekcije, odnosno mletačkoga prihvaćanja Motovuna pod svoju vlast prevode na sljedeći način:

„Općina Motovun prihvaća biti vjerna prejasnome mletačkome duždu 1278., šeste indikcije, 10. ožujka. Donesena je odluka da motovunski teritorij sa svime, i stanovnicima, treba prihvatiti vjernost gospodinu duždu iz općine u Mletcima u obliku službenog očitovanja, kao što je to učinila općina Poreč, a da pritom

36 Giovanni de Vergottini, *Lineamenti storici della costituzione politica dell'Istria durante il Medio Evo* (dalje: *Lineamenti*), 2. izd., Trieste 1974., 115 (gdje se ipak krivo tvrdi da je podestat Motovuna 1251. bio Mlečanin Jakov Boldù; prema citiranom izvoru, podestat Motovuna tada je bio Alberik da Mosto, također Mlečanin); vidi: Antonio de Colle, „Briciole di storia montonese“, *AMSI*, 28, 1912., 158.

37 Cessi, *DMC*, 2: 67, br. 95.

38 Trst, Archivio proprio della Società istriana di archeologia e storia patria, Miscellanea: Istituzioni locali, busta 1: Comunità di Montona, fasc. *Processus magnificae comunitatis Montonae contra nonnullos populares*, fol. 1r.

ostaju nepromijenjena prava i obveze prema akvilejskom patrijarhu. Tako je općina Poreč prihvaćena u mletačko gospodarstvo, što poštovana braćo – proizlazi iz knjige Vijeća X. C. 47.“

Činjenica da je fraza „quod civitas Montonae recipiatur ad fidelitatem serenissimi ducis Venetiarum“ prevedena kao „[o]pćina Motovun prihvaća biti vjerna prejasnome mletačkome duždu“ zastrašuje, tim više što je plod autora koji si je dao za pravo prevesti cijeli motovunski statut s latinskoga na hrvatski. Točan prijevod relevantnoga teksta (na temelju zapisnika mletačkoga Velikog vijeća) glasio bi:

„1278., 6. indikcije, 22. ožujka. Izglasan je prijedlog da mjesto Motovun zajedno s podložnicima i žiteljstvom treba biti primljeno u podaništvo gospodina dužda i mletačke komune prema sadržaju punomoći, i na način na koji je bio prihvaćen grad Poreč, ne zadirući pritom u ijedno pravo i ovlast akvilejskoga patrijarha, i neka budu podčinjeni [i] oni koji su ostali u mjestu iako su sudjelovali u pobuni toga istog mjesta.“

Ova *forma syndicatus* svakako se odnosi na punomoć koju je motovunska komuna dala svojem predstavniku koji je trebao osobno otići pred dužda i ponuditi mu vlast nad Motovunom uz točno precizirane uvjete predaje. Taj se *syndicatus* Motovuna nije sačuvao, ali svakako nije mogao biti znatno drugačiji od piranske i rovinjske punomoći o predaji Veneciji koje su bile izdane 1283. godine.³⁹ U svakom slučaju, iz predstavljenoga je teksta posve razvidno da je subjekciju Motovuna moralo potvrditi mletačko, a ne motovunsko vijeće, kako to potpuno pogrešno navode Milotići (31-32), a sam početak vlasti Venecije u Motovunu mora se datirati ožujkom 1276., odnosno 22. ožujka 1278., i to na temelju prvorazrednih povijesnih vrela, izvornih zapisnika zaključaka mletačkoga Velikog vijeća.

Za Milotiće, međutim, samo *de iure* priznanje mletačke vlasti u Motovunu nije toliko bitno koliko njihov zaključak da je Venecija *de facto* vladala ovim gradom već 1271. što, ponosno tvrde autori, „stubokom mijenja povijest Motovuna u tom razdoblju s obzirom na način kako se do sada tumačila“ (vi). Taj je zaključak posve neodrživ. Naime, Milotići temelje svoju tvrdnju da Venecija faktično gospodari Motovunom već 1271. na temelju tri argumenta: (I) činjenici da Motovunom 1271. ravna podestat mletačkoga podrijetla; (II) „sustavu općinskih službi“ koje djeluju „po mletačkom uzoru“ (29, 32)

³⁹ Piran: De Franceschi, CP 1, 226-227, br. 168; Rovinj: Minotto, *Acta et diplomata I*, 34 (*in extenso* priredba je u tijeku objave u jednom od nadolazećih brojeva časopisa *Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno*).

i (III) mletačkom „pravnom poretku“ (29). Argument broj dva odmah mora biti napušten jer se temelji isključivo na Bonaventurinu naslovu kancelara motovunskoga podestata koji je, kao što je detaljno prikazano u prethodnom poglavlju, posve pogrešno interpretiran.

Što se mletačkoga „pravnog poretka“ tiče, on nikako ne može biti iščitán iz sačuvanih povijesnih vrela. Treba naglasiti da presuda podestata Tome nije sačuvana niti je sačuvan ikoji dio sudskoga procesa protiv Dilekte. Jedino što je poznato je Dilektino priznanje i činjenica, iščitana iz kasnijih vrela mletačke provenijencije, da je Toma svoju ženu dao pogubiti. Milotići tvrde da je činjenica što je Toma dao pogubiti ženu optuženu za čarobnjaštvo dokaz podestatove „apsolutne diskrecije“, tako da je mogao činiti „kako mu se prohtije“ jer su mu takve ovlasti pripadale „prema mletačkim pravnim shvaćanjima“ (106). Međutim, usporede li se statutarne odredbe o čarobnjaštvu iz statuta koji nisu nastali u komunama pod mletačkom vlašću, što Milotići djelomično i čine, postaje razvidno da su smrtna kazna i/ili diskrecijska prava podestata/kapetana/rektora/vikara (kako god se vrhovni gradski magistrat nazivao) u kažnjavanju osoba krivih za čarobnjaštvo norma, a ne mletački izuzetak. Vinodolski zakonik, koji nije nastao za vrijeme mletačke vlasti, propisuje da knez kažnjava po vlastitoj diskreciji osobe ponovno optužene za čarobnjaštvo (60); diskrecijska prava načelnika za slučaje čarobnjaštva propisana su i u Dubrovniku (61-62), na Braču (62) i na Hvaru (63), ostajući samo u okvirima statuta koje su analizirali Milotići. Nadalje, mnogi statuti nemletačke provenijencije propisuju smrtnu kaznu za zločin čarobnjaštva (62-65), a isti je slučaj i s istarskim statutima nastalim u mjestima koja su tada priznavala vlast akvilejskih patrijarha, poput Milja i Labina.⁴⁰ Činjenica da Milotići raščlanjuju relevantnu odredbu Labinskoga statuta kao da je riječ o mletačkom pravnom izvoru izdanom za venecijanski posjed (65) još jednom pokazuje zastrašujuću površnost i neznanje – ne samo da je Labinski statut promulgiran 1341., dok je grad bio pod vlašću akvilejskih patrijarha, nego se i u prvoj glavi, svojevrsnom proemiju, izrijeком spominje patrijarh Bertrand.⁴¹ Nadalje, Milotići uzimaju u obzir statut Oprtija (65),

40 Maria Laura Iona (prir.), *Le istituzioni di un comune medievale: Statuti di Muggia del sec. XIV*, Fonti e studi per la storia della Venezia Giulia, ser. 1: Fonti, sv. 3, Trieste 1972., 89, knj. 2, gl. 61; Camillo de Franceschi, „Statuta Communis Albanae“, *AT*, ser. 3, 32, 1908., 172, knj. 1, gl. 28.

41 „Hec sunt statuta communis dicte terre Albone facta et ordinata tempore nobilis et sapientis viri domini Stephani condam domini Virgilii de Civitate Austrie, honorabilis vicarii prephate terre Albone ... de mandato reverendissimi in Christo patris et domini domini Bertrandi Dei gratia sancte sedis Aquilignensis dignissimi patriarche, sub annis domini nostri Iesu Christi MCCCXLI, indictione VIII, die XVII augusti.“ De Franceschi, „Statuta communis Albanae“, 155, knj. 1, gl. 1.

ali ne i Dvigrada i Buzeta (koji su, za razliku od oprtaljskoga, egzemplarno kritički priređeni u seriji Kolana od statuti); da su autori konzultirali sva tri statuta i pročitali uvodnu studiju kolegice pravnice Nelle Lonze, znali bi da su sva tri „mletačka“ statuta temeljena na Miljskom statutu koji je promulgiran u prvoj polovici XIV. stoljeća, za vrijeme vlasti akvilejskih patrijarha; stoga nije riječ o „mletačkom modelu“, kako to pogrešno tvrde autori (65).⁴² Da su Milotići temeljitije i pažljivije analizirali srednjovjekovne statute relevantnih područja, uključivši u svoje raščlambe i furlansko-istarske statute akvilejske provenijencije (poput Milja, Trsta, Udina, Čedad i dr., koji su zbog nekoga posve neobjašnjivoga razloga zanemareni), uvidjeli bi da se smrtna kazna za čarobnjaštvo, pa čak i podestatova diskrecija u presuđivanju takvih slučajeva, ne može tumačiti kao dokaz mletačkoga „pravnog poretka“. Naprotiv, smrtna kazna i diskrecija načelnika bili su norma diljem srednjovjekovnoga sjevernoga i istočnoga Jadrana za zločin čarobnjaštva/tvarništva. Samim time se i treći argument u prilog tezi *de facto* mletačke vlasti u Motovunu već 1271. mora ocijeniti kao neodrživ.

Na kraju ostaje samo Mlečanin kao podestat Motovuna 1271., krunski dokaz smjele teze Dunje i Ivana Milotića da je Venecija vlast nad tim gradom faktično započela sedam godina prije negoli se to tradicionalno tvrdi. Činjenica da je to uopće uzeto kao argument za početak mletačke vlasti u Motovunu pokazuje da Dunja i Ivan Milotić ne posjeduju osnovno znanje o strukturi i modelima funkcioniranja srednjovjekovnih gradskih komuna i komunalnih društava, kako u središnjoj i sjevernoj Italiji, tako i na sjevernoj i istočnoj obali Jadrana, te da ne poznaju relevantnu istarsku historiografiju.

Prije svega, Milotići u svojoj monografiji nigdje ne rabe termin „komuna“ niti izvedene pridjeve već redovito pišu o „općinama“. Taj terminološki izbor nije najsretniji jer gradska općina – ako se shvati kao „temeljna jedinica lokalne samouprave na području na kojem djeluje neki lokalni sustav upravljanja“ – nije nužno i komuna u smislu visoko autonomnih gradova razvijena i kasnoga srednjeg vijeka, koje vode vijeća i regularno birani (strani) upravitelji.⁴³ Drugim riječima, svaka komuna je i općina, no svaka općina nije nužno i komuna. Stoga se ne može točno znati što su autori željeli istaknuti

⁴² Nella Lonza – Jakov Jelinčić (prir.), *Statuta communis Duorum castrorum / Statut dvigradske općine. Početak 15. stoljeća*, Kolana od statuti, sv. 1, Pazin 2007.; Nella Lonza – Branka Poropat (prir.), *Buzetski statut / Statuto di Pinguento*, Kolana od statuti / Collana degli Statuti, sv. 4, Buzet 2017., posebice uvodna studija Nelle Lonze, „Zrcalni odrazi: Buzetski statut, njegovi uzori i pravni srodnici / Il gioco degli specchi: Lo statuto di Pinguento, i suoi modelli e affinità giuridiche“, 181–224.

⁴³ *Hrvatska enciklopedija*, s. v. „općina“, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=45221> (zadnji pristup: 25. rujna 2022.).

tvrdnjom da Rižanski placit „naznačuje da početkom IX. stoljeća u Istri postoje oblikovane općine, i to u najmanju ruku one koje se u njegovu sadržaju izrijeком spominju: Pula, Rovinj, Poreč, Trst, Labin, Pićan, Motovun, Buzet i Novigrad“ (bilj. 24). Ako se ovdje misli na komune, tvrdnja je u potpunosti promašena i pokazuje frapantnu razinu neznanja jer se prve komune formiraju u Italiji u drugoj polovici XI. stoljeća, a istarske se komune javljaju tek krajem XII. stoljeća.⁴⁴ Budući da su u standardnom hrvatskom jeziku riječ „komuna“ i sintagma „komunalna društva“ posve ispravne, autorima se svakako preporučuje da se ubuduće koriste preciznijom terminologijom. No, neprecizni termini svakako su ovdje najmanji problem. Puno je ozbiljniji propust nepoznavanje relevantne regionalne historiografije i temeljnih modela funkcioniranja gradskih komuna u takozvanoj podestatskoj fazi.⁴⁵

Prvo, Toma Michiel nije prvi mletački podestat Motovuna, kako to tvrde Milotići (36, 77): ta distinkcija pripada stanovitom Alberiku da Mostu (*Albericus a Musto* u izvorniku) koji je uz mletačkoga podestata Poreča Jakova Dolfina spomenut u arbitražnoj odluci o sporu između porečke i motovunske komune proglašenoj 6. travnja 1251. godine.⁴⁶

Nadalje, jedna od glavnih i temeljnih karakteristika urbanih komuna razvijenoga i kasnoga srednjovjekovlja bila je upravo autonomija u izboru gradskih upravitelja, koji su morali biti stranci (kako bi bili posve nepristrani u dijeljenju pravde) i čiji je mandat bio vremenski ograničen, najčešće na godinu dana, katkad i kraće, rijetko kad dulje.⁴⁷ Postojanje tih upravitelja-stranaca s fiksnim mandatom i širokim upravnim ovlastima (definiranim lokalnim statutom i običajima) – *potestates* – temeljni je aspekt municipalnoga uređenja koje splitski arhidakon Toma naziva *regimen Latinorum*, komunalni sustav karakterističan za gradove središnje i sjeverne Italije, koji se potom izvozi na sjeverni i istočni Jadran.⁴⁸

44 Chris Wickham, *Sleepwalking into a New World: The Emergence of Italian City Communes in the Twelfth Century*, Princeton 2015; Sandro Carocci et al., „Origine dei comuni: Discutere ‘Sonnambuli verso un nuovo mondo’ di Chris Wickham“, *Storica*, 24, 2018., 91–147; Benussi, *Nel medio evo*, 695–696; Giovanni de Vergottini, „Momenti e figure della storia istriana nell’età comunale“, *AMSI*, 54, 1952., 7–12.

45 Menant, *L’Italia dei comuni*, 64–76; Giuliano Milani, *I comuni italiani: secoli XII–XIV*, Milano 2005., 61–107; Massimo Vallerani, „Gli assetti istituzionali delle città comunali: forme, lessici e funzioni dal XII al XIV secolo“, u: *Il comune medievale: Istituzioni e conflitti politici (secoli XII–XIV)*, ur. Lorenzo Tanzini, Bologna 2022., 35–46.

46 De Colle, „Briciole di storia montonese“, 158; De Vergottini, *Lineamenti*, 102 i 115 krivo čita Iacobo Boldù umjesto Iacobo Dolfin, kojega potom krivo identificira kao motovunskoga umjesto porečkoga podestata.

47 Menant, *L’Italia dei comuni*, 64–76 te literatura citirana u bilj. 14.

48 Mirjana Matijević Sokol, „Regimen Latinorum arhidakona Tome u teoriji i praksi“, u: ista, *Studia mediaevalia selecta*, Zagreb 2020., 197; Massimo Vallerani, „Comune e comuni: una dialettica non risolta“, u: *Sperimentazioni di governo nell’Italia centro-settentrionale nel processo storico dal primo comune alla signoria*, Atti del convegno di studio, Bologna 3–4 settembre 2010, ur. Maria Consiglia De Matteis – Berardo Pio, Bologna 2010., 17–18.

Taj model izbora privremenih upravitelja-stranaca bio je raširen i u Istri, gdje su pojedine urbane zajednice – Kopar, Piran, Poreč i Pula među prvima – također birale vlastite podestate, koji su tijekom kasnoga XII. i prvih godina XIII. stoljeća dolazili iz redova regionalnih elita te katkada čak i iz mletačkoga plemstva.⁴⁹ Kada su akvilejski patrijarski 1209. postali i istarski markgrofovi, ta samoupravna autonomija morala se na neki način staviti pod kontrolu vrhovne, odnosno patrijarhatske vlasti. Prvi patrijarh-markgrof, Volfger, u provođenju te politike kontroliranja gradskih autonomija bio je vrlo blag, no njegov nasljednik, Bertold V. iz kuće Andeških, vrlo se agresivno obrušio na samoupravne ovlasti istarskih urbanih komuna.⁵⁰ Međutim, kada je izbio rat između patrijarha Bertolda i gibelinskih sila predvođenih grofovima Goričkim, nestala je sila središnjega autoriteta koja je mogla ograničavati autonomije istarskih komuna.⁵¹ Dolaskom na vlast patrijarha Grgura od Montelonga (1251. – 1269.), prvoga gorljivog gvelfa na stolici sv. Hermagore, pitanje autoriteta centralne vlasti naspram autonomija gradskih komuna Istre nanovo se definiralo: istarskim je komunama priznata stanovita količina lokalne samouprave, uključujući i pravo (koje se ipak svaki put moralo posebno zatražiti od patrijarha) da si biraju vlastite podestate; najviša vlast, pak, ostala je utjelovljena u patrijarhu-markgrofu koji je cijelu upravu Markgrofovije kontrolirao preko svojega delegiranog službenika s regionalnim ovlastima, rihtera (*richter*).⁵²

Upravo iz toga razdoblja vlasti patrijarha Grgura od Montelonga sačuvan je najveći broj isprava koje svjedoče o molbama istarskih komuna da im se dade posebna ovlast kako bi mogle izabrati podestata koji će ravnati njihovim gradom godinu dana. Te *supplicationes* istarskih komuna – poimence Milja, Kopra, Pirana, Motovuna, Poreča, Sv. Lovreča, Bala i Pule – poznate su preko parcijalno sačuvanih povijesnih vrela, što iz spisa *Thesauri claritas*, što iz *in extracto* edicija koje je priredio Gian Rinaldo Carli na temelju listina

49 Benussi, *Nel medio evo*, 706-712; De Vergottini, *Lineamenti*, 70-71. Treba istaknuti da konzularna i podestatska faza u istarskim komunama nisu jasno odijeljene kao što je to slučaj sa „školskim“ talijanskim primjerima već se podestati i lokalni konzuli (katkad i samo *iudices*) naizmjenično javljaju na čelima komuna tijekom XII. i XIII. stoljeća. Također, istarske se komune nikada u potpunosti nisu osamostalile od autoriteta markgrofova koji, iako je slabio i jačao tijekom XII. i XIII. stoljeća, nikada nije u potpunosti iščeznuo. Giovanni de Vergottini, „Per la revisione delle liste cronologiche per l'Istria medievale“, *AMSI*, 49, 1937., 66.

50 De Vergottini, *Lineamenti*, 77-81 (za Volfgera), 81-98 (za Bertolda V.).

51 Pio Paschini, „Bertoldo di Merania patriarca d'Aquileia (1218-1251)“, *MSF*, 16, 1920., 56-58, 69-94.

52 De Vergottini, *Lineamenti*, 101-105; isti, „La costituzione provinciale dell'Istria nel tardo Medio Evo“, *AMSI*, 38/2, 1926., 100-111 (za rihtere).

koje su danas izgubljene, što iz Minottovih *in regesto* izdanja dokumenata iz Državnoga arhiva u Veneciji (tablica 1 u prilogu ovoga rada).⁵³ Da bi se bolje rasvijetlili mehanizmi izbora istarskih podestata u tom razdoblju, ovom se prilikom sve te molbe istarskih komuna koje su u obliku listina do danas integralno sačuvane kritički priređuju i objavljuju *in extenso* u dodatku (dokumenti 1/I do 8/I).

Patrijarh Grgur na sve je te *supplicationes* odgovorio potvrdno, uslišivši čak i zahtjeve za izbor mletačkih podestata. Među komunama koje su molile ovlast i potvrdu izbora podestata nalazi se i Motovun, koji je između 1257. i 1263. dokumentirano predstavio takve molbe patrijarhu-markgrofu tri puta. Budući da je izvorni materijal sačuvan samo djelomično, a parcijalno je registriran i u spisu *Thesauri claritas*, vrlo je izgledno da su takve molbe za izbor podestata bile uobičajene i da su se pred patrijarha predstavljale redovito, iz godine u godinu. Riječ je tako o stanovitom tipu ceremonijalne komunikacije, kojoj je glavni cilj bio javna i redovita potvrda vrhovne vlasti patrijarha, vladara koji je, pak, bio spreman priznati široke autonomne ovlasti komunama koje su voljno igrale uloge podanika.⁵⁴ No, kako protumačiti izbore mletačkih plemića koje je akvilejski patrijarh redovito potvrđivao?

Treba jasno istaknuti da izbor mletačkoga podestata u tom razdoblju, pa sve do prvih godina vlasti patrijarha Rajmunda della Torre, nije bio tumačen kao povreda ili uvreda autoriteta akvilejskih patrijarha. Naprotiv, patrijarh Grgur, pa čak i Rajmund, tijekom prvih su godina svoje vlasti s Venecijom njegovali bliske i prijateljske odnose te im samim time nikako nije bilo u interesu sprječavati izbore mletačkih podestata.⁵⁵ Štoviše, tijekom

53 Bianchi, *TEA*, 226-234, br. 529, 562, 568, 570, 573-576, 578, 580-581, 583, 584-587, 589; Gian Rinaldo Carli, *Appendici di documenti spettanti alla parte quarta delle Antichità italiane*, Milano 1791., 231-244; Minotto, *Acta et diplomata I*, 26-28; isti, „Documenta ad Forumiulii Patriarchatum Aquileiensem, Istriam, Goritiam, Tergestum spectantia“, *AMSI*, 8/1-2, 1892., 78-79. O danas izgubljenim listinama notara Ivana od Lupica, vidi: Sebastiano Blancato (prir.), *Le note di Giovanni da Lupico, notaio patriarcale (1265, 1267-1271, 1273, 1277-1279, 1283-1285, 1288, 1294-1298)*, Fonti per la storia della chiesa in Friuli, Serie medievale, sv. 15, Roma 2013., 85, 88.

54 Cecilia Nubola, „La ‘via supplicationis’ negli stati italiani della prima età moderna (secoli XV-XVIII)“, u: *Suppliche e ‘gravamina’: politica, amministrazione, giustizia in Europa (secoli XIV-XVIII)*, ur. Cecilia Nubola – Andreas Würigler, Bologna 2002., 21-28.

55 Giuseppe Marchetti-Longhi, *Gregorio de Monte Longo primo patriarca italiano di Aquileia (1251-1269)*, Roma 1965., 215-231 s obaveznim ispravcima koje navodi Reinhard Härtel (prir.), *I patti con il patriarcato di Aquileia 880-1255*, Pacta veneta, sv. 12, Roma 2005., 127, bilj. 9 te 129-139 (dok. 9*) za pakt između patrijarha Grgura i Venecije iz 1254. godine. Luca Demontis, *Raimondo della Torre patriarca di Aquileia (1273-1299): Politico, ecclesiastico, abile comunicatore*, Alessandria 2009., 47-48 griješi kada, pozivajući se na Manzanove *Annale del Friuli* (koji se pak poziva na radove šesnaestostoljetnoga furlanskog erudita Marcantonija Nicolettija), tvrdi da je Rajmund poslao svojega nećaka Tiberija u Istru kako bi svim komunama zabranio izbore mletačkih podestata. Riječ je o faktoidu bez potvrde u povijesnim izvorima kojim je Nicoletti nastojao objasniti početak sukoba između Venecije i patrijarha Rajmunda della Torre. Otvoreni sukob između Rajmunda i Venecije počeo tek znatno poslije, 1278. ratom protiv grofa Alberta

rata između patrijarha Grgura i grofa Alberta I. Goričkoga patrijarhatskim su silama pomagali određeni Mlečani, poput Albertina Morosinija koji je za patrijarha branio Turninu kraj Rovinja, opskrbljivao Kaštel kraj Buja i utrošio vlastita sredstva u obranu Kožljaka.⁵⁶ Stoga se stara Morteanijeva tvrdnja, koju su Milotići tako nekritički preuzeli (33), da je izbor Mlečanina za podestata u tom razdoblju „akt pobune“ protiv vlasti patrijarha-markgrofa, mora u potpunosti odbaciti, barem kada je riječ o razdoblju između 1250. i 1276. godine.⁵⁷ Izbor mletačkoga podestata u istarskim komunama pod vlašću patrijarha-markgrofova u tom je povijesnom razdoblju imao polivalentnu funkciju perpetuiranja bliskih odnosa između Venecije i Akvilejskoga patrijarhata s jedne strane, te između lokalne istarske komune i mletačkoga plemstva s druge.⁵⁸ Što se same Venecije tiče, istarske komune u tom pogledu nisu predstavljale izuzetak: komunalno uređeni gradovi diljem središnje i sjeverne Italije pozivali su mletačke plemiće da im služe kao podestati, što je venecijansko Veliko vijeće redovito potvrđivalo, gradeći tako bliske političke (i trgovačke) odnose s brojnim urbanim centrima, posebice u regijama Veneto i Marke, koje su u tom aspektu bile najbližnije Istri.⁵⁹

Sve navedeno dovodi do zaključka da je Toma Michiel 1271. u Motovun dospio tipičnim izborom podestata koji su istarske komune redovito činile uz ceremonijalno dopuštenje svojih *de iure* vladara, akvilejskih patrijarha. Ovu interpretaciju dodatno osnažuje tekst Michielove obrane iz kolovoza 1271. te odgovor mletačkoga tužiteljstva (dokumenti 3/II i 4/II u dodatku): Toma je položio prisegu motovunskoj komuni i upravo je od Motovunaca dobio *dominium* nad njihovim gradom (*cum homines de Montona dedissent ei dominium supra se*). Nadalje, izbor mletačkoga podestata upravo je za vrijeme kaotičnoga razdoblja sedisvakancije u Akvilejskom patrijarhatu (1269. – 1273.) potpuno logičan u kontekstu komune koja je za vrijeme ratovanja

I. Goričkoga te potom 1283., kada je konačno izbio otvoreni ratni sukob. Pio Paschini, „Raimondo della Torre patriarca d'Aquileia“, *MSF*, 18, 1922., 91, 103–113. O odnosu između Rajmunda della Torre i Venecije vidi i: Josip Banić, „The Pact between Raymond della Torre, Patriarch of Aquileia, and the Commune of Venice (February 18, 1275): An Addition to Pacta Veneta 12“, *History in Flux*, 4, 2022., 8–9, 16–19 i 21–26 (dok. 2) za pakt između Akvilejskoga patrijarhata i Venecije iz 1275. godine.

56 Blancato, *Le note di Giovanni da Lupico*, 174–176, br. 4.

57 Luigi Morteani, *Storia di Montona*, Trieste 1963., 79; Giovanni Radossi, „Notizie storico-araldiche di Montona in Istria“, *Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno*, 35, 2005., 146.

58 Izbori stranih podestata generalno su imali takve funkcije. Jean-Claude Maire Vigueur, „Flussi, circuiti e profili“, u: *I podestà dell'Italia comunale*, 1: 940–947.

59 Élisabeth Crouzet-Pavan, „Venise et le monde communal: Recherches sur les podestats vénitiens“, u: *I podestà dell'Italia comunale*, sv. 1: *Reclutamento e circolazione degli ufficiali forestieri (fine XII sec. – metà XIV sec.)*, ur. Jean-Claude Maire Vigueur, Roma 2000., 263–270.

između zaraćenih furlanskih frakcija željela zadržati neutralnost.⁶⁰ U istom je razdoblju, i vrlo vjerojatno zbog istih razloga, i Pula imala mletačkoga podestata (dokument 8/I u dodatku), a od akvilejskoga kaptola, kao privremenoga obnašatelja svjetovne vlasti Patrijarhata za vrijeme upražnjene stolice, ipak se tražilo dopuštenje za izbor novoga načelnika.

Milotići su se, kako sami priznaju u uvodnom slovu, „laički“ zapitali „odakle Mlečanin u Motovunu već 1271.“ (2) pa su potom – na nesreću – laički i dali odgovor, tvrdeći da je upravo tada započela faktična mletačka vlast nad Motovunom. Međutim, kao što je razvidno iz ovoga poglavlja, Motovun je 1271. i dalje priznavao vrhovnu vlast akvilejskih patrijarha, titularnih markgrofova Istre, a Mlečanina Tomu Michiela motovunska je komuna izabrala za svojega podestata na rok od godinu dana baš kao što su to običavale činiti i druge istarske komune dok su bile pod vrhovnom vlašću Akvilejskoga patrijarhata. Štoviše, to Motovunu čak ni nije bio prvi put da je izabrao Mlečanina za podestata (tablica 2 u dodatku priloga donosi anotiran popis svih motovunskih podestata prije 1278.). Ova interpretacija u potpunosti objašnjava i Mlečanina na čelu Motovuna 1271. i općeprihvaćenu činjenicu da vlast Venecije u tom gradu službeno otpočinje 1278.; tvrdnja Dunje i Ivana Milotića da su ta „diplomatička razilaženja“ nepomirljiva (30) u potpunosti je promašena, otkrivajući samo razinu njihova neznanja i neupućenosti u tematiku monografije.

Padom i ovoga, prvoga i glavnoga argumenta, cijela teza o početku faktične mletačke vlasti u Motovunu već 1271. mora se u cijelosti odbaciti i ocijeniti neodrživom. Posljedično se u potpunosti održava na snazi stari zaključak da vlast Venecije nad Motovunom počinje tek 1276. i traje vrlo kratko, te potom od 1278., nakon čega traje sve do 1797., baš kao što je to davnih 20-ih godina XX. stoljeća razložio Giovanni de Vergottini.⁶¹ No, Milotići su na temelju svoje hipoteze o *de facto* početku mletačke vlasti u Motovunu 1271. gradili daljnje dalekosežne zaključke vezane za ulogu Tome u procesu protiv Dilekte, teze koje se dekonstruiraju u sljedećem poglavlju.⁶²

60 Pio Paschini, „La vacanza delle sede aquileiese dopo la morte di Gregorio Montelongo (1269-1274)“, *MSF*, 17, 1921., 125-156.

61 De Vergottini, *Lineamenti*, 115.

62 „S obzirom na postojeće (dostupne) izvore ta diplomatska razilaženja nemoguće je u trenutku pisanja ove knjige pouzdano pomiriti (na način da bismo mogli iznijeti neku tvrdnju i dokazati je sa sigurnošću ili barem s visokim stupnjem vjerojatnosti).“ (30).

II/3. Toma Michiel i proces protiv Dilekte

Na temelju raščlambe same isprave Dilektina priznanja, autori na početku rada u nekoliko navrata zaključuju da je analizirani notarski dokument u potpunosti autentičan povijesni izvor (10). Međutim, pred kraj monografije Milotići su u svojim analizama građenim na krivim pretpostavkama, (neodrživim) hipotezama i domišljanjima otišli već toliko daleko da je cijeli sadržaj isprave Dilektina priznanja proglašen izmišljotinom: svjedoci nisu bili osobno prisutni već je Toma samo naveo imena istaknutih ljudi koji su uživali njegovo povjerenje (76, 90-91); Dilekta nije osobno dala nikakvo priznanje jer bi time sama sebe osudila na smrt, a to je „protivno ljudskoj prirodi“ (74-75), već je Toma izmislio niz „idealtipskih“ čari, naredivši potom svom kancelaru da u suštini sastavi lažnu ispravu (77-78) na temelju koje se potom izrekla smrtna presuda i to u neformalnom *ad hoc* procesu (74); sve je to Toma učinio kako bi se domogao bogate oporučne ostavštine svoje žene, iako Milotići sumnjaju čak i u autentičnost Dilektine oporuke, u kojoj je Tomi namijenjeno samo tisuću libri mletačkih malih denara (98-99); na kraju, iako ga je Dilektina obitelj formalno optužila za uksorid, središnje mletačke vlasti nisu sprovele nikakav proces jer je Toma bio ugledan plemić, član venecijanske „timokracije“ (110). To je sve bilo moguće, zaključuju Milotići, jer je mletački pravni poredak Tomi omogućavao takav upravni „apsolutizam“ (106, 115-117), a središnje su vlasti u Veneciji, kako proizlazi iz izvedenih zaključaka, bile u potpunosti pristrane te samim time vrlo ograničene funkcionalnosti jer Toma na kraju nije snosio nikakve posljedice za *de facto* javno ženomorstvo. Kao što će biti pokazano, svi se ti zaključci moraju odbaciti i ocijeniti kao plod maštarija koje blisko graniče s teorijama zavjera.

Počevši s pitanjem autentičnosti Dilektina priznanja, nije posve jasno jesu li Milotići svjesni da su na kraju knjige u suštini pobili vlastiti zaključak o autentičnosti isprave koji su u nekoliko navrata iznijeli na samom početku publikacije. Naime, ako je isprava Dilektina priznanja izmišljotina koju je Toma natjerao Bonaventuru da zapiše pred osobno neprisutnim svjedocima, kako to tvrde autori, onda je sam dokument fiktivni original koji se ocjenjuje kao potpuni *actum spurium*, odnosno historijski falsifikat.⁶³ No, na kojim se argumentima temelji smjela teza da je Dilektina *confessio* falsifikat? Milotići navode sljedeće: „priznanje je dano izvan ikakva procesa“ (74); isprava nije

63 Školska definicija falsifikata jest da je to „svaki dokument koji po namjeni svoga tvorca treba da bude ono što on zapravo nije“. Stipišić, *PPZ*, 169.

sastavljena u javnom već u privatnom ambijentu podestatova doma u koji je, tvrde autori, Dilekta prvi put u svojem životu stigla upravo toga sudbonosnog 6. srpnja 1271. (74, 76-77); spominje se „niz tipičnih i idealtipskih čarobnjačkih/tvarnih čina“, što „nije ni prirodno ni očekivano čovjekovo ponašanje“, a „takva preciznost opisa nije svojstvena prosječnu čovjeku, a posebno ne njegovu usmenu kazivanju koje je uvijek nužno manjkavo zbog čovjekove prirode“ (74-75); izostanak rasprave (75); popis svjedoka među kojima se spominju samo „poznanci i pouzdanci Thome Michiela“ i koji su u Motovun došli „iz sasvim različitih i međusobno udaljenih krajeva“ (76, 94); sintagma *et aliorum* u popisu svjedoka koja se autorima čini „neuvjerljivim“ i „pravno neodrživim“ (76, 78); „osjetljivost Bonaventurinog položaja“ (77, 93-94); činjenica da na pergameni nema vlastoručnih potpisa (78) te sam Toma kao stranka na čiji je zahtjev sastavljena isprava (94). Svi se ti argumenti vrlo lako pobijaju i ukazuju na stručnu nepripremljenost autora za razmatranje pitanja o kojima pišu.

Bonaventurin osjetljiv položaj može se odmah odbaciti na temelju svega iznesenoga u prethodnom poglavlju. Nadalje, ne može se zaključiti da je priznanje dano izvan procesa, kako to tvrde Milotići, jer se obično u ispravama *confessionis* ne navodi proces unutar kojega priznanja kao dokazno sredstvo trebaju igrati ulogu, a koji možda još ni nije započeo.⁶⁴ Također, bilo kakva rasprava, odnosno Dilektina moguća *defensio*, bilježila bi se u spisima sudskoga procesa, a ne u samoj ispravi priznanja.⁶⁵ Nadalje, činjenica da je isprava sastavljena u domu podestata nije ni po čemu bizarna; da su Milotići konzultirali barem nekoliko drugih notarskih isprava iz kasnoga XIII. stoljeća, vidjeli bi da su se isprave sastavljale posvuda, uključujući i privatne domove kontrahenata.⁶⁶ Štoviše, kao gradski prostor koji je komuna predala Tomi na korištenje za vrijeme trajanja mandata, podestatov dom nikako ne može biti konceptualiziran kao isključivo privatni prostor, a same sfere privatno/javno nisu bile toliko striktno odijeljene u srednjem vijeku kako to vide Dunja i Ivan Milotić.⁶⁷ Pravna snaga isprave nije ovisila o mjestu na kojemu je ona sastavljena već isključivo o notarskoj ovjeri (*completio*).⁶⁸ Samim time, nisu potrebni vlastoručni potpisi svjedoka, kako to potpuno

64 Usp. nekolicinu isprava priznanja u Mihelić, *Piranska notarska knjiga*, 3: 44 (br. 18), 55 (br. 63-64), 68 (br. 120) i dr.

65 Npr. Paolo Zolli, *Podestà di Torcello Domenico Viglari (1290-1291)*, Venezia 1966., za nekolicinu sudskih sporova u kojemu su bilježene optužbe i obrane.

66 Stipišić, *PPZ*, 161.

67 Neven Budak, „Javna vlast i javnost u srednjovjekovnim komunama jugoistočne Europe“, u: *Raukarov zbornik*, ur. Neven Budak, Zagreb 2005., 565-566.

68 Stipišić, *PPZ*, 162; Härtel, *Notarielle und kirchliche Urkunden*, 78.

krivo navode Milotići jer notarski *instrumentum publicum* nije ranosrednjovjekovna *carta*.⁶⁹ Također, fraza *et aliorum* nakon navođenja svjedoka toliko je uobičajena da je gotovo nemoguće naći notarsku ispravu koja u svojem protokolu nema neku inačicu te sintagme. To su sve temeljna znanja o notarskim ispravama, koje Dunja i Ivan Milotić – bolno je očito – nemaju, no to ih ne sprječava da o tome objavljuju monografije i iz vlastita neznanja i bujne mašte izvode niz posve neodrživih zaključaka.

Što se tiče ostalih argumenata, tvrdnje da je Dilekta upravo 6. srpnja 1271. prvi put stigla u Motovun te da su svi imenovani svjedoci „bili članovi šire obitelji kojoj je pripadao Thoma“ (90-91), u potpunosti se temelje na članku Marca Pozze, odakle su ih Milotići nekritički preuzeli pa čak i posve pogrešno pročitali. Prvo, identitetski markeri u obliku toponimskih pridjevaka (*qui fuit de Verona, de Parencio*) ne znače, kako to tvrde autori (76-77), da su oni u Motovun došli iz tih mjesta kako bi svjedočili sastavljanju isprave već samo da odatle potječu, što je slučaj sa znatnom količinom identitetskih oznaka u srednjem vijeku, naročito u urbaniziranijim sredinama u kojima dominira samoidentifikacija s rodnim gradom.⁷⁰ Nadalje, Pozza ne navodi da su sva tri svjedoka „članovi šire obitelji“, kako to tumače autori već da su „tutti componenti la *família* di Tommaso“, gdje je riječ *família* (koju je sam Pozza naveo kosim slovima) latinski izraz za pratnju/članove kućanstva.⁷¹ Međutim, čak ni ta Pozzina tvrdnja nije posve utemeljena u povijesnim izvorima. *Ioaninus* je svakako iz istoga kraja kao i Toma, *contrade* Sveta Sofija u Veneciji, no osim toga o njemu ne znamo ništa više; Pritival iz Verone stanuje u istoj kući kao Toma i Dilekta pa se može logički pretpostaviti da je on uistinu član njihova kućanstva, odnosno dio pratnje, no ništa više od toga; Andrucul iz Poreča u potpunosti je nepoznata osoba te se ni na koji način ne može dovesti u osobnu vezu s obitelji Michiel; Pozza navodi da su Toma i Dilekta 1270. živjeli u Poreču, gdje je Tomin brat Marko služio kao podestat, pa odatle vjerojatno veza s Andruculom, no nema ni jednoga povijesnog izvora koji bi podržavao taj Tomin i Dilektin boravak u Poreču tijekom upravo toga razdoblja.⁷² Stoga se teza o bliskoj osobnoj vezi između

69 Härtel, *Notarielle und kirchliche Urkunden*, 78, 282-283.

70 Peter Burke, *Popular Culture in Early Modern Europe*, New York 1978., 50; Menant, *L'Italia dei comuni*, 194-196; Zdenka Janeković-Römer, „Građani, stanovnici, podanici, stranci, inovjerci u srednjovjekovnom Dubrovniku“, u: *Raukarov zbornik*, 318.

71 Pozza, „Un caso di stregoneria“, 46; Marko Kostrenčić (ur.), *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, sv. 2, Zagreb 1971., 445-446, s. v. „família“.

72 Pozza, „Un caso di stregoneria“, 46. Marko Michiel je uistinu bio podestat Poreča 1270.: Kandler, *CDI*, 582-583, br. 353.

sve trojice svjedoka i Tome Michiela mora ocijeniti kao nepotkrjepljena i u sferi domišljanja. Ništa se bolje ne može reći ni o tvrdnji Dunje i Ivana Milotića da „kada bismo imali mogućnosti u povijesnim izvorima propitati i njihov društveni status, sigurno bismo utvrdili da je riječ o uglednicima i prema tadašnjim društvenim shvaćanjima osobama besprijekorna integriteta“ (90).

Ne manju pogrešku Milotići su napravili tvrdnjom da je Dilekta stigla u Motovun upravo 6. srpnja 1271., istoga dana kada je dala svoje priznanje, što je, smatraju, „krajnje nelogično i zbunjujuće“ (77). Tu tvrdnju autori potkrjepljuju uputom na Pozzin članak u kojem se, međutim, to izrijeком ne spominje: „Arrivata a Montona, il 6 luglio 1271 Diletta confessò...“, piše Pozza, a to se nikako ne čita da je došla u Motovun 6. srpnja, već da je, nakon što je došla u Motovun (u nekom neodređenom trenutku), 6. srpnja dala priznanje.⁷³ Iz izvora se ne saznaje kada je Dilekta točno stigla u Motovun niti kada je započeo Tomin mandat. Budući da je Dilekta sastavila svoju oporuku u Veneciji 2. ožujka 1271. (dokument 1/II u dodatku), njezin dolazak u Motovun može se samo relativno datirati: nakon 2. ožujka i prije 6. srpnja 1271.

Ta dva kriva čitanja Pozze dala su Milotićima dodatne argumente u prilog tezi da je isprava Dilektina priznanja falsificirana, no, kao što je razvidno iz prethodnoga teksta, oba se argumenta moraju ocijeniti kao neutemeljena, a otvara se i pitanje koliko Dunja i Ivan Milotić razumiju talijanski jezik i kako čitaju historiografska djela na koja se pozivaju.

Stoga ostaje samo „niz tipičnih i idealtipskih čarobnjačkih/tvarnih čina“ (74) i Toma kao naručitelj isprave kao argumenti za smjelu tezu da je cijela isprava u suštini falsifikat. Nije jasno na temelju čega Milotići zaključuju da su „magnet s malo crne boje“, lug s menstrualnom krvlju, prah crva od kojega bi se braća zamrzila, rub Tomina ogrtača, Tomini ulošci cipela i zeleni ogrtač Tomina brata Marka „tipični“ čarobnjački predmeti. Popis čarobnjačkih čina u suštini je vrlo detaljan i lokalno definiran, što se nikako ne može nazvati „tipičnim i idealtipskim“: poimence se navode stanovita Beatrica, supruga Alberta iz Poreča, sa svojim gušterima i savjetima, pa neka Markezina, žena Ivana kamenoresca sa svojim savjetima, te žena stanovitoga Orcelana, porečkoga kapetana, kojoj je čak plaćen točno naveden iznos novca, deset venecijanskih groša, za neki nedefinirani magični pred-

73 Pozza, „Un caso di stregoneria“, 46.

met. To su sve vrlo precizni podatci koji su vrlo teško mogli biti isključivo plod Tomine mašte, tim više što u cijeli proces upliću mnoge druge osobe iz susjednih krajeva. Da su Milotići konzultirali barem još neke povijesne izvore s kraja XIII./početka XIV. stoljeća koji svjedoče o čarobnjačkim činima, znali bi da se Dilektina priznanja nikako ne mogu svesti na razinu bezličnoga idealtipa već da je riječ o vrlo partikularnim predmetima i radnjama.⁷⁴

Nadalje, ne čudi ni Toma kao naručitelj isprave. Ako je pronašao sumnjive predmete među stvarima svoje supruge (vrlo vjerojatno onaj isti prah crva koji je držao pred sobom dok se bilježilo priznanje), imao je svako pravo ispitati Dilektu o čemu se tu radi.⁷⁵ Ona je, pak, mogla (djelomično) iskreno odgovoriti na pitanje, ne pomišljajući da će je vlastiti muž zbog toga kazneno progoniti. Saznavši da mu se žena bavi čarobnjaštvom, Toma je svakako mogao i imao pravo pozvati notara da njezinu izjavu zapiše u javnopravnoj formi notarske isprave; Dilekta se ovdje morala pokoriti muževu autoritetu.⁷⁶ Također, njezin iskaz nije nesvojstven „prosječnu čovjeku, a posebno ne njegovu usmenu kazivanju koje je uvijek nužno manjkavo zbog čovjekove prirode“ (74-75), kako tvrde Milotići, jer je sam tekst priznanja rezultat dvostrukoga prevođenja: iskaz je izvorno dan *in volgare* (na venetском), što je Bonaventura prvo usustavio i narativno oblikovao te potom preveo na latinski.⁷⁷ Ta praksa dvostruke redakcije usmenih iskaza tijekom srednjovjekovlja opće je poznat fenomen koji Milotići – sasvim je razvidno – ne poznaju, pa im zbog vlastitoga neznanja sve skupa djeluje sumnjivo i problematično.

Na temelju svega iznesenoga, zaključuje se da su baš svi argumenti koje Milotići navode u prilog svoje smjele teze o zlonamjernom konstruiranju Dilektina iskaza posve neodrživi.

74 Ludovico Zdekauer, „La condanna di una strega (1250)“, *Bullettino storico pistoiese*, 26, 1924., 107-109; Dinora Corsi, „Una ‘maliarda’ a Fiesole alla fine del Duecento“, *Quaderni medievali*, 26, 1988., 6-44; Mario Ascheri, „Streghe e ‘devianti’: Alcuni ‘consilia’ apocrifi di Bartolo da Sassoferrato“, u: isti (ur.), *Scritti di storia del diritto offerti dagli allievi a Domenico Maffei*, Padova 1991., 223; Dean, *Crime and Justice*, 159; Corsi, *Diaboliche maledette*, 77.

75 „Item dixit quod habebat de pulvere unius vermi [...] et dominus Thomas vir eius accepit dictam pulverem et hostendit et interrogavit eam si illa pulvis erat de qua dicebatur. Respondit quod sic.“ Dokument 2/I u dodatku.

76 Ermanno Orlando, „Cultura patriarcale e violenza domestica“, u: *Violenza alle donne: Una prospettiva medievale*, ur. Anna Esposito – Franco Franceschi – Gabriella Piccinni, Bologna 2018., 16-17.

77 Edward Muir – Guido Ruggiero, „Afterword: Crime and the Writing of History“, u: *History from Crime*, ur. Edward Muir – Guido Ruggiero, Baltimore MD, 1994., 230; Dean, *Crime and Justice*, 28-33; Nella Lonza, „Nel testo e tra le righe: I *Libri maleficiorum* e il processo penale a Dubrovnik (sec. XIII-XV)“, u: *I registri della giustizia penale nell'Italia dei secoli XII-XV*, ur. Didier Lett, Collection de l'École française de Rome, sv. 580, Roma 2021., 209-215.

Na kraju ostaje pitanje samoga procesa, kako onoga koji je Toma vodio protiv Dilekte, tako i onoga koji su mletačke vlasti, Vijeće četrdesetorice, pokrenule protiv Tome. Nije se teško složiti s Milotićima kada tvrde da je glavni cilj zapisivanja Dilektina priznanja bila instrumentalizacija te isprave u pravnom procesu (79), no Tomina žena nije mogla automatski znati da joj prijete smrtna kazna. Naime, među rijetkim dokumentiranim slučajevima čarobnjaštva u XIII. stoljeću, redovito su presuđivane novčane, a ne smrtno kazne.⁷⁸ U Veneciji su sredinom XIV. stoljeća dvije žene priznale sve optužbe za čarobnjaštvo, no obje su bile osuđene tek na kazne šibanja i žigosanja, a ne na smrt.⁷⁹ Tomina je kazna stoga bila uistinu izvanredno okrutna, iako je možda pratila slovo zakona koje je, pak, bilo tu prvenstveno da zastraši, a ne kako bi ga se rektori slijepo pridržavali.⁸⁰

To dovodi do pitanja Motovunskoga statuta i kakve je veze mogao imati s podestatom Tomom i Dilektom. Milotići tvrde da je statut Motovuna „od velike važnosti za razumijevanje isprave iz 1271. i konteksta u kojemu je nastala“ (4), iako sam tekst staroga Motovunskog statuta, onoga nastalog u predmletačkom razdoblju, nije sačuvan, barem ne cjelovito. Ono što jest sačuvano su naslovi nekoliko glava, od kojih jedna glasi „De pena sortiligiis [sic: pro *sortilegiis* – op. J. B.]“ odnosno, „O kazni za čarobnjaštvo“, no čak se ni za tu glavu ne može pouzdano tvrditi da potječe iz staroga, predmletačkog statuta (više o tome u nastavku).⁸¹ Činjenica da sam tekst toga statuta ne postoji ne sprječava autore da iznesu sljedeće mišljenje: „spomenuto uređenje čarobnjaštva“ iz staroga Motovunskog statuta „zasigurno je pripadalo rimsko-kanonskoj pravnoj tradiciji i odražavalo je tadašnje trendove u odnosu civilno – kanonsko kako ih je poimala Crkva“ (55). Milotići nigdje ne pojašnjavaju na čemu se temelji ta hipoteza na kojoj se potom gradi daljnja teza o mletačkom nepoštivanju rimsko-kanonskoga pravnog uređenja Motovuna. Ako je glavni argument za rimsko-kanonsku pravnu

78 Dean, *Crime and Justice*, 165; Corsi, *Diaboliche maledette*, 76-77.

79 Cecchetti, „La dona nel Medioevo“, 58-60.

80 Nella Lonza, „Nema veće sreće za grad od upravljanja uzdama pravde: Pravo srednjovjekovnog novigradskog statuta / ‘Non vi è maggiore felicità per una città di essere amministrata con le redini della giustizia’: Il diritto dello statuto medievale di Cittanova“, u: *Novigradski statut / Statuto di Cittanova*, prir. Nella Lonza – Jakov Jelinčić, Kolana od statuti / Collana degli statuti, sv. 3/1, Novigrad 2014., 152, 190; Dean, *Crime and Justice*, 90.

81 Luigi Morteani, „Storia di Montona: con appendice e documenti“, *AT*, ser. 2, 19/2, 1894., 447, gl. 17 (= Ivan Milotić (prir.), *Motovunski statut i odluke općinskog vijeća Motovuna*, Motovun 2016., 67) (dalje: Statut Motovuna). Motovunski statut dalje će se citirati prema starijem izdanju, a brojevi stranica u zagradama odnosit će se na Milotićevo izdanje, koje je faksimilna kopija Morteanijeve publikacije.

tradiciju staroga Motovunskog statuta činjenica da je proglašen za vrijeme vlasti akvilejskih patrijarha, onda je on u potpunosti neodrživ.

Naime, iako je Akvilejski patrijarhat, pod koji je od 1209. spadala i Markgrofovija Istra, bio crkveno gospodstvo, on nije bio pravno uređen po modelu rimsko-kanonske pravne tradicije već po običajnom pravu *patriae Foroiulii* i *patriae Istriae*, koje je u mnogočemu zrcalilo drevne germanske pravne prakse. Primjera radi (i držeći se samo Istre), godine 1217. patrijarh Volfger ozakonjuje Božji sud dvobojem u Istri, akvilejski statut Labina izdan 1341. sadrži glavu o Božjem sudu kipuće vode kao dokaznom sredstvu, a presude u sudskim procesima, naročito onima *in criminalibus*, u Furlaniji i Istri donosili su porotnici iz redova lokalnih uglednika bez nužne pravne naobrazbe (tzv. procesi *per adstantes*) – tu je pravnu praksu pokušao ukinuti papa Urban V. 1367., nastojeći uvesti rimsko-kanonsku proceduru, no u tome je bio neuspješan i sudovanja *per adstantes* nastavila su se do samoga kraha svjetovnoga gospodstva akvilejske Crkve, kada ih je u većim mjestima (i Markgrofoviji Istri) ukinula tek Venecija.⁸² Akvilejski patrijarhat stoga nikako ne može biti konceptualiziran kao baštinik, njegovatelj i promicatelj rimsko-kanonskoga prava.

Nadalje, najstariji sačuvani kodeks srednjovjekovnoga statuta Motovuna – koji se danas smatra izgubljenim – potjecao je s početka XVI. stoljeća (*terminus post quem* je 1507.) i sadržavao je 275 glava, od kojih se za prvih 82 bilježilo da su pripadale „starom statutu“.⁸³ Nakon 82 glave slijede razne odredbe, neke od kojih su donosili podestati mletačkoga Motovuna od XIV. stoljeća nadalje te nakon 98. glave (donesene 1337.) ponovno stoji bilješka „statuti veteri finis“.⁸⁴ Od 99. glave pa sve do kraja nižu se razne odredbe, kako središnjih

82 O Božjem sudu dvobojem, koji se iščitava iz čuvene „listine markgrofa W.“, vidi: Lujko Margetić, „La «pace provinciale» tra gli istriani e il margravio W.“, *Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno*, 15, 1985., 49-60 (datacija listine u 1217. godinu na temelju Bianchi, *TEA*, 231, br. 566). O Božjem sudu kipucom vodom u Labinskom statutu: De Franceschi, „Statuta Communis Albonae“, 174-175, knj. 1, gl. 32; Gherardo Ortalli, „Božji sud u dalmatinskim i istarskim područjima i međusobna statutarna povezanost mletaka i općina pod njihovom vlašću“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 28/2, 1991., 919-920. O procesima *per adstantes* u Akvilejskom patrijarhatu i Istri: Vincenzo Joppi (prir.), *Constitutiones patrie Foriulii deliberatae a generali parlamento edite et promulgate a reverendo domino Marquardo patriarcha Aquilegensis annis MCCCLXVII-MCCCLXVIII*, Udine 1900., 7, gl. 6, 52, gl. 33, 105, br. 28; Claudio L. Daveggia, „Una particolare istituzione del Friuli patriarchino e veneto: Le banche giudiziarie“, u: *Istituzioni e società nel medio evo italiano*, ur. Claudio L. Daveggia, Venezia 1990., 53-83; Donata Degrassi, „Mutamenti istituzionali e riforma della legislazione: il Friuli dal dominio patriarchino a quello veneziano (XIV-XV secolo)“, u: ista, *Continuità e cambiamenti nel Friuli tardo medievale (XII-XV secolo): saggi di storia economica e sociale*, Trieste 2009., 163-167. Josip Banić, „Production of Judicial Space in the Margraviate of Istria: Aspects of Continuity and Change Following the Introduction of Venetian Jurisdiction (1421)“, *Medium aevum quotidianum*, 74, 2017., 57-59.

83 „Finito statuto veteri gratia Christi“ stajalo je u rukopisu nakon 81. glave. Morteani, *Storia di Montona*, 113.

84 Statut Motovuna, 469-476 (89-96).

mletačkih vlasti, tako i one izglasane pod mletačkim podestatima u motovunskim vijećima, i to od XIV. do XVI. stoljeća. Budući da spis *Thesauri claritas* eksplicitno navodi „statuta hominum de Montona“, najstariji statut Motovuna zasigurno potječe iz vremena akvilejske vlasti nad tim gradom.⁸⁵ No, otvoreno je pitanje odnose li se „statuta vetera“ iz šesnaestostoljetnoga kodeksa Motovunskoga statuta uistinu na taj predmletački pravni izvor ili samo na stariji statut koji je ipak promulgiran za vrijeme mletačke vlasti, odnosno tek nakon 1278. godine. Kako prve dopune nakon oznake „finito statuto veteri“ počinju tek s XIV. stoljećem, posve je moguće da je referirani „stari statut“ donesen ubrzo nakon 1278., odnosno tek nakon uspostave mletačke vlasti.

Štoviše, ne može se ni znati je li stari, predmletački statut Motovuna uopće postojao 1271., kako to zdravo za gotovo uzimaju Milotići, u potpunosti zavedeni svojim krivim zaključkom o početku mletačke vlasti u tom mjestu (55). Naime, jedino što se o dataciji toga starog predmletačkog statuta zna jest da je nastao prije 1278., dakle za vrijeme vladavine patrijarha-markgrofova u Motovunu, jer u protivnom ne bi bio u arhivu Patrijarhata te ne bi bio uključen u inventar *Thesauri claritas* s kraja XIV. stoljeća. No, je li taj stari statut promulgiran pod patrijarhom Bertoldom V. Andeškim (1218. – 1251.), Grgurom od Montelonga (1251. – 1269.) ili pak pod Rajmundom della Torre (1273. – 1299., *terminus ante quem* je 1278.), ne može se zaključiti. Činjenica da je upravo patrijarh Rajmund stanovitu pozornost posvetio statutima (što nije bio slučaj s njegovim prethodnicima) te da je upravo tijekom njegove vlasti, 1274., donesen i statut Pirana, najstariji (iako samo djelomično) sačuvani istarski statut, navodi na hipotezu da je i statut Motovuna promulgiran između 1274. i 1278., vjerojatno tijekom turbulentne 1276., kada je akvilejski patrijarh povratio vlast nad tim gradom.⁸⁶ Ipak, koliko god bilo vjerojatno da je stari Motovunski statut kodificiran tek nakon 1271., mora se zaključiti da je preciznija datacija toga spisa na kojoj bi se mogle temeljiti daljnje (hipo)teze nemoguća.

Na temelju sadržaja prve 82 glave Motovunskoga statuta, koji je na temelju šesnaestostoljetnoga kodeksa objavio Luigi Morteani (od kojih tekst prvih 36 glava nije sačuvan već su poznati samo naslovi), Ivan Milotić svojevremeno je zaključio da je upravo to sadržaj staroga predmletačkoga akvilejskog statuta Motovuna, a to se tumačenje slijepo slijedi i u monogra-

⁸⁵ Bianchi, *TEA*, 230, br. 558.

⁸⁶ Demontis, *Raimondo della Torre*, 220–221, 272–273; Miroslav Pahor – Janez Šumrada (prir.), *Statuta Communis terrae Pirani, saec. XII–XVII*, *Fontes rerum Slovenicarum*, sv. 10, Ljubljana 1987., lxxiii–lxxiv, 3–13.

fiji o Dilekti (34).⁸⁷ Iako ta interpretacija uistinu spada u sferu mogućega, ona nikako nije dovoljno čvrsto utvrđena teza da bi se na njoj mogle graditi daljnje interpretacije, što Dunja i Ivan Milotić bez ikakva opreza čine, navodeći da je odredba o čarobnjaštvu Motovunskoga statuta (gl. 17) starija od Tomina podestatskoga mandata u tom gradu (55). Jednako je moguća i Pozzina pretpostavka da je glava o kažnjavanju čarobnjaštva u Motovunski statut upisana tek trudom Tome Michiela.⁸⁸ Nadalje, iako ne znaju točan sadržaj relevantne glave Motovunskoga statuta ni točan datum njezine promulgacije, Milotiće to ne sprječava da zaključe kako Toma Michiel svjesno ne spominje statut niti se na njega osvrće jer „tek uspostavljena mletačka vlast morala se dokazivati kao nova, samosvojna i sasvim različita od prijašnje, a to je najbolje mogla pokazati raskidanjem svih veza s patrijarhovu vlašću, pa i pravnih poveznica koje bi mogle proizaći primjenom patrijarhovitih statutarnih pravila“ (56). Ipak, dalje u tekstu autori tvrde kako su sigurni „da je Mlečanima 1271. godine bio poznat i njegov [Motovunskoga statuta] normativni dio te da je on u nekoj mjeri morao biti uzet u obzir prilikom postupanja protiv Dilette“ (119). Je li onda Toma postupio „apsolutistički“, oslanjajući se u potpunosti na svoja široka diskrecijska prava, ili je ipak bio vođen postojećim motovunskim pravnim poretom?

Autori na to pitanje daju dva oprečna odgovora, no na kraju ipak zaključuju da cijeli proces protiv Dilekte „nije bio strukturiran ili na neki način zadan, jer da je kojim slučajem bilo tako, vrlo vjerojatno bismo o tome imali samostalni diplomatski izvor“ (116-117); samim time cijeli se slučaj odvio u predznaku diskrecijske vlasti Tome koji je kao „visoki općinski mletački službenik mogao činiti što god je želio, pa i bez ikakve posljedice počiniti *uxoricidium*“ (119). Ova je teza neodrživa.

Prije svega, Venecija pri uspostavljanju svoje vlasti nad nekim mjestom nikada nije „raskidala“ veze s bivšom vlašću tako da je poništavala stare zakone i statute. Upravo suprotno, Mletačka je Republika svoje nove podložnike „kupovala“ garancijom starih prava i običaja, uključujući poštivanje postojećega komunalnog ustroja i (re)kodifikaciju komunalnih statuta.⁸⁹ „Nema, naime,

⁸⁷ Ivan Milotić, „Motovunski statut i akvilejski patrijarh“, u: *Grčko-rimsko i kanonsko pravo: temelji pravne kulture zapada*, ur. Ivan Milotić, Pazin 2020., 113-147.

⁸⁸ Pozza, „Un caso di stregoneria“, 50.

⁸⁹ Gherardo Ortalli, „Entrar nel Dominio: Le dedizioni delle città alla Repubblica Serenissima“, u: *Società, economia, istituzioni. Elementi per la conoscenza della Repubblica Veneta*, sv. 1: *Istituzioni ed economia*, Verona 2002., 53-54; Monique O'Connell, *Men of Empire: Power and Negotiation in Venice's Maritime State*, Baltimore MD 2009., 32; Michael Knapton, „Venice and the Terraferma“, u: *The Italian Renaissance State*, ur. Andrea Gamberini – Isabella Lazzarini, Cambridge – New York 2012., 143-144; Benjamin Arbel,

većega zadovoljstva za ljude od očuvanja svojih starih tradicija“, govorit će mletački senatori krajem XV. stoljeća, a sličnih arengi u zapisnicima mletačkih upravnih tijela nalazi se pregršt.⁹⁰ Primjera radi, kada je Venecija uspostavila vlast nad Labinom, koji joj se, kao i Motovun, svojevoljno predao, Prejasna je Republika potvrdila sva stara prava i običaje labinske komune, uključujući i stari patrijarhatski statut iz 1341., koji ni u jednom svojem dijelu nije bio promijenjen.⁹¹ Jedino što je Venecija ukinula u cijeloj Markgrofoviji Istri i u većim centrima Furlanije bila su suđenja *per adstantes* te je tako, u suštini, približila sudski proces rimsko-kanonskom modelu.⁹² No, u slučaju Motovuna 1271. sve to čak nije ni važno jer ta komuna tada još uvijek nije pod mletačkom vlašću pa se cijela interpretativna paradigma Dunje i Ivana Milotića posve urušava.

Nadalje, potpuno je promašena interpretacija diskrecijskih prava mletačkih podestata kao nekakvoga „apsolutizma“, kako to čine Milotići (106, 117). *Arbitrium* kojim su raspolagali venecijanski rektori pa čak i u mjestima koja nisu bila izravno pod mletačkom vlašću, morao je biti uklopljen u kompleksni dijalektički sustav koji je s jedne strane jamčio poštivanje lokalnih prava i običaja, a s druge promicao „čast i boljitak“ (*pro honore et bono/proficuo*) Prejasne Republike Sv. Marka.⁹³ O temi diskrecijskih prava mletačkih rektora postoji pozamašna historiografska produkcija, no zaključak da *arbitrium* nikako nije istovjetan samovolji, kako je to koncizno izložio Ermanno Orlando, univerzalno je prihvaćen.⁹⁴ Dunja i Ivan Milotić tu historiografiju ne poznaju pa im nije jasan meritum diskrecijskih prava mletačkih rektora, koji stoga pogrešno interpretiraju.

„Venice's Maritime Empire in the Early Modern Period“, u: *A Companion to Venetian History, 1400–1797*, ur. Eric R. Dursteler, Leiden – Boston 2013., 139; Josip Banić, „The Venetian Takeover of the Margraviate of Istria (1411–1421): The Modality of a Passage (with Eight Previously Unedited Documents in the Appendix)“ (dalje: „The Venetian Takeover“), *History in Flux*, 1, 2019., 49.

90 „Nihil enim est quod magis satisfaciat populis quam in suis vetustis rebus conservari.“ Louis de Mas Latrie, ed., *Histoire de l'île de Chypre sous le règne des princes de la maison de Lusignan*, sv. 3, Paris 1852., 374; Benjamin Arbel, „Colonie d'Oltremare“, u: *Storia di Venezia dalle origini alla caduta della Serenissima*, ur. Alberto Tenenti – Ugo Tucci, sv. V, *Il Rinascimento: Società ed economia*, Roma 1996., 170.

91 Banić, „The Venetian Takeover“, 49–50.

92 Giuseppe Trebbi, *Il Friuli dal 1420 al 1797: La storia politica e sociale*, Udine 1999., 36–37; Banić, „Production of Judicial Space“, 63–68; isti, „The Venetian Takeover“, 55–58.

93 Gaetano Cozzi, *Repubblica di Venezia e Stati italiani: Politica e giustizia dal secolo XVI al secolo XVIII*, Torino 1982., 221, 277; Giorgio Zordan, *L'ordinamento giuridico veneziano*, Padova 2005., 171–175; Claudio Povo, „Un sistema giuridico repubblicano: Venezia e il suo stato territoriale (secoli XV–XVIII)“, u: *Il diritto patrio tra diritto comune e codificazione (secoli XVI–XIX)*, ur. Italo Birocchi – Antonello Mattone, Roma 2006., 336; Ermanno Orlando, *Altre Venezia: Il Dogado veneziano nei secoli XIII e XIV (giurisdizione, territorio, giustizia e amministrazione)*, Venezia 2008., 223–224, 316–318.

94 Ermanno Orlando, „Politica del diritto, amministrazione, giustizia: Venezia e la Dalmazia nel basso medioevo“, u: *Venezia e la Dalmazia*, ur. Oliver Jens Schmitt – Uwe Israel, Roma 2013., 31. Osim radova citiranih u prethodnoj bilješci, vidi i: Massimo Meccarelli, *Arbitrium: un aspetto sistematico degli ordinamenti giuridici in età di diritto comune*, Milano 1998.

Ostaje, međutim, pitanje pravnoga procesa: je li Toma Michiel proveo cijeli sudski postupak ili nije? Milotići tvrde da nije jer bi u protivnom postojao „samostalni diplomatski izvor“ (116). Ta je tvrdnja neutemeljena jer spisi kancelarija istarskih komuna iz XIII. stoljeća nisu sačuvani. Činjenica da je Motovun – kao i Kopar, Piran, Poreč i Pula – imao svoje komunalne kancelare čvrsto podržava tezu da su se komunalni spisi, uključujući i sudske postupke, regularno vodili i bilježili u relevantne registre. Štoviše, posve bi bilo bizarno tumačiti da je Toma odjednom javno pogubio svoju ženu u Motovunu, a da puk, koji je izvršenju smrtne presude morao barem na neki način prisustvovati, o tome ni na koji način nije bio izviješten – baš kako to tvrde Milotići. Puno je vjerojatnije da je sudski proces pokrenut i to *per inquisitionem* te da su se sve tehničke i pravne norme poštivale; presuda je zatim javno pročitana *in volgare* da bi se žiteljstvo upoznalo s cijelim slučajem i kako bi se postigao željeni efekt zastrašivanja pučanstva s jedne strane te samopromidžbe mletačkih plemića kao nenadmašivih prvaka prava i pravednosti te nepokolebljivih progonitelja zlodjela s druge; tek potom je uslijedilo javno izvršenje smrtne presude kao nezaboravni katarzični finale javnoga performansa administracije pravde.⁹⁵ Iako je zbog nesačuvanosti relevantnih spisa motovunske kancelarije nemoguće s većom dozom sigurnosti tvrditi je li (kako tvrdi autor ovih redaka) ili nije (kako tvrde Milotići) cijeli proces uistinu sproveden, činjenica da je Toma Michiel na kraju oslobođen svih optužbi za ubojstvo snažno govori u prilog tezi da je „papirologija“ u vezi Dilektina slučaja bila besprijeekorna te da je samim time cijeli proces bio valjano sproveden.

O pitanju Tominih možebitnih motiva zbog kojih je dao pogubiti vlastitu ženu iako ju je mogao samo novčano kazniti (a nije morao ni to) može se samo nagađati jer sačuvana povijesna vrela ne dopuštaju dublji uvid u vezu Dilekte i njezina muža. Pretpostavka Dunje i Ivana Milotića da je iza svega ležao novac i Dilektina oporuka (u čiju se autentičnost nema razloga sumnjati) nije posve nelogična, no ona se svakako ne može uzeti kao utemeljena teza na kojoj bi mogli počivati daljnji argumenti, tim više što se ne radi o velikom bogatstvu (svega tisuću petsto libri malih mletačkih denara).

95 Elena Maffei, *Dal reato alla sentenza. Il processo criminale in età comunale*, Polus: Fonti medievali italiane, sv. 1, Roma 2005., 71-131; Claudio Povo, „Liturgies of Violence: Social Control and Power Relationships in the Republic of Venice between the 16th and 18th Centuries“, u: *A Companion to Venetian History*, 516. O teatralnim aspektima administracije pravde vidi: Julie Stone Peters, *Law as Performance: Theatricality, Spectatorship and the Making of Law in Ancient, Medieval and Early Modern Europe*, Oxford 2022., posebice 142-199 te u kontekstu Venecije Edward Muir, „The Anthropology of Venice“, u: *A Companion to Venetian History*, 502-503.

Isto se može reći i o pretpostavci Marca Pozze da je iza svega ležao narušen odnos između dva brata koja su nedavno podijelila obiteljski patrimonij, a koji su bili oženjeni dvjema sestrama.⁹⁶

Tomina egzoneracija dovodi do zadnjega sklopa teza Dunje i Ivana Milotića koje se ovdje kritički preispituju. Naime, Milotići tvrde da mletačko Vijeće četrdesetorice uopće nije sprovelo proces protiv Tome kojega je Dilektina obitelj optužila za uksorid već da je optužba jednostavno ignorirana. „[Z]nakovito je da iz izvora proizlazi da Vijeće četrdesetorice u toj stvari [Tominoj optužbi za ubojstvo – op. J. B.] uopće nije donijelo odluku u pogledu Thome“ (111) tvrde autori, no iz kojih to izvora „proizlazi“ taj zaključak? Naime, zapisnici Vijeća četrdesetorice počinju se voditi, po svemu sudeći, 1269., no prvih devetnaest registara te arhivske serije nestalo je već prije doba Marina Sanuda mlađega (1466. – 1536.), a potom je nestalo još svezaka; danas je najstariji sačuvani registar onaj koji pokriva razdoblje između 1342. i 1344., a izvorno je bio inventariziran kao registar br. XXII Vijeća četrdesetorice.⁹⁷ Stoga je posve razvidno da su spisi Vijeća četrdesetorice u kojima bi proces protiv Tome Michiela bio zapisan izgubljeni te se posljedično ne može sa sigurnošću tvrditi da proces uopće nije bio sproveden, a kamoli da takvo što „proizlazi iz izvora“, kako to pogrešno tvrde Milotići. Ono što iz izvora uistinu proizlazi je sljedeće: krajem srpnja ili početkom kolovoza 1271. mletački dužd zajedno sa svojim Malim vijećem naredio je Tomi da se smjesta pojavi u Veneciji i odgovara na optužbe da je u Motovunu počinio ubojstvo izrekavši smrtnu kaznu svojoj ženi Dilekti; Toma potom pred dužda i Malo vijeće šalje svojega predstavnika Jakova Contarena, koji 8. kolovoza samo nastoji dobiti produljenje termina koji je izvorno dan Tomi da se pojavi u Veneciji i to dok mu ne završi mandat u Motovunu (dokument 3/II u dodatku); potom, u izvorno nedatiranom spisu, Marin Dolfín i Nikola Dandolo pred dužda i Malo vijeće iznose argumente zašto se Toma može i mora pojaviti odmah te smjesta odgovarati na optužbe, bez obzira na svoj tekući mandat kao podestat Motovuna, a u tom se spisu eksplicitno navodi zaključak Vijeća četrdesetorice naslovljen „Da Toma Michiel mora doći u Veneciju, unatoč svojoj zabrani [da napusti Motovun dok mu traje mandat podestata – op. J. B.], kako bi se opravdao za ubojstvo određene plemenite žene, građanke gospodina dužda i Venecije, koje

⁹⁶ Pozza, „Un caso di stregoneria“, 46–47.

⁹⁷ Antonio Lombardo (prir.), *Le deliberazioni del Consiglio dei XL della Repubblica di Venezia*, Monumenti storici pubblicati dalla Deputazione di storia patria per le Venezie, nuova serie, sv. 9, Padova 1957., xi–xii.

je počinio u Motovunu“ (dokument 4/II u dodatku);⁹⁸ na kraju, 14. kolovoza iste 1271., Tomi je isplaćena svota od tisuću i petsto libri malih mletačkih denara, od kojih tisuću koje su mu pripadale po Dilektinoj oporuci i petsto koje su mu pripadale po mirazu (dokument 5/II u prilogu). Je li ta isplata dokaz da Vijeće četrdesetorice nije pokrenulo ili nije završilo proces protiv Tome, optuženoga za ubojstvo plemenite Mlečanke?

Takav se zaključak ne može donijeti na temelju sačuvanih povijesnih vrela. Toma Michiel u povijesnim se vrelima opet pojavljuje tek 1275., kada ponovno biva potvrđen kao član mletačkoga Velikog vijeća;⁹⁹ između kolovoza 1271. i toga izbora, koji se uistinu može čitati kao Tomina „svekolika egzoneracija“ (111), kako to ispravno tvrde Milotići, prošlo je više nego dosta vremena u kojem je Vijeće četrdesetorice moglo sprovesti cijeli proces protiv Dilektina muža. Činjenica da je isprava Dilektina priznanja završila u Veneciji dodatno potvrđuje hipotezu da su središnje mletačke vlasti uistinu sprovele proces te da je Toma, vrativši se iz Motovuna, sa sobom donio sve potrebne sudske spise (uključujući i *confessio*), na temelju kojih su optužbe za ubojstvo na koncu bile odbačene. Taj se zaključak donekle poklapa s mišljenjima Dunje i Ivana Milotića da je sastavljanje Dilektina priznanja trebalo „poslužiti kao dokaz krivnje, ali i legitimacija i legalizacija podestatovih budućih postupanja koja će se sastojati od njezina kažnjavanja“ (116). Milotići, pak, svakako griješe, barem iz metodološke perspektive, kada na temelju nesačuvanih povijesnih vrela – spisa motovunske kancelarije i registara sjednica Vijeća četrdesetorice – tvrde da se ni jedan od dva sudska procesa nije sproveo. Puno je vjerojatnije upravo suprotno: da su oba procesa sprovedena i regularno zapisana u relevantne registre te da je Tomina oslobađajuća presuda počivala upravo na urednoj dokumentaciji procesa *per inquisitionem* sprovedenoga protiv Dilekte.

Na kraju, od svih smjelih teza i zaključaka Dunje i Ivana Milotića, onih koje bi „stubokom“ promijenile povijest motovinskoga „teritorijalno-političkog, općinskog, administrativnog, urbanističkog, arhitektonskog, crkvenog i općeg pravnog i društvenog razvoja“ (vi-vii), nije ostalo ništa. Početak mletačke vlasti u Motovunu ne pada u 1271. već u 1276. (kratkotrajno) te potom

98 „Quod T[homas] Michael deberet venire Venecias, non obstante banno eius, ad excusandum se de homicidio quod fecit Montone de quadam nobile domina cive domini ducis et Veneciarum.“ Dokument 4/II u dodatku.

99 Cessi, *DMC*, 1: 298.

u 1278. godinu, baš kako je to tumačila tradicionalna regionalna historio-grafija; Bonaventura nije ni notar papinskom ovlašću ni mletački službenik u nekakvom posebno osjetljivom položaju već najuobičajeniji notar carskom ovlašću koji je stupio u radni odnos s motovunskom komunom (ili izravno s Tomom Michielom) kao kancelar; samim time o komunalnom uređenju Motovuna ne saznaje se baš ništa novo; ništa se novoga ne saznaje ni o urbanističkom ni o arhitektonskom aspektu Motovuna u drugoj polovici XIII. stoljeća jer se toponim Sveti Ciprijan, koji spominje mletačko tužiteljstvo, ne odnosi na mjesto Dilektina pogubljenja; crkveni i općepравни razvoj nemoguće je iščitati iz sačuvanih izvora jer je sam spis sudskoga procesa izgubljen, a nije sačuvan ni stari Motovunski statut nastao u predmletačkom razdoblju, barem ne relevantna glava o čarobnjaštvu. Nadalje, Motovunski statut nije „od velike važnosti za razumijevanje isprave iz 1271. i konteksta u kojemu je nastala“ (4), kako to tvrde Milotići, već je posve nebitan, a otvoreno je pitanje je li uopće postojao u tom razdoblju ili je kodificiran tek poslije, između 1274. i 1278., za vrijeme vlasti patrijarha Rajmunda della Torre. Na kraju, Toma Michiel nije „urotnik“ (107) kojem mletačka pravna shvaćanja daju *carte blanche* da u Motovunu čini što god hoće kao kakav apsolutistički *princeps* već je riječ o podestatu kojega je izabrala sama motovunska komuna i čija su diskrecijska prava uvelike bila ograničena postojećim pravnim normama i „dobrim starim običajima“ lokalne zajednice s jedne strane te konceptom „časti i boljitka mletačke komune“ s druge. Ono što su Milotići uspjeli argumentirati jest da Crkva nije bila umiješana u sam proces jer delikt čarobnjaštva u to vrijeme još uvijek nije imao razrađenu „teološku dimenziju“ (105) te da je sama isprava Dilektina priznanja bila rabljena kao krunski dokaz u sudskom procesu koji je uslijedio. Ukratko, slaba žetva nakon tako smjelih i odvažnih uvodnih slova. Daleko najbolji i najvrjedniji dio cijele monografije svakako predstavlja kritička priredba isprave i njezin prijevod na hrvatski jezik, jedini dio koji nije pisan perima Dunje i Ivana Milotića.

Ova će monografija svakako štetno utjecati na akademsku reputaciju Dunje i Ivana Milotića, a podjednako će štetiti i ugledu recenzenata koji nisu bili dorasli postavljenom zadatku i/ili svoj posao nisu odradili savjesno. *Summa summarum*, ova je znanstvena publikacija koju potpisuju Milotići donijela nerazmjerno više štete nego koristi, kontaminirajući historiografiju brojnim pogrešnim činjenicama i premisama, metodološkim neispravnostima i neodrživim zaključcima. Predstavljen kritički osvrt, u kojem se

nastojalo ispraviti sve faktografske pogreške i neodržive zaključke, jasno pokazuje da sve buduće publikacije Dunje i Ivane Milotića koje se budu ticale istarskoga srednjovjekovlja neizostavno moraju biti recenzirane rukom profesionalnoga povjesničara i to medievista koji se bavi istarskim ili barem jadranskim srednjovjekovljem.

Prilozi

Tablica 1. Dokumentirane molbe istarskih komuna akvilejskim patrijarsima za pravo na izbor podestata (1252. – 1272.)

Komuna	Izabrani podestat	Godina	Izvor
Piran	/	1252.	TEA, br. 562
Piran	Varnerio de Gillaco od Kopra	1252.	TEA, br. 568
Piran	Varnerio de Gillaco od Kopra	1253.	TEA, br. 529 (= TEA, br. 570 pod krivom godinom 1254.)
Kopar	/	1255.	Giovanni da Lupico, <i>deperditum</i> , izvadak u Carli, <i>Appendice</i> , 231
Kopar	Mlečanin	1256.	Dok. 1/I (= TEA, br. 572)
Motovun	Senisio de Bernardis od Padove	1257.	Dok. 2/I
Poreč	/	1258.	TEA, br. 573
Motovun	/	1258.	TEA, br. 573
Milje	Senisio de Bernardis od Padove	1258.	Giovanni da Lupico, <i>deperditum</i> , izvadak u Carli, <i>Appendice</i> , 238–239 (= TEA, br. 574)
Piran	...od Momjana	1258.	Giovanni da Lupico, <i>deperditum</i> , izvadak u Carli, <i>Appendici</i> , 243 (= TEA, br. 575)
Motovun	Senisio de Bernardis od Padove	1258.	Giovanni da Lupico, <i>deperditum</i> , izvadak u Carli, <i>Appendici</i> , 232–234
Poreč	Zanino de Marco	1259.	Dok. 3/I
Poreč	Bjakvin od Momjana	1261.	Dok. 4/I (= TEA, br. 576)
Sv. Lovreč	Senisio de Bernardis od Padove	1261.	Dok. 5/I (= TEA, br. 576)
Poreč	/	1262.	TEA, br. 578
Pula	/	1262.	TEA, br. 580
Poreč	/	1263.	TEA, br. 581
Motovun	Bjakvin od Momjana	1263.	Dok. 6/I (= TEA, br. 583)
Poreč	/	1263.	TEA, br. 585
Kopar	Mlečanin	1264.	Dok. 7/I
Poreč	Mlečanin Marko Corner	1265.	Giovanni da Lupico, <i>deperditum</i> , izvadak u Carli, <i>Appendice</i> , 231 (= TEA, br. 586)
Pula	/	1266.	TEA, br. 584
Milje	/	1266.	TEA, br. 584
Milje	/	1267.	TEA, br. 587
Buje	/	1267.	TEA, br. 587
Milje	Mlečanin Ivan Tiepolo	1269.	Blancato, <i>Le note di Giovanni da Lupico</i> , knjiga 1, br. 21
Pula	/	1272.	Dok. 8/I
Bale	/	1274.	TEA, br. 589

Tablica 2. Podestati Motovuna za vrijeme vlasti akvilejskih patrijarha (1248. – 1278.)

Godina	Podestat	Izvor
1248. – 1249.	Grof Majnard III. od Gorice	Zaključci mletačkoga Senata iz 1343. u kojima se spominje <i>quando dominus Manardus comes fuit potestas Montone</i> , godina 1248. te notarska isprava izdana prije 94 godine (što spada u 1249. godinu), dok je Motovunom ravnao vikar grofa Majnarda Goričkoga; objavljeno u [Tomaso Luciani,] „Senato misti: Cose dell'Istria“, <i>AMSI</i> , 4/1, 1888., 19-21.
1251.	Mlečanin Alberik da Mosto	Listina iz 1306. u kojoj je <i>in extracto</i> sadržana arbitražna odluka iz 1251. izdana za vrijeme porečkoga podestata Jakova Dolfini i motovunskoga podestata Alberika da Mosta; objava u De Colle, „Briciole di storia montonese“, 157-160.
Nakon 1251. i prije 1256.	Varnerio de Gillaco od Kopra	Arbitražna odluka patrijarha Grgura od Montelonga izdana 13. lipnja 1258. u vezi sa sporom između Poreča i Motovuna u kojoj se spominje Varnerio di Gillago kao bivši motovunski podestat; <i>deperditum</i> , parcijalno objavljen u Carli, <i>Appendice</i> , 241-242.
1256.	Karstman [od Petrapilose]	Kandler, <i>CDI</i> , 514, br. 302.
1257.	Senisio de Bernardis od Padove	Dokument 2/I u dodatku
1258.	Senisio de Bernardis od Padove	<i>deperditum</i> , parcijalno objavljen u Carli, <i>Appendice</i> , 232-234.
1263.	Bjakvin od Momjana	Dokument 6/I u dodatku.
1271.	Mlečanin Toma Michiel	Dokument 2/II u dodatku.
1276.	Mlečanin Andrija Dandolo (delegiran od mletačkih vlasti nakon prve i kratkotrajne subjekcije Motovuna venecijanskom duždu i komuni; izbačen nakon restitucije vlasti akvilejskih patrijarha iste godine)	Dandolo, <i>Chronica per extensum</i> , 322.
1278.	Mlečanin Marko Michiel (delegiran od mletačkih vlasti nakon druge i konačne subjekcije Motovuna venecijanskom duždu i komuni)	Dandolo, <i>Chronica per extensum</i> , 325.

Kritičke priredbe dokumenata

Sljedeći se dokumenti priređuju po priređivačkim načelima serije *Fontes Istrie medievalis*, detaljno razloženim na mrežnoj stranici <https://fontesistrie.eu/editorial> (zadnji pristup: 1. listopada 2022.).

Dokumenti I: Izbori podestata u istarskim komunama pod akvilejskom vlašću (1256. – 1272.)

Dokument 1/I. Izbor podestata Kopra

Mjesto i datum: Čedad, 8. travnja 1256.

Regest: Na molbu koparskih izaslanika, patrijarh-markgrof Grgur od Montelonga dopušta koparskoj komuni da za podestata izabere Mlečanina koji će gradom upravljati sljedećih godinu dana.

Izvor: ASV, Miscellanea atti diplomatici e privati, kutija 4, br. 157; jednostavna kopija, sudeći po rukopisu i arhivskoj provenijenciji, radi se o prijepisu koji je izradio notar Filip, sin pokojnoga Leona de Fare od Milana za vrijeme vlasti akvilejskoga patrijarha Bertranda od Saint Genièsa (1334. – 1350., vidi dokument 2/I) (= B u kritičkom aparatu).

Prethodna izdanja: n/a; regesti: Bianchi, *TEA*, 232, br. 572.

Bilješke o transkripciji: Podjela teksta u odlomke urednički je zahvat i ne prati izvornik.

In nomine Christi, amen.

Anno a nativitate Eius millesimo ducentesimo quinquagesimo sexto, quartodecime indictionis, apud Civitatem in anticamera patriarchatus, die octavo exeunte aprili, presentibus dominis Grehemberco priore Siticensis et Gilberto monacho Cisterciensis ordinis, Matheo archipresbitero Sancti Stephani de Pinea de Urbe capellanis et Bartholomeo Grasso de Padua et Rogerino ostiario familiaribus venerabilis patris domini G[regorii] Dei gratia sancte sedis Aquilegensis electi testibus et aliis.

Dominus Thomadus quondam Iohannis Ambrosii et Almericus quondam Decuini cives et ambasiatores nobilis viri M[arci] Zeni potestatis, Consilii

et Communis civitatis Iustinopolitane predicto domino G[regorio] Aquilegensi electo ex parte predictorum potestatis, Consilii et Comunis Iustinopolis presentaverunt litteras quasdam sigillatas sigillo Comunis Iustinopolis, quarum continentia talis erat:

„Reverendo in Christo patri et domino G[regorio] Dei gratia sancte sedis ecclesie Aquilegensis electo, Istrie atque Carniole marchioni, M[arco] Zeno potestas Iustinopolis, Consilium et Comune civitatis eiusdem ad vestra omnia beneplacita et mandata vestre paternitati harum serie volumus esse notum, quod vestre magnitudini transmittimus hos nobiles concives et ambasiatores nostros, videlicet dominum Thomadum quondam Iohannis Ambrosii et Almericum quondam Decuini, et quod que vestre dominationi ex parte nostra dicent, illud eis firmiter credatis.“

Quibus litteris a predicto domino Aquilegensi electo intellectis predicti ambasiatores dixerunt eidem domino Aquilegensi electo:

„Potestas, Consilium et Comune Iustinopolis commiserunt nobis quod inclinarem vobis ex parte ipsorum tamquam domino et patri eorum et nos ex commissione etiam nobis facta per dictos potestatem, Consilium et Comune, nomine ipsorum et pro ipsis supplicamus dominationi vestre quatenus de speciali gratia detis eis verbum et licentiam et vobis placeat quod ipsi habeant in eorum potestatem aliquem de civitate Veneciarum pro ipsorum regimine pro anno proximo venturo.“

Et predictus dominus Aquilegensis electus dixit eisdem ambasiatoribus:

„Intellecta petitione ipsorum, nos habebimus consilium et respondebimus vobis.“ In circuitu vero predicti sigilli scriptum erat quoddam sic sonans: „Iustinopolis mittit quod presens littera dicit“. In medio vero ipsius sigilli erat sculptum pictura quedam in modum civitatis.

Post quatuor vero dies apud Civitatem, in predicto loco, presentibus dominis R[ugerino] electo Cenetensis, Al[berto] vicedomino, magistro Nicolo de Lupico plebano de Tricesimo, Laurentio de Parma plebano de Cumino, et Rugerino de Mediolano ostiario testibus et aliis.

Venerunt predicti ambasiatores coram predicto domino Aquilegensi electo, supplicantes ei pro parte dictorum potestatis, Consilii et Comunis Iustinopolis ut de gratia speciali concederet eis verbum et licentiam supradictam. Memoratus vero dominus G[regorius] Aquilegensis electus sic respondit ambasiatoribus supradictis:

„Nos respectum habentes ad pure devotionis obsequia que Comune Iustitopolis, quos pure diligimus, habuerunt et habent erga nos et ecclesiam Aquilegensensem, de speciali gratia vestris pro parte ipsorum supplicationibus inclinati concedimus eis ut ipsi potestem pro ipsorum regimine de Veneciis eligant pro anno proximo futuro.“

Dokument 2/I. Izbor podestata Motovuna

Mjesto i datum: Čedad, 5. srpnja 1257.

Regest: Zatraživši i dobivši posebne ovlasti od patrijarha-markgrofa Grgura od Montelonga, izaslanici motovunske komune izabiru za svojega podestata na rok od godinu dana Senisija de Bernardisa od Padove, tadašnjega podestata Milja, što akvilejski patrijarh potom potvrđuje.

Izvor: ASV, Miscellanea atti diplomatici e privati, kutija 4, br. 160; notarski prijepis koji je za vrijeme akvilejskoga patrijarha Bertranda od Saint Genièsa (1334. – 1350.) sastavio i ovjerio Filip, sin pokojnoga Leona de Fare od Milana (= B u kritičkom aparatu).

Prethodna izdanja: n/a; regesti: Minotto, *Acta et diplomata I*, 26.

Bilješke o transkripciji: Podjela teksta u odlomke urednički je zahvat i ne prati izvornik. Priređena je i notarska ovjera kopije dodana na kraju isprave. Tinta je na samom desnom rubu pergamene na više mjesta izbljedadjela do mjere da je tekst nečitljiv. Priređivač je izbljedadjeli tekst rekonstruirao po smislu i stilu isprave; sve takve uredničke rekonstrukcije *e coniectura* stoje unutar uglastih zagrada koje imaju samo gornji kut.

In nomine Christi, amen.

Anno a nativitate Eius millesimo ducentesimo quinquagesimo septimo, quintedecime indictionis, apud Civitatem Austriam in palatio patriarchatus, die quinto intrante mensis iulii, presentibus domino Iohanne Verracelo archidiacono Aquilegensis, Iohanne Rubeo canonico Ferentino et Peregrino castaldione et Valesio et Iohanne Sagomaro de Mugla testibus ad hec vocatis et aliis.

Domini Mengossus et Nicolaus castaldio de [Montona] constituti in presencia venerabilis patris domini G[regori] Dei gratia sancte Aquilegensis sedis

patriarche et Istrie atque [Carniole mar]chionis, nomine et vice Comunis de Montona et pro ipso Comuni coram eodem domino patriarcha et marchione in[ter ali]a proposuerunt in hunc modum:

„Domine, venimus ad pedes dominationis vestre pro Comuni terre de Montona supplica[mus] vos [nomine] ipsius Comunis ut detis nobis verbum et licentiam eligendi aliquem probum virum in potestatem illius [terre pro] an[no u]no, ita tamen quod peticio verbi et licentie petite a vobis nullum preiudicium generare possit iuribus et [rationibus] dicti Comunis, si quas ostendere voluerit dictum Comune coram vobis suo loco et tempore.“

Et predictus dominus patriarcha [et] marchio dedit eis verbum et licentiam eligendi quemcumque vellent in eorum potestatem pro anno predicto, ita quod peticio verbi et licentie predictae nullum preiudicium generare possit iuribus et rationibus Comunis [supradictae], si quas ostendere voluerit suo loco et tempore.

Qua petita licentia et obtenta dicti domini Menegossus et Nicolaus secedentes in partem elegerunt Senisium de Padua, potestatem de Mugla, familiarem dicti [domini] patriarche et marchionis, in potestatem dicti Comunis de Montona pro anno uno, numerando annum ipsum a primo die intrante mensis augusti proximi venturi ad annum unum completum.

Et suprascripto modo tunc [predictus] dominus patriarcha et marchio de gratia confirmavit electionem factam de Senisio supradicto.

In cuius [rei evi]dentiam et publicam firmitatem supradictus dominus patriarcha et marchio instrumentum presens fecit s[ui sigilli] pendentis munimine roborari.

Ego Iohannes de Lupico et cetera, hiis presens interfui et de man[dato ipsius] domini patriarche et marchionis et rogatu predictorum dominorum Menegossi et Nicolai castaldionis s[cripsi et in for]mam publicam reducendo.

(SN) Ego Philippus quondam domini Leonis de Fara de Mediolano publicus auctoritate imperiali notarius commissione super hoc mihi facta per reverendum in Christo patrem dominum Guidonem Dei gratia [Concordiensem] episcopum, commissarium in hac parte reverendissimi in Christo patris domini domini Guilelmi miseratione divina tituli Sanctorum Quatuor Coronatorum presbiteri cardinalis, Apostolice Sedis legati, hoc instrumentum ex eius nota cancellata quondam Iohannis de Lupico notarii predicti, prout in

ea reperi, per ordinem de verbo ad verbum, nil addens vel minuens per quod rei veritas aut facti substantia valeat immutari vel etiam variari, ad requisitionem seu de mandato reverendissimi in Christo patris et domini domini Bertrandi Dei gratia sancte sedis Aquilegensis patriarche fideliter extraxi, scripsi et in hanc publicam formam redegi, signo meo apposito consueto.

Dokument 3/I. Izbor podestata Poreča

Mjesto i datum: Čedad, 14. siječnja 1259.

Regest: Zatraživši i dobivši posebne ovlasti od patrijarha-markgrofa Grgura od Montelonga, izaslanik porečke komune ponovno izabire Marka de Zanina za podestata Poreča na rok od godine dana, što akvilejski patrijarh potom potvrđuje.

Izvor: ASV, Miscellanea atti diplomatici e privati, kutija 5, br. 168; notarski prijepis koji je za vrijeme akvilejskoga patrijarha Bertranda od Saint Genièsa (1334. – 1350.) sastavio i ovjerio Filip, sin pokojnoga Leona de Fare od Milana (= B u kritičkom aparatu).

Prethodna izdanja: n/a; regesti: Minotto, *Acta et diplomata I*, 26 (pod pogrešnim datumom, 15. siječnja umjesto 14.).

Bilješke o transkripciji: Podjela teksta u odlomke urednički je zahvat i ne prati izvornik. Priređena je i notarska ovjera kopije dodana na kraju isprave.

In nomine Christi, amen.

Anno a nativitate Eius millesimo ducentesimo quinquagesimo nono, secunde indictionis, apud Civitatem Austriam in anticamera patriarchali, die quarto-decimo intrante ianuario, presentibus Ottone Dei gratia episcopo Petenensi et dominis Wezellone abbate Belliniensi, Berengerio preposito Sancti Wolrici, fratre Girardo ordinis minorum et dominus Landone de Montelongo et Luca domini patriarche nepotibus, Bernardo de Zuccula et Conetto de Oxopio castaldione Carnee testibus et aliis.

Tergestus de Raphaele civis Parentinus, nuntius, sindicus et procurator domini Zanini potestatis, Consilii et Communis Parentii, sicut continebatur in quodam publico instrumento confecto manu Lazarii notarii Iustinopolis, a me infrascripto notario viso et lecto, venerabili patri domino G[regorio] Dei

gratia patriarche Aquilegensi, Istrie atque Carniole marchioni ex parte predictorum potestatis, Consilii et Communis persentavit litteras in hunc modum:

„Venerabili in Christo patri domino G[regorio] Dei gratia sancte Aquilegensis sedis patriarche, Istrie atque Carniole marchioni Çanninus Marci potestas Parentii, Consilium et Comune eiusdem reverentiam tam debitam quam devotam. Cum causa vestri honoris et status civitatis Parentii, si de vestra processerit gratia, oporteat nos habere potestatem per istum annum presentem futurum, videlicet ab undecima die proximi martii ad unum annum, ad vos tamquam ad patrem mittimus Tergestum de Raphaele nostrum nobilem civem ad dictam licentiam obtinendam, supplicantes vobis ut eidem Tergesto super predictis pro nobis fidem adhibeatis ut et nobismet ipsis, et insuper consentire, si vobis placet, secundum suam petitionem, nobis potestatem habere.“

In circuitu vero sigilli predicti Communis scriptum erat sic sonans: „Maurus laudetur Parentinam ipse tuetur.“ Intus in sigillo sculptum erat ad modum civitatis et quedam ymago sculpta erat in ipso ad similitudinem sacerdotis parati.

Quibus litteris coram domino patriarcha predicto perlectis, predictus Tergestus eidem domino patriarche presentavit quoddam publicum instrumentum procuratorii, cuius tenor talis erat:

„In nomine Domini. Anno Eiusdem millesimo ducentesimo quinquagesimo nono, indictione secunda. Actum Parentii in Maiori Consilio per campanam et preconem more solito congregato, die quinto intrante ianuario, presentibus Henrico Artizoni, Tulimerio Cesarii, Artuico notario et aliis. Dominus Zaninus Marci potestas Parentii unacum Maiori Consilio nomine Communis Parentii et pro ipso Comuni fecerunt et constituerunt dominum Tergestum de Raphaele eorum concivem, eorum nuntium, syndicum et procuratorem ad petendum gratiam a domino nostro Gregorio patriarcha Aquilegensi Dei gratia et marchione Istrie et Carniole de habenda potestate in Parentio per istum annum presentem futurum, videlicet ab undecima die proximi marcii ad unum annum completum. Et si idem dominus patriarcha consentiet potestatem habere, quod idem Tergestus procurator et nuntius valeat et possit elligere et nominare coram domino patriarcha Aquilegensi quemcumque voluerit per potestatem in Parentio per supradictum annum nominatum, et ab ipso domino nostro patriarcha confirmationem accipere de ipsa potestaria, si sibi placuerit confirmare. Promittentes nomine Communis firmum habere in omnibus quidquid idem procurator in omnibus supradictis fecerit et non

contravenire aliqua ratione seu occasione. Ego Lazarius Iustinopolitanus et incliti domini marchionis notarius scripsi et roboravi.“

Quo perlecto, dictus Tergestus nomine predictorum potestatis, Consilii et Comunis Parentii supplicavit eidem domino patriarche marchioni ut de gratia daret et concederet ei verbum et licentiam eligendi aliquem in potestatem civitatis predictae pro anno futuro, ut superius est expressum.

Qua petita licentia et obtenta, eligit memoratum dominum Ianninum in potestatem civitatis eiusdem pro anno futuro, numerando annum ipsum ab undecimo die proximi martii ad annum unum completum. Supplicans eidem domino patriarche marchioni ut de gratia confirmaret eandem electionem factam de domino Zanino predicto, cuius electionem ad petitionem et supplicationem ipsius Tergesti factam sibi nomine Consilii et Comunis Parentii de speciali gratia confirmavit.

Ego Iohannes de Lupico Sacri Imperii publicus notarius hiis interfui et de mandato supradicti domini G[regorii] patriarche marchionis et rogatu memorati Tergesti scripsi in formam publicam reducendo.

(SN) Ego Philippus quondam domini Leonis de Fara de Mediolano publicus imperiali auctoritate notarius ex commissione super hoc mihi facta per reverendum in Christo patrem dominum Guidonem Dei gratia Concordiensem episcopum, commissarium in hac parte reverendissimi in Christo patris et domini domini Guilelmi miseratione divina tituli Sanctorum Quatuor Coronatorum presbiteri cardinalis, Apostolice Sedis legati, hoc instrumentum ex eius nota cancellata quondam Iohannis de Lupico notarii predicti, prout in ea reperi, per ordinem de verbo ad verbum, nil addens vel minuens per quod rei veritas aut facti substantia valeat immutari vel etiam variari, ad requisitionem seu de mandato reverendissimi in Christo patris et domini domini Bertrandi Dei gratia sancte sedis Aquilegensis patriarche fideliter extraxi, scripsi et in hanc publicam formam redegi, signo meo appposito consueto.

Dokument 4/I. Izbor podestata Poreča

Mjesto i datum: Udine, 1. travnja 1261.

Regest: Zatraživši i dobivši posebne ovlasti od Alberta, privremenoga upravitelja Akvilejskoga patrijarhata u ime patrijarha-markgrofa Grgura od

Montelonga, izaslanik porečke komune izabire za podestata Poreča na rok od godinu dana Bjakvina od Momjana, što upravitelj Albert potom potvrđuje.

Izvor: ASV, Miscellanea atti diplomatici e privati, kutija 5, br. 172a; jednostavna kopija zapisana na vrhu duge pergamene koju je, sudeći po rukopisu i arhivskoj provenijenciji, sastavio notar Filip, sin pokojnoga Leona de Fare od Milana, za vrijeme akvilejskoga patrijarha Bertranda od Saint Genièsa (1334.-1350.) (= B u kritičkom aparatu).

Prethodna izdanja: n/a; regesti: Bianchi, *TEA*, 232, br. 576; Minotto, *Acta et diplomata I*, 27.

Bilješke o transkripciji: Podjela teksta u odlomke urednički je zahvat i ne prati izvornik.

In nomine Christi, amen.

Anno a nativitate Eius millesimo ducentesimo sexagesimo primo, quarte indictionis, apud Utinum sub coperto Utini, die primo intrante mensis aprilis, presentibus dominis I[ohanne] de Cucanea, B[ernardo] de Zuccula, Henzio et Iacobo fratribus de Regone, Fredericus de Colmalisio castaldione et Lazario de Utino et Nissa de Maniaco testibus ad hoc vocatis et rogatis et aliis.

Dominus Bonifacius castaldio domini patriarche in Parentia, nuntius, syndicus et procurator consulum, Consilii et Comunis Parentie, sicut apparebat per quoddam publicum instrumentum confectum per manum Warini Razonis notarii, a me subscripto notario visum et lectum, nomine predictorum consulum, Consilii et Comunis Parentii venerabili patri domino Alberto de Collice Concor diensi electo, reverendi patris et domini G[regorii] patriarche Aquilegensis et Istrie atque Carniole marchionis vicedomino, cui idem dominus patriarcha et marchio propter debilitatem sui corporis in hac parte commisserat vices suas, presentavit quodam instrumentum publicum cuius contentia talis erat:

„In nomine Domini, amen. Anno Domini millesimo ducentesimo sexagesimo primo, indictione quarta, die octavo exeunte martio, presentibus dominis Artuico quondam domini Ottonis, Adalperio quondam domini Adalgerii, Rozolino quondam Warini, Grimaldo de Frederico et aliis pluribus. Actum Parentii in ripa Amporii iuxta scalam palatii. Ibi Petrus de Rustico, Marinus quondam Nicolai et Cadulus de Omago consules Parentii

de consensu et voluntate Consilii et totius comunitatis fecerunt, constituerunt, et ordinaverunt dominum Bonifacium castaldionem de Parentio suum certum nuntium, syndicum et procuratorem ad petendum nomine et vice dictorum consulum et Comunis Parentii parabolam et licentiam a venerabili patre domino G[regorio] Dei gratia patriarcha Aquilegensi, marchione Istrie atque Carniole de eligendo potestatem in Parentio pro anno presenti, et quod ipse procurator possit et debeat, habita huiusmodi licentia, eligere potestatem et petere confirmationem electionis facte per eum de dicto potestate a prefato domino G[regorio] patriarcha marchione, promittentes dicti consules vice sua et vice et nomine dicti Comunis quidquid dictus nuntius et procurator fecerit in predictis omnibus et singulis predictorum se firmum et ratum habere et nunquam contravenire, omni occasione et exceptione remotis, sub obligatione omnium suorum bonorum dicte comunitatis ad pignus. Ego Varinus Razonis notarius domini G[regorii] patriarche Aquilegensis, Istrie atque Carniole [marchionis]^a hiis omnibus interfui, rogatus scripsi.“

Quo instrumento coram dicto^b vicedomino lecto, dictus dominus Bonifacius procurator nomine predictorum consulum et Comunis Parentii petiit ab eodem vicedomino ut daret ei parabolam eligendi potestatem pro anno presenti.

Qua obtenta, idem dominus Bonifacius elegit dominum Biaquinum de Momiliano in potestatem dicti Comunis Parentii pro anno predicto, petens et supplicans dicto domino Al[eberto] vicedomino nomine dictorum consulum, Consilii et Comunis Parentii ut de speciali gratia confirmaret electionem eandem factam de dicto domino Biaquino, cuius electionem ad supplicationem et petitionem dicti procuratoris nomine et vice supradicti domini patriarche Aquilegensis et Istrie atque Carniole marchionis de speciali gratia confirmavit.

In cuius rei testimonium instrumentum presens fuit dicti domini patriarche marchionis sigilli pendentis munimine roboratum.

Ego Iohannes de Lupico Sacri Imperii publicus notarius hiis presens interfui et rogatus scripsi in formam publicam reducendo.

^a *om. B, em. Banić.*

^b *seq. domino exp. B*

Dokument 5/I. Izbor podestata Svetoga Lovreča

Mjesto i datum: Udine, 1. svibnja 1261.

Regest: Zatraživši i dobivši posebne ovlasti od Alberta, privremenoga upravitelja Akvilejskoga patrijarhata u ime patrijarha-markgrofa Grgura od Montelonga, izaslanik lovrečke komune izabire za podestata Sv. Lovreča na rok od godinu dana Senisija de Bernardisa od Padove, što upravitelj Albert potom potvrđuje.

Izvor: ASV, Miscellanea atti diplomatici e privati, kutija 5, br. 172b; jednostavna kopija zapisana na dnu duge pergamene koju je, sudeći po rukopisu i arhivskoj provenijenciji, sastavio notar Filip, sin pokojnoga Leona de Fare od Milana, za vrijeme akvilejskoga patrijarha Bertranda od Saint Genièsa (1334.-1350.) (= B u kritičkom aparatu).

Prethodna izdanja: n/a; regesti: Bianchi, *TEA*, 232, br. 576; Minotto, *Acta et diplomata I*, 27.

Bilješke o transkripciji: Podjela teksta u odlomke urednički je zahvat i ne prati izvornik.

In nomine Christi, amen.

Anno a nativitate Eius millesimo ducentesimo sexagesimo primo, quarte indictionis. Apud Utinum in domo Communis Utini, die primo intrante mensis maii, presentibus dominis Weçelone Mosacensis et Weçelone Bellunensis monasteriorum abbatibus, dominis Matheo de Rivarota, Rapotissio de Polcinia, Rapotissio de Villalta et Federico castaldione Utini testibus ad hoc vocatis et aliis multis.

Leazarius notarius de Iustinopoli nuntius, syndicus et procurator castaldionis, marici, vicariorum, Consilii et Communis de Sancto Laurentio, sicut apparebat per litteras dicti Communis suo sigillo signatas, venerabili domino Alberto de Collice Concordiensi electo, reverendi patris et domini G[regorii] Dei gratia sancte Aquilegensis sedis patriarche et Istrie atque Carniole marchionis vicedomino, cui idem dominus patriarcha et marchio propter debilitatem sui corporis in hac parte, sicut mihi infrascripto notario bene constat, commiserat vices suas, presentavit quasdam litteras quarum contentia talis erat:

„Venerabili in Christo patri domino Gregorio Dei gratia sancte sedis Aquilegensis patriarche [Istrie]^a atque Carniole marchioni gastaldus, maricus, vicarii, Consilium et Comune Sancti Laurentii reverentia debita et devota. Vestre paternitati supplicamus ut ad petitionem Leazarii notarii de Iustino-poli nostri nuntii, sindici et procuratoris nobis gratiam elargire dignemini de potestate habenda per istum annum futurum de proximo festo Sancti Viti ad unum annum completum. Et habita a vobis gratia, sibi committimus ad eligendum potestatem et electa coram vobis gratiam confirmationis a vobis idem Leazarius petere possit. Et tam ad faciendum electionem quam gratiam eligendi et confirmationis petendi, committimus ut idem Leazarius in omnibus facere possit secundum nos proprie.“

Quibus litteris coram dicto vicedomino lectis, dictus Leazarius procurator nomine castaldionis, marici, vicariorum, Consilii et Comunis predictorum Sancti Laurentii petiit ad eodem vicedomino nomine dicti domini G[regorii] patriarche marchionis, ut de gratia daret sibi verbum et licentiam eligendi potestatem pro anno futuro, numerando annum ipsum a festo predicto Sancti Viti proximo venturo ad annum completum.

Qua petita licentia et obtenta, idem Leazarius in continenti elegit dominum Senisium de Bernardis civem Paduanum ritharium dicti domini patriarche in Istria in potestate castri Sancti Laurentii pro anno predicto, petens et supplicans nomine dictorum castaldionis, marici, Consilii et Comunis dicti castri Sancti Laurentii dicto vicedomino ut de speciali gratia confirmaret electionem eandem factam de dicto domino Senisio in potestatem castri predicti, cuius electionem ad supplicationem et petitionem dicti Leazarii procuratoris idem vicedominus nomine et vice supradicti domini patriarche marchionis de speciali gratia confirmavit.

Ego Iohannes de Lupico Sacri Imperii publicus notarius hiis presens interfui et rogatus scripsi in formam publicam reducendo.

Dokument 6/I. Izbor podestata Motovuna

Mjesto i datum: Čedad, 29. svibnja 1263.

Regest: Zatraživši i dobivši posebne ovlasti od patrijarha-markgrofa Grgura od Montelonga, izaslanik motovunske komune izabire za podestata Moto-

^a om. B, em. Banić.

vuna na rok od godinu dana Bjakvina od Momjana, što akvilejski patrijarh potom potvrđuje.

Izvor: ASV, Miscellanea atti diplomatici e privati, kutija 5, br. 179; jednostavna kopija, sudeći po rukopisu i arhivskoj provenijenciji, radi se o prijepisu koji je izradio notar Filip, sin pokojnoga Leona de Fare od Milana za vrijeme vlasti akvilejskoga patrijarha Bertranda od Saint Genièsa (1334.-1350., vidi dokument 2/I) (= B u kritičkom aparatu).

Prethodna izdanja: n/a; regesti: Bianchi, *TEA*, 233, br. 583; Minotto, *Acta et diplomata I*, 27 (pod krivim datumom 3. svibnja, umjesto 29.).

Bilješke o transkripciji: Podjela teksta u odlomke urednički je zahvat i ne prati izvornik. Pergamena je na jednom dijelu poderana, što čini pet riječi nečitljivima. Priređivač je nečitljivi tekst rekonstruirao po smislu i stilu isprave; sve takve uredničke rekonstrukcije *e coniectura* stoje unutar uglastih zagrada koje imaju samo gornji kut.

In nomine Christi, amen.

Anno a nativitate Eius millesimo ducentesimo sexagesimo tercio, sexte indictionis, apud Civitatem in palatio patriarchali die tercio exeunte mensis maii, presentibus magistro Nicolo de Lupico domini G[regorii] patriarche Aquilegensis cancellario et domino Senisio rithario domini patriarche in Istria et Rogerino de Mediolano ostiario et Perino de Ferrentino familiario dicti domini patriarche testibus et aliis.

Stephanus dictus Azarius nuntius et procurator et syndicus ..^a potestatis, Consilii et Comunis Montone, sicut apparebat per publicum instrumentum confectum manu Sutrii notarii sub anno Domini millesimo ducentesimo sexagesimo tercio, indictione sexta, die quartodecimo intrante maio, Montone in palacio Comunis eiusdem, constitutus in presentia venerabilis patris et domini Gregorii Dei gratia sancte Aquilegensis sedis patriarche et [Istri]e atque Carniole marchionis nomine dictorum potestatis, Consilii et Comunis eiusdem terre et pro ipso p[er] tit[ul]u[m] a[e]b[e] eodem domino patriarcha marchione nomine Comunis predicti, ut de gratia daret sibi verbum et lic[entia]m eligendi potestatem in terra Montone pro anno presenti, numerando annum ipsum a festo Beati Petri [proxim]o venturo ad annum unum.

^a sic B; fort. pro vice et nomine.

Qua petita licentia et obtenta, dictus Azarius elegit dominum Biaquinum [de] Momillano in potestatem dicti Comunis Montone pro anno predicto, petens et supplicans dicto domino patriarche marchioni nomine Consilii et Comunis predictorum de Montona ut de gratia speciali confirmaret electionem factam de predicto domino Biaquino, cuius electionem ad supplicationem et petitionem dicti procuratoris idem dominus patriarcha marchio de speciali gracia confirmavit.

Ego Iohannes de Lupico Sacri Imperii publicus notarius hiis presens interfui et rogatus scripsi in formam publicam reducendo.

Dokument 7/I. Izbor podestata Kopra

Mjesto i datum: Akvileja, 27. veljače 1264.

Regest: Na molbu izaslanika koparske komune, akvilejski patrijarh i istarski markgrof Grgur od Montelonga dopušta Kopranima izbor mletačkoga podestata koji će njihovom komunom ravnati godinu dana; prema zajedničkom dogovoru, izabrani mogu biti ili Ivan Badoer ili Jakov Dolfin ili Andelo Morosini.

Izvor: ASV, Miscellanea atti diplomatici e privati, kutija 5, br. 182; notarski prijepis koji je za vrijeme akvilejskoga patrijarha Bertranda od Saint Genièsa (1334.-1350.) sastavio i ovjerio Filip, sin pokojnoga Leona de Fare od Milana (= B u kritičkom aparatu).

Prethodna izdanja: n/a; Regesti: Minotto, *Acta et diplomata I*, 27-28 (pod krivim datumom 3. veljače umjesto 27.).

Bilješke o transkripciji: Podjela teksta u odlomke urednički je zahvat i ne prati izvornik. Priređena je i notarska ovjera dodana na kraju isprave.

In nomine Christi, amen.

Anno a nativitate Eius millesimo ducentesimo sexagesimo quarto, septime indictionis, apud Aquilegiam in camera patriarchali, tercio exeunte mensis februarii, presentibus domino Alberto Dei gratia episcopo Concordiensi domini G[regorii] patriarche Aquilegensis vicedomino et dominis Maynardo de Prata, Iohanne de Cucanea, Henrico de Mels et Ropreto de Budrio testibus ad hoc vocatis et aliis.

Cum Comune Iustinopolis olim peteret gratiam a venerabili patre domino G[regorio] Dei gratia sancte Aquilegensis sedis patriarcha Istrie atque Carniole marchione eligendi potestatem de Venetiis pro anno presenti ad regimen civitatis Iustinopolis, idem dominus patriarcha nominavit quosdam de Venetiis et dictum Comune Iustinopolis de ipsius domini G[regorii] patriarche voluntate seu licentia, ut dicebat ipse dominus patriarcha, elegit dominum Iohannem Beduarium, dominum Iacobum Dalfinum et dominum Angelum Maurocenum de Venetiis et quemlibet eorum, videlicet per se in potestatem civitatis predictae pro anno presenti.

Unde Leazarius de Čillaco et Bernardus Belgramonis cives Iustinopolis ambasiatores, ut dicebant, Communis eiusdem constituti in presentia predicti patriarche marchionis supplicaverunt eidem nomine et vice dicti Communis ut electionem huiusmodi de gratia confirmaret, quorum petitioni annuens idem dominus patriarcha electionem eandem de speciali gratia confirmavit pro anno predicto, ita ut si predictus dominus Iohannes Beduarius primo potestariam eandem non acceptaverit, dicti domini patriarche confirmatio cadat in predictum dominum Iacobum Dalfinum, et si idem dominus Iacobus Dalfinus secundo non accepta, iverit potestariam eandem cuiusdem domini patriarche confirmatio cadat tercio in dominum Angelum Maurocenum.

Et taliter idem dominus G[regorius] patriarcha marchio electionem huiusmodi confirmavit de gratia speciali.

In cuius rei evidentiam instrumentum presens fecit idem dominus patriarcha marchio sui sigilli pendens munimine roborari.

Ego Iohannes de Lupico Sacri Imperii publicus notarius confirmationi huiusmodi presens interfui et de mandato dicti domini patriarche et rogatu memoratorum ambasiatorum scripsi in formam publicam reducendo.

(SN) Ego Philippus quondam domini Leonis de Fara de Mediolano publicus imperiali auctoritate notarius ex commissione super hoc mihi facta per reverendum in Christo patrem dominum Guidonem Dei gratia Concordiensem episcopum, commissarium in hac parte reverendissimi in Christo patris et domini domini Guilelmi miseratione divina tituli Sanctorum Quatuor Coronatorum presbyteri cardinalis, Apostolice Sedis legati, hoc instrumentum ex eius nota cancellata quondam Iohannis de Lupico notarii predicti, prout in ea reperi, per ordinem de verbo ad verbum, nil addens vel minuens per quod rei veritas aut facti substantia valeat immutari vel etiam variari, ad requi-

sitionem seu de mandato reverendissimi in Christo patris et domini domini Bertrandi Dei gratia sancte sedis Aquilegensis patriarche fideliter extraxi, scripsi et in hanc publicam formam redegi, signo meo appposito consueto.

Dokument 8/I. Izbor podestata Pule

Mjesto i datum: Pula, 8. srpnja 1272.

Regest: Pulska komuna, predvođena podestatom Nikolom Querinijem, imenuje svojega predstavnika koji će u ime komune putovati u Furlaniju te pred predstavnikom svjetovne vlasti u Akvilejskom patrijarhatu zatražiti posebno pravo da pulska komuna izabere podestata koji će gradom upravljati narednih godinu dana.

Izvor: ASV, Miscellanea atti diplomatici e privati, kutija 6, br. 202 (= A u kritičkom aparatu).

Prethodna izdanja: n/a; regesti: Minotto, „Documenta“, 78-79.

Bilješke o transkripciji: Podjela teksta u odlomke urednički je zahvat i ne prati izvornik. Tinta je na pergameni na nekoliko mjesta izbljedjela do mjere da je tekst nečitljiv; priređivač je izbljedjeli tekst rekonstruirao po smislu i stilu isprave te po Minottovu izvatku; sve takve uredničke rekonstrukcije *e coniectura* stoje unutar uglastih zagrada koje imaju samo gornji kut. Notar je određene riječi pisao nepravilno (npr. *neccessaria* mjesto *necessaria*), no budući da se radi o standardnim „preinakama“ tipičnima za srednjovjekovni latinski, takve nepravilnosti nisu posebno označene u kritičkom aparatu.

In Christi nomine.

Anno Domini millesimo ducentesimo septuagesimo secundo, indictione quintadecima, die octavo intrante iulio, presentibus Monflorito, Clīcesio, Nassingueria et Sergio fratribus de Pola, Bonifacio et Arthuico fratribus, Bartolomeo milite quondam domini Menegossi, Ugone quondam domini Viviani, Io[hanne A]thasio quondam domini Lutarelli, Iohanne quondam domini Mauri, magistro Raymundo notario, magistro Henrico notario Comunis Pole et aliis.

Ibique in pleno Consilio Comunis Pole cum camp[ana] sonata more solito congregato, dominus Nicholaus Quirino de Veneciis potestas Pole, verbo

et consensu tocius Consilii, suo nomine et nomine ac vice tocius Consilii et Comunis Pole fecit, constituit et ordinavit dominum Lečarum presentem suum et tocius Consilii et Comunis civitatis Pole nuncium et ambaxatorem, syndicum et actorem ad eundum coram domino decano et Capitulo Aquilegensi ecclesie et coram quecumque habente iurisdictionem Aquilegensis ecclesie et ad postulandum et requirendum gratiam coram ipsis et verbum eligendi potestatem et rectorem civitatis Pole pro anno futuro et comparandum coram quocumque ipsorum pro predicta gratia et parabola sive licentia habenda.

Et habita licentia et parabola, eligendi possit et valeat nomine vice dicti Comunis requirere et postulare gratiam confirmationis et ipsam recipere et omnia ac singula facere ac tractare in predictis et quolibet predictorum neccessaria fuerint facienda, ut verus actor, procurator et syndicus alicuius comunis et secundum quod ipse dominus potestas, Consilium et Comune facere posset, promittens nomine suo, Consilii et Comunis se ratum et firmum habere et tenere quicquid per dictum procuratorem factum fuerit tractatum atque completum in omnibus suprascriptis.

Actum hoc Pole in ecclesia sancte Marie de Caneto.

Ego Antonius sacri pallacii notarius et iudex ordinarius interfui et rogatus scripsi.

Dokumenti II: Dilektina arhivska mapa

Dokument 1/II. Dilektina oporuka

Mjesto i datum: Venecija (Rialto), 2. ožujka 1271.

Regest: Dilekta sastavlja svoju oporuku, imenujući izvršiteljima svojega muža Tomu Michiela i djevera Marka Michiela.

Izvor: ASV, Archivio Dandolo Gerolamo, kutija 1, br. 27 (= A u kritičkom aparatu).

Prethodna izdanja: n/a; regesti: n/a.

Bilješke o transkripciji: Podjela teksta u odlomke urednički je zahvat i ne prati izvornik. Urednik je numerirao oporučne legate radi lakšega praćenja teksta. Posljednja dva potpisa pisana su različitim rukama, stoga se radi o autografima svjedoka. Notar pojedine riječi piše nepravilno (*nichil* mjesto *nihil*, *cogittare* mjesto *cogitare* itd.), no, budući da se radi o standardnim „preinakama“ tipičnima za srednjovjekovni latinski jezik, takve nepravilnosti nisu posebno označene u kritičkom aparatu.

In nomine Dei eterni, amen.

Anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi millesimo ducentesimo septuagesimo primo, mensis martii die secundo intereunte, indictione quarta-decima, Rivoalti.

Cum vite sue terminum quisque prosus ignoret et nichil certius habeamus quam quod mortis non possimus evitare discrimen, recte unicuique imminet precavendum ne in occulto occumbat et sua inordinata et indisposita derelinquat.

Idecirco ego quidem Dilecta uxor Thome Michaelis filii quondam Iohannis Michaelis de confinio Sancte Sophie, dum essem gravida cepi cogitare de die mortis mee, feci vocare ad me Antonium presbiterum, plebanum ecclesie dicte Sancte Sophie et notarium, quem rogavi ut hec meum scriberet testamentum, in quo esse constituo meos fidei commissarios predictum Thomam Michaellem virum meum et Marcum Michaellem cognatum meum de confinio suprascripto Sancte Sophie, ut secundum quod hic ordinaverō daritque^b

^b sic A: pro darique.

iussero, sic ipsi simul vel unius ipsorum in cuius manibus hec mei testamenti carta appareret, debeant vel debeat complere.

[1] Inprimis omnium dimitto rectum decimum.

[2] Et persoluto decimo, videlicet libris denariorum Venecialium ducentis et quinquaginta, volo quod predicti mei commissarii dare et dispensare debeant alias libras denariorum Venecialium ducentas et quinquaginta pro anima mea, secundum quod inferius ordinabo, de quibus libris denariorum Venecialium ducentis et quinquaginta volo celebrari pro anima mea et animabus Clementie quondam matris mee et propinquorum meorum missas duomillia.

[3] Congregationibus clericorum diocesis Castellane pro unaquaque ipsarum soldos denariorum Venecialium quadraginta dimitto.

[4] Et pro quolibet hospitali infirmorum de Veneciis soldos denariorum Venecialium viginti.

[5] Et Domui Dei et Domui Misericordie pro qualibet soldos denariorum Venecialium quadraginta.

[6] Et fratribus predicatoribus de Veneciis libras denariorum Venecialium quinque.

[7] Et totidem fratribus minoribus.

[8] Et monasterio sancte Marie de Celestia libras denariorum Venecialium decem.

[9] Et Iuliane sorori mee monache eiusdem monasterii libras denariorum Venecialium viginti quinque in sua utilitate.

[10] Residuum vero dictarum librarum quingentarum et quinquaginta dare debeant pauperibus personis verecundantibus in pannis pro anima mea, secundum suam voluntatem.

[11] Dimitto suprascripto Thome Michaeli viro meo libras denariorum Venecialium mille.

[12a] Et si pepe[rē]ro^c filium, dimitto ei libras denariorum Venecialium mille, quos denarios stare debeant in manibus dictorum commissariorum meorum quousque filius meus pervenerit ad etatem. Et si obiret ante etatem, quod avertat Deus, volo quod Marcus Michael predictus cognatus et commissarius meus habeat de dictis libris mille libras denariorum Venecia-

^c pepero *A et undique sic*; peperero *em. Banić.*

lium ducentas, et octingentas libras de dictis libris mille predicti commissarii mei dare debeant pro anima mea ubicumque eis placuerint, secundum suam voluntatem.

[12b] Et si pepe[re]ro filiam, volo quod habeat libras denariorum Venecialium quingentas quando fuerit uxorata vel monachata, et alias libras quingentas denariorum Venecialium predicti commissarii mei dare et dispensare debeant postea pro anima mea ubicumque eis placuerit. Et si predicta filia mea obiret antequam esset maritata vel monachata, quod avertat Deus, volo et ordino quod predicti mei commissarii dare et dispensare debeant pro anima mea libras denariorum Venecialium trecentas de suprascriptis libris quingentis ubicumque eis placuerint et ducentas libras denariorum Venecialium de ipsis libris quingentis habeat dictus Marcus Michael cognatus et commissarius meus.

[13] Reliqua vero bona et havere mobilia et immobilia, inordinata et omnes dimissorias michi dimissas et ea omnia que michi pertinet habere iure hereditario vel successorio, tam a suprascripta Clementia quondam matre mea quam ab aliis personis vel persona, dimitto de predictis bonis et havere mobilibus et immobilibus ac dictis dimissoriis medietatem suprascripto filio meo, si habebo, vel filie mee, et aliam medietatem volo quod predicti commissarii mei dare debeant pro anima mea, secundum quod eis placuerint.

Preterea, et si aliquid ordinavi in hoc meo testamento contra statutum Veneciarum, illud tantum revento et reduco dictum meum testamentum totum secundum formam predicti statuti.

Constituo insuper ut suprascripti commissarii mei vel unus ipsorum in cuius manibus hec mei testamenti carta appareret, secundum quod dictum est superius, plenissimam virtutem et potestatem habeant vel habeat post obitum meum inquirendi, interpellandi, placitandi, advocandi et precepta atque interdicta tollendi, audiendi, respondendi, interdicendi atque excuciendi omnia mea bona et havere mobilia et immobilia, ubicumque et apud quemcumque invenire poterint vel poterit, cum cartis et sine cartis, in curiam et extra curiam et securitatis cartam et omnes alias cartas oportunas exinde faciendi et recipiendi et omnes meas dimissorias persolvendi et omnia mea negocia vel facta faciendi, sicut egomet vivens facere possem et deberem.

Et hoc meum testamentum firmum sit imperpetuum.

Si quis ipsum frangere vel corrumpere voluerit, componat cum suis heredibus vel successoribus ad suprascriptos commissarios meos et eius successores auri libras quinque, et hec mei testamenti carta in sua firmitate permaneat.

Signum suprascripte Dilecte uxoris suprascripti Thome Michaelis, que hec rogavit fieri. (S)

(SC) Ego Liberalis presbiter Sancte Sophye testis subscripsi.

(SC) Ego Marcus clericus testis subscripsi.

(SN) Ego Antonius presbiter, plebanus^d ecclesie sancte Sophie et notarius complevi et roboravi.

Dokument 2/II. Dilektino priznanje (*instrumentum confessionis*)

Mjesto i datum: Motovun, 6. srpnja 1271.

Regest: Dilekta, žena motovunskoga podestata Tome Michiela, službeno priznaje niz čarobnjačkih činova.

Izvor: Archivio di Stato di Venezia, Cancellaria inferiore, Notai, kutija 8, br. 28 (= A u kritičkom aparatu).

Prethodna izdanja: Cecchetti, „La donna nel Medioevo“, 346–347 (= C u kritičkom aparatu); Pozza, „Un caso di stregoneria“, 51–52 (= P u kritičkom aparatu); Irena Bratičević u: Milotić – Milotić, *Proces protiv Dilette*, 25–26 (= B u kritičkom aparatu). Transkripcije riječi koje se samo razlikuju u pisanju sibilarnoga *-ti* kao *-ci*, između slova *-j/-i* te između *-z/-ç* nisu označene u kritičkom aparatu.

Bilješke o transkripciji: Podjela teksta u odlomke urednička je intervencija i ne prati izvornik. Notar mnoge riječi piše nepravilno (*pressencia*, *nasscitur*, *crossos* mjesto *grossos*, *camisiis*, *interffui*, *scripssi*, *hostendit* mjesto *ostendit* itd.), no, budući da se radi o standardnim „preinakama“ tipičnima za srednjovjekovni latinski jezik, takve nepravilnosti nisu posebno označene u kritičkom aparatu. Prezime Tome i Marka piše se *Mich* sa znakom pokrate, što se može razriješiti ili kao *Michael* (nepromjenjiv oblik) ili kao *Michaelis*, *is* (3. deklinacija). Kako u drugim rukopisima koji se ovdje priređuju stoji *Michaelis*, ta se forma koristi i ovdje.

^d plebanus *ex errore iter. A.*

Anno Domini millesimo ducentesimo septuagesimo primo, indictione^a quartadecima, die sexto intrante iulio, in pressencia Ioanini de contrata Sancte Sophye de Veneciis, Pritivalli qui fuit de Verona et nunc moratur cum domino Thoma Michaeli^b potestate Montone, Andruçuli de Parencio et aliorum.

„Primo calamita cum parum^c de nigro. Item corpus Christi cum crisma. Item lac de filia et de matre et de sua propria. Item de buligulo pueri quando nascitur. Item de secundo pueri quando nascitur.“ – Hec omnia dixit domina Dilecta et confessa fuit coram domino Thoma^d Michaeli^e potestate^f Montone viro suo, me notario infrascripto et supradictis testibus, quod ipsa dedit ad comedendum domino Marco Michaeli^g cognato^h suo et domino Thome Michaeliⁱ viro suo.

Interrogata qua de causa, nil respondit.

Item dixit dicta domina Dilecta quod fecit fieri lissivium et de flore sua intus posuit et lavit capud dicti domini Thome viri sui.

Item dixit quod posuit forfices ligatas cum filis subtus portam camini in quo stabat ipsa in Parencio.

Item dixit quod habebat duas imagines cere cum acubus intu[s]^j undique, quas veniendo Veneciis ipsa causa mingendi exivit super litus Sancti Rasmi, posuit subtus alegam que involute erant in uno par serabull[arum]^k.

Item dixit quod habebat ossum unum de pede porci quod comburebat in igne quando aliqua questio erat in domo ut cessaretur.

Item dixit quod habebat de pulvere unius vermi quod super quem hominem seu aliquam personam ipsa^l de dicta pulvere proiceret, ambo fratres ipsum haberent in odium. Quam pulverem duxit secum de Veneciis^m Montonom in

^a inditione C.

^b Michaele CP; Michael B.

^c piruno CP.

^d Thome CP.

^e Michael CPB.

^f potestati CP.

^g Michael CPB.

^h sic A et undique sic; cognato CP et undique sic.

ⁱ Michael CPB.

^j lac. A; em. CPB.

^k lac. A; serabularum em. C; serabullarum em. PB.

^l ipsam CP.

^m Venecia CP et undique sic loco Veneciis.

suo coffano et dominus Thomas vir eius accepit dictam pulverem et hostendit et interrogavit eam si illa pulvis erat de qua dicebatur. Respondit quod sic.

Item dixit quod domina Biatrix uxor Alberti dal Muro de Parencio cepit duas luxertas et tenebat ipsas supradicta occasioneⁿ et omnia supradicta consiliavit, ut dixit, domina Auliva fornaria de Parencio et predicta domina Biatrix.

Item dixit quod dedit in Veneciis de oro varnache bise domini Thome supradicti viri sui cuidam mulieri quam veniri fecit Marchixina uxor condam Iohannis^o Taiapetre^p de Veneciis.

Item dixit quod dedit predictae mulieri de soletis caligarum dicti domini Thome.

Item dixit quod dedit predictae mulieri de oro vernaçonis verdi domini Marci congnati sui.

Item dixit quod dedit predictae mulieri unam de suis camisiis propriis.

Item dixit quod dedit unam de camisiis dicti domini Marci predictae mulieri.

Item dixit quod dedit unam de caligis dicti domini Marci predictae mulieri. Et de omnibus istis^q rebus ipsa credebat ut dicta mulier facere volebat unam ymaginem.

Item dixit quod uxor Orcelani^r comitis ligni de Parencio debebat facere quandam rem quam ipsa^s d[e]bebat^t portare supra se pro quo habuit decem Venecialium^u crossos.

Hec omnia supradicta et suprascripta confessa fuit prenominata domina Dilecta coram supradicto domino Thoma^v viro suo, me notario infrascripto et supradictis testibus ad hoc specialiter vocatis et rogatis et in eorum presencia.

Acctum^w Montone^x in domo ubi moratur supradictus dominus Thomas Michaelis^y

ⁿ occasione *P*.

^o Johanis *C*.

^p taiapetra *CP*.

^q ipsis *CP*.

^r Ortolani *CPB*.

^s ipse *C*.

^t *lac. A; em. CPB*.

^u Veneciarum *C*.

^v Thome *CP*.

^w *sic A; actum CP*.

^x Montona *CP*.

^y Michael *CPB*.

(SN) Ego Bonaventura notarius sacri palatii et nunc cancellarius supradicti domini Thome interffui et rogatus ab ipso scripssi.

Dokument 3/II. Obrana Jakova Contarena, zastupnika Tome Michiela.

Mjesto i datum: Venecija, 8. kolovoza 1271.

Regest: Jakov Contareno, zastupnik Tome Michiela optuženoga za ubojstvo svoje žene Dilekte, predstavlja duždu i njegovu Malom vijeću argumente zašto se optuženi ne može smjesta pojaviti u Veneciji i odgovarati na optužbe dokle mu traje mandat podestata u Motovunu.

Izvor: Archivio di Stato di Venezia, Miscellanea atti diplomatici e privati, kutija 6, br. 197 (= A u kritičkom aparatu).

Prethodna izdanja: n/a; regesti: Minotto, *Acta et diplomata I*, 29-30.

Bilješke o transkripciji: Podjela teksta u odlomke urednička je intervencija i ne prati rukopis. Tomino prezime pisar piše *Michael* sa znakom pokrate, što se razrješava *Michaelis*, *is*.

In nomine Dei eterni, amen.

Anno Eiusdem nativitatis millesimo ducentesimo septuagesimo primo, indicatione quartadecima, die sabbati octo intrante mense augusto, presentibus nobilibus viris dominis Giberto Dandulo, Paulo de Molino, Marino Iustiano ac discretis viris dominis Conrado cancellario, Laurencio, Gabriele, Renoardo scribis ducalis aule Veneciarum.

Ante conspectum illustris et magnifici domini Laurentii Theopulo Dei gratia incliti ducis Veneciarum et nobilium virorum dominorum Iacobi Dandulo Sancti Pauli, Iohannis Campulo Sancte Iustine, Thomasini Mauroceni Sancti Salvatoris, Vitalis Cornario Sancti Felicis et Iacobi Faletro Sancti Thome consiliariorum eius, constitutus nobilis vir dominus Iacobus Contareno procurator sancti Marci de Veneciis fecit legi quamdam cedulam carte in scriptis huiusmodi tenorem habentem:

„Coram vobis domino Laurencio Theopulo inclito duce Veneciarum necnon Consilio vestro M[inore]^a comparentes ego Iacobus Contareno nomine nobilis viri domini Thome Michaelis potestatis Montone ad allegandum pro eo

^a *lac. A; em. Banić.*

causas absencie ac proponendum et dicendum quare non comparuit coram vobis vocatus ad se excusandum sive defendendum super accusatione quam ei significastis factam esse contra eum de morte Delecte quondam uxoris sue, dico, propono et protestor nomine eius et ad eius defensionem quod non debuistis nec potuistis eum vocare propterea coram vobis personaliter durante officio sue potestarie, quod suscepit ad certum tempus, vobis et vestro Consilio consencientibus, et iuravit facere et exequi ipsum officium et precipue cum Commune dicte terre eum non permittat venire et regimen susceptum dimittere nec eum velit absolvere a iuramento quod eis fecit super regimine dicte terre. Preterea dico et pro ipso domino Thoma protestor quod, pendente dilatione sive termino infra^b quem vocastis eum ut veni[ret]^c ad se excusandum, non debuistis nec potuistis statuere sive ordinare eum detineri personaliter, qua dilatione pendente conquiescit officium iudicantis. Et ideo peto pro ipso quatenus nullus fiat interim contra eum processus. Et si quis factus est, placeat vobis illum revocare vel saltem super ista vocatione habere consilium sapientum. Protestor tamen quod suo loco et tempore paratus est venire dictus dominus Thomas coram vobis et suum ius defendere, salvis omnibus suis iuribus.“

Actum est hoc Veneciis in palacio ducali.

(SN) †Et† ego Petrus Bono imperiali auctoritate notarius hiis presens interfui et rogatus scripsi.

Dokument 4/II. Argumenti tužiteljstva u slučaju Tome Michiela

Mjesto i datum: Venecija, nakon 8. kolovoza 1271.

Regest: Mletačko tužiteljstvo odgovara na obranu Jakova Contarena, predstavnika optuženoga Tome Michiela, predstavljajući niz argumenata zašto se optuženi može i mora smjestiti pojaviti pred duždom u Veneciji da bi odgovarao na podignute optužbe.

Izvor: Archivio di Stato di Venezia, Miscellanea atti diplomatici e privati, kutija 6, br. 200 (= A u kritičkom aparatu).

Prethodna izdanja: Minotto, *Acta et diplomata I*, 30–31.

^b sign. abbr. canc. A.

^c lac. A; em. Banić.

Bilješke o transkripciji: Podjela teksta u odlomke urednička je intervencija i ne prati izvornik. Pisar mnoge riječi piše neispravno (npr. *Conscilium*, *accusatum*, *legittime*, *actenus*, *aprobata* itd.), no, budući da se radi o standardnim „preinakama“ tipičnima za srednjovjekovni latinski jezik, takve nepravilnosti nisu posebno označene u kritičkom aparatu. Pisar Tomino prezime redovito piše *Michael* (nepromjenjiv oblik).

Constituti sunt principatus et potestates per universum orbem principaliter ut hii qui in regiminibus sunt eorum mediante iustitia puniant maleficia et specialiter homicidia, que sunt ceteris graviora.

Non ergo dici potest quod T[homas] Michael, qui accusatus est de homicidio, non potuerit citari per dominum ducem et suum Consilium, cum ipse sit nobilis vir Venetus et accusatus de nobile domina cive Veneciarum et specialiter cum omne privilegium amississet si quid habuit ante maleficio perpestratum, propter homicidium quod medio tempore fecit. Preterea dominus dux cum suo Consilio omnia potest, preter ea que sibi prohibita sunt, et specialiter ea que pertinent ad^d vindictam maleficiorum, sicut hoc est que sunt sibi reservata in signum veri privilegii et dominationis. Patet ergo palam et aperte quod legitime potuit citare dominus dux cum suo Consilio^e dominum T[homam] Michaellem, accusatum sibi de homicidio, ad iurisdictionem suam spectantem. Item cum processum sit contra ipsum secundum ius et consuetudinem Veneciarum actenus observatam et approbatam, non est dubium quod, si revocaretur processus ipsius T[home] Michaelis, quod magnam gratiam obtineret, quam nullus prius unquam habere potuit et ceteri bandicati habere deberent illam gratiam, si ille haberet; quod si fieret, civitas Veneciarum esset in malo statu et cito posset cadere in peiorem. Item si in magnis rebus^f, hoc est maleficiis, locum iustitia non haberet, nec etiam in aliis minoribus videretur habere.

In duabus rationibus consistit pars que capta fuit in Quadraginta, que pars talis est: „Quod T[homas] Michael deberet venire Venecias, non obstante banno eius, ad excusandum se de homicidio quod fecit Montone de quadam nobile domina cive domini ducis et Veneciarum.“

^d seq. mac exp. A.

^e ex consilino corr. A.

^f add. sup. l. A.

Una ratio est quod dictus T[homas] non potuit citari per dominum ducem et suum Consilium pro eo quod licentiam habebat a Consilio Maiori standi Montone pro potestate per annum. Ad hoc respondetur quod talis licentia datur omnibus potestatibus de Veneciis exeuntibus et sic est generale privilegium et intelligitur^g semper, salvo iure superioris enim dominationis Veneciarum et cuiuslibet subditorum, et hoc servatur Veneciis, tam de iure quam de consuetudine approbata.

Item respondetur alia ratione quia, ut dictum est, magis intelligitur in ipsa licentia sive privilegio salvam esse iurisdictionem domini ducis et Comunis Veneciarum in maleficiis puniendis quam in aliis minoribus delictis et hoc duplici ratione: quia^h maius periculum imminet in maleficiis quam in aliis iudiciis; item quia specialiter spectant ad dominum ducem et suum Consilium citationes maleficiorum et maxime magnatum.

Item respondetur alia ratione quia dictus T[homas] amisitⁱ omne privilegium, si aliquod habuit, ut dictum est, propter maleficio quod medio^j tempore sui regiminis tu[r]piter^k comisit et sic legitime citari potuit.

Item per alia ratio est quia processus ordinis iudiciarii constituit ius et sic processus factus contra dictum T[homan] non potest revocari, nisi sit gratia manifesta, secundum quod dixit dominus Marinus Badoarius advocatus Comunis Veneciarum bene et eleganter, quia citatus erat per illos qui potuerunt et habebant plenitudinem potestatis.

Item dicunt et male quod predictus T[homas] non potuit citari vel vocari^l quia fecerat sacramentum hominibus de Montona stare ibi per annum. Ad hoc respondetur quod tale iuramentum non potuit fieri in preiudicium aut detrimentum Venecie quia semper fuit salva iurisdicatio domini ducis et Comunis Veneciarum quam habent et habebant in eum T[homan]^m et ita intelligitur de omnibus hominibus de mundo quibuscumque dominationibus sint subiecti.

^g ex intelligitur *corr. A.*

^h *add. sup. l. A.*

ⁱ *seq. oeie et sign. abbr. exp. et canc. A.*

^j *ex mediot corr. A.*

^k *tupiter A, em. Minotto.*

^l *seq. quod non potuit citari predictus T. canc. A.*

^m *add. sup. l. A.*

Item respondetur quia cum homines de Montona dedissent ei dominium supra se, silicet regimen civitatis illius, non est verisimile quod vel[ⁿ]entⁿ detrimentum ipsius, ergo libenter concessissent ei quod venisset Venecias ad excusandum se de homi[^o]c[ⁱ]dio^o si aliquod ius habebat, sed quia sciebat se manifeste culpabilem tanti facinoris non venit et fuit in Sancto Cipriano.

Item respondetur quod dictus T[homas] potestatem habuit dimittendi vicarium in civitate illa et ipse deberet ire quocumque velet pro suis utilitatibus exercendis, ergo bene poterat venire ad excusandum se de tanto facinore quod commisit.

Item [ordi]nantia^p sive edictum de maleficiis tale est: quia undecumque possunt vocari malefactores et de quocumque regimine et hoc est ratio: quia quando magna iustitia malefactorum exercetur in civitatibus, tunc ipse civitates permanent in bono statu et crescunt, et si locum in terris iusticia non haberet, destruerentur civitates et subverterentur omnino.

Quare vos nobiles et sapientes Deum habentes pre oculis, talem partem in presenti Consilio capiatís de tam gravi delicto puniendo que sit ad honorem Dei et beati Marci evangeliste et bonum statum Veneciarum.

[*Verso*: Questo fo lo scritto che Marin Dolfín et ser Nicolao Dandolo conxeia ser Gudín che lo fexe leger contra T. Michel]

Dokument 5/II. Isplata Dilektinih oporućnih legata Tomi Michielu

Mjesto i datum: Venecija, 14. kolovoza 1271.

Regest: Na zahtjev Marka Michiela, izvršitelja Dilektine oporuke, mletački dužd Lovro Tiepolo zajedno sa svojim sucima potvrđuje Tomi Michielu, mužu pokojne Dilekte, pravo na tisuću petsto libri mletačkih denara iz Dilektine ostavštine, od čega tisuću na temelju oporućnoga legata te petsto u ime isplate ostatka miraza ukupne vrijednosti dvije tisuće i petsto libri mletačkih denara.

Izvor: Archivio di Stato di Venezia, Archivio Dandolo Gerolamo, kutija 1, br. 28 (= A u kritičkom aparatu).

Prethodna izdanja: n/a; regesti: n/a.

ⁿ velent *A*; *em. Banić*.

^o homidio *A*; *em. Minotto*.

^p natia *cum sign. abbr. A*; nantia *ed. Minotto*; ordinantia *em. Banić*.

Bilješke o transkripciji: Podjela teksta u odlomke urednička je intervencija i ne prati izvornik. Prezime Tome i Marka pisar najčešće piše *Mich* sa znakom pokrate, no i *Michal* sa znakom pokrate na dva mjesta, stoga se odlučilo tu formu razriješiti kao *Michaelis, is*. Potpisi i znakovi križa u eshatokolu pisani su različitim rukama te se stoga radi o autografima.

In nomine Dei eterni, amen.

Anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi millesimo ducentesimo septuagesimo primo, mensis augusti die quartodecimo intrante, indictione quartadecima, Rivoalti.

Cum rebus publicis presideamus, equitati omnium providere debemus.

Nos igitur Laurencius Teupulo Dei gratia Venecie, Dalmacie et Chroacie dux, cum in nostro resideremus palacio cum nostris iudicibus et aliis nostre patrie bonis hominibus fidelibus nostris iusticiam pertractantibus et unicuique petenti iusticiam legaliter diffinientibus, venit ante nostram et nostrorum iudicum presenciam Marcus Michaelis de confinio Sancte Sophie cognatus quondam et nunc commissarius Dilecte olim uxoris Thome Michaelis filii condam Iohannis Michaelis de dicto confinio cum una testamenti carta testata et roborata, facta hoc anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi millesimo ducentesimo septuagesimo primo, mensis martii die secundo intraeunte, indictione quartadecima, Rivoalti, quod fieri fecit suprascripta Dilecta uxor Thome Michaelis filii quondam Iohannis Michaelis de confinio Sancte Sophie, in quo esse constituit suos fidei commissarios predictos Thomam Michaellem virum suum et Marcum Michaellem cognatum suum de confinio suprascripto Sancte Sophie ut, secundum quod ibi ordinaret darique iuberet, sic ipsi simul, vel unius ipsorum in cuius manibus ipsa sui testamenti carta appareret, deberent vel deberet complere.

Et inter cetera dimisit suprascripto Thome Michaeli viro suo libras denariorum Venecialium mille. Constituit insuper ut suprascripti commissarii sui vel unus ipsorum in cuius manibus ipsa sui testamenti carta appareret, secundum quod dictum est superius, plenissimam virtutem et potestatem haberent vel haberet post obitum suum inquirendi, interpellandi, placitandi, advocandi et precepta atque interdicta tollendi, audiendi, respondendi, interdicendi atque excuciendi omnia sua bona et havere mobilia et immobilia, ubi-

cumque et apud quemcumque invenire possent vel posset, cum carta et sine carta, in curia et extra curiam et cetera, ut in ea legitur.

Et ostendit nobis unam brevii cartam testatam et roboratam, factam hoc eodem anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi millesimo ducentesimo septuagesimo primo, mensis augusti die duodecimo intrante, indictione quartadecima, Rivoalti, quod fecit Petrus Gausuno de confinio Sancti Leonis fedeiussor, dicens quod Iohannes da Porto preco, habitator in confinio Sancti Moysis, extitit mediator de vadimonio, comprobandi quod Pangracius Michaelis de confinio Sancte Sophie eodem die dedit in curia ante presenciam nostram et nostrorum iudicum pro deposicione suprascripti Marci Michaelis de dicto confinio Sancte Sophie cognati quondam et nunc commissarii Dilecte uxoris quondam Thome Michaelis filii quondam Iohannis Michaelis de dicto confinio Sancte Sophie de quantocumque ipse infra octavum diem comprobare posset de repromissa suprascripte Dilecte defuncte et sibi commisse et hiis omnibus que sibi habere pertinuisent secundum usum patrie nostre.

Infra vero suprascriptum octavum diem comprobavit ei suprascriptus Marcus Michaelis commissarius suprascripte Dilecte cum nobilibus viris Leonardo Venerio de confinio Sancti Iohannis Decollati et Iohanne Cornario de confinio Sancti Appollinaris, testificantibus quod transacti sunt anni quinque et etiam menses sex quod suprascriptus Thomas Michaelis duxit in uxorem suprascriptam Dilectam, cui promisse fuerunt tempore eorum desponsacionis pro eius repromissa libras denariorum Venecialium duo millia et quingente, de quibus suprascriptus Thomas Michaelis vir suus in eorum presencia et testimonio se bene solutum et deliberatum vocavit. Hoc totum ei comprobatum fuit infra suprascriptam octavum diem suprascripti vadimonii dati. Et hoc vadimonium datum fuit infra annos triginta postquam suprascripta Dilecta mortua fuit et cetera, ut in ea legitur.

Et ita hec omnia comprobavit suprascriptus commissarius et ad evangelia sancti Dei iuravit quod secundum suam conscienciam omnia ita vera sunt, ut in suprascripta brevii carta continentur, et quod suprascripta Dilecta totum suprascriptum havere habuit in potestate suprascripti viri sui et quod nichil de hiis omnibus neque de bonis et havere suprascripti viri sui ipsa amplius habuit nec dedit nec donavit neque commendavit alicui per aliquam fraudem vel ingenium unde aliquid expectaret, nisi quantum legi iudicum manifestaret et presentaret infra octavum diem. Et si ipse commissarius

exinde aliquid habuisset vel expectaret habere, illud etiam suprascripte legi infra dictos octo dies manifestaret et presentaret. Qui accessit infra suprascriptum octavum diem coram lege, dixit se nichil habere ad presentandum de predictis omnibus, deductis igitur suprascriptis libris mille quas suprascripta Dilecta dimisit suprascripto viro per suprascripti sui testamenti cartam; facta ratione, debet tollere suprascriptis commissariis de suprascripta re promissa dicte sue commisse libras denariorum Venecialium mille quingentas.

Quare cum suprascripta testamenti carta in manibus suprascripti Marci commissarii apparuisset, dixerunt ipsi nostri iudices per legem et iudicium, ut potestatem daremus plenissimam ad suprascriptum Marcum Michaellem cognatum quondam et commissarium nunc suprascripte Dilecte quondam uxoris suprascripti Thome Michaelis filii olim suprascripti Iohannis Michaelis tantum intromittendi et ad proprium dominandi de bonis omnibus et habere atque proprietatibus terrarum et casis copertis et discopertis suprascripti viri olim eiusdem Dilecte quantum sunt libre denariorum Venecialium mille quingente.

Ex iudicio igitur ipsorum nostrorum iudicum et nostra confirmacione potestatem damus plenissimam ad suprascriptum Marcum Michaellem cognatum quondam et nunc commissarium suprascripte Dilecte quondam uxoris suprascripti Thome Michaelis filii olim suprascripti Iohannis Michaelis tantum intromittendi et ad proprium dominandi de bonis omnibus et habere atque proprietatibus terrarum et casis copertis et discopertis suprascripti viri olim suprascripte Dilecte sibi commisse quantum sunt libre denariorum Venecialium mille quingente habendi, tenendi, dandi, donandi, dominandi, vendendi, commutandi, perpetuo possidendi et quicquid exinde ei placuerit faciendi nemine illi contradicente.

Si quis igitur huic nostri diiudicatus carte obviare presumpserit, sciat se compositurum cum suis heredibus et successoribus auri libras decem, medietatem camere nostri palatii et aliam medietatem suprascripto commissario et eius successoribus, et hec nostri diiudicatus carta in sua [firmitate]^q manserit.

(SC) Ego Laurentius Teupulo Dei gratia dux manu mea subscripsi.

(SC) Ego Philippus Gradonicus iudex manu mea subscripsi.

(SC) Ego Marinus Iustinianus iudex manu mea subscripsi.

^q om. A; em. Banić.

(SC) Ego Marinus Teupulo iudex manu mea subscripsi.

(SN) Ego Seraphynus Lambardo subdiaconus, notarius et aule incliti ducis Veneciarum cancellarius complevi et roboravi.

Sažetak

Autor se detaljno kritički osvrće na najnoviju monografiju Dunje i Ivana Milotića o procesu protiv čarobnice Dilekte vođenom u Motovunu 1271., pokazujući da djelo obiluje ozbiljnim tehničkim, faktografskim i interpretativnim pogreškama te metodološkim neispravnostima, što u potpunosti ruši veliku većinu izvedenih zaključaka. Nakon podrobnoga prikaza knjige, autor ispravlja brojne netočne navode i kritizira interpretativne postupke, posebice položaj i ulogu notara Bonaventure, jurisdikcijski položaj motovunske komune u odnosu na Akvilejski patrijarhat i Veneciju te pitanje sudskoga procesa sprovedenoga protiv Dilekte u Motovunu i protiv Tome Michiela u Veneciji. Na temelju historiografskih dostignuća te raščlambe relevantnih povijesnih vrela, kako onih objavljenih, tako i neobjavljenih, zaključuje se da: (1) Bonaventura nije bio notar s papinskom ovlašću koji se dolaskom mletačke vlasti našao u neizvjesnom položaju u Motovunu već da je riječ o notaru s carskom ovlasti koji je bio zaposlen kao kancelar motovunskoga podestata; (2) Motovun nije potpao pod *de facto* vlast Venecije 1271. već prvo i kratkotrajno 1276. te potom 1278., onako kako je to tumačila tradicionalna istarska historiografija; (3) oba procesa, kako onaj koji je Toma vodio protiv svoje žene Dilekte, tako i onaj koji su mletačke vlasti pokrenule protiv Tome, po svemu su se sudeći uredno odvila, iako o tome nisu sačuvani relevantni zapisnici zbog nesačuvanosti relevantnih arhivskih fondova. Stoga se u potpunosti rehabilitira autentičnost isprave Dilektina priznanja koju su Milotići u suštini proglasili fiktivnim originalom. Rad zatvaraju prilozi, dvije tablice i kritičke priredbe trinaest povijesnih vrela, osam relevantnih za mehanizme izbora podestata u istarskim komunama koje su priznavale svjetovnu vlast akvilejskih patrijarha i pet za slučaj pogubljene Dilekte.

Podestà veneziani, streghe nobili e il comune di Montona: critica, correzione e ampliamenti del libro *Il processo contro Diletta [Montona, 1271] nell'intriccio tra diritto romano, canonico e veneziano* di Dunja e Ivan Milotić (Pisino – Montona: Archivio di Stato di Pisino – Comune di Montona, 2022)

Riassunto

Con approccio critico e dettagliato, l'autore analizza l'ultima monografia scritta da Dunja e Ivan Milotić, incentrata sul processo per stregoneria intentato contro una donna di nome Diletta e condotto a Montona nel 1271, indicandone la sovrabbondanza di inaccurately tecniche, fattografiche e interpretative nonché incoerenze metodologiche che hanno confutato in maniera totale la maggior parte delle conclu-

sioni tratte. Dopo aver offerto un riassunto approfondito del libro, l'autore si presta a correggere numerose citazioni imprecise e critica i procedimenti interpretativi, soprattutto la posizione e il ruolo del notaio Bonaventura, la posizione giuridica del Comune rispetto al Patriarcato di Aquileia e Venezia nonché la questione del processo giuridico condotto contro Diletta a Montona e Tommaso Michiel a Venezia. Partendo dai risultati conseguiti dalla storiografia e l'analisi delle fonti storiche rilevanti, sia pubblicate che inedite, si conclude che: (1) Bonaventura non fu un notaio papale che con l'arrivo del dominio di Venezia si ritrovò in posizione precaria bensì un pubblico notaio imperiale impiegato come cancelliere del podestà di Montona; (2) nel 1271 Montona non fu soggetta *de facto* al dominio di Venezia, se non brevemente nel 1276, e lo divenne soltanto nel 1278 nei termini in cui lo interpretò la storiografia istriana; (3) entrambi i processi, sia quello condotto da Tommaso contro sua moglie, sia quello condotto dalle autorità veneziane contro Tommaso, sembra si siano svolti regolarmente, anche se a causa della perdita di fonti d'archivio rilevanti per il caso non sono stati conservati documenti pertinenti per lo studio. Di conseguenza, si va a riabilitare nella maniera più completa l'autenticità del documento della confessione di Diletta che i Milotić avevano praticamente dato per falso originale. Il contributo viene integrato da due tabelle e dalle analisi critiche di tredici fonti storiche, otto di cui sono rilevanti per il meccanismo di elezione del podestà nei comuni istriani che ammettevano il potere secolare dei patriarchi di Aquileia e cinque per il caso di Diletta, che alla fine del processo venne giustiziata.

Venetian podestàs, noble sorceresses and the Commune of Motovun: Critique, corrections and additions to the book *Case against Diletta [Motovun 1271]*.

On the intersection between Roman, Canon, Customary, and Venetian Law by Dunja and Ivan Milotić (Pazin – Motovun: State Archives in Pazin – Motovun Municipality, 2022)

Abstract

The author takes a detailed critical look at the latest monograph by Dunja and Ivan Milotić on the trial against the sorceress Dilecta held in Motovun in 1271, showing that the work is full of serious technical, factual and interpretive errors, as well as methodological flaws, which completely invalidate the majority of the drawn conclusions. Following a detailed presentation of the book, the author corrects numerous incorrect statements and criticizes interpretive procedures, especially the position and role of notary Bonaventura, the jurisdictional position of the Commune of Motovun in relation to the Patriarchate of Aquileia and Venice, and the issue of the court process conducted against Dilecta in Motovun and against Thomas Michiel in Venice. Based on contemporary historiography and the analysis of relevant historical sources, both published and unpublished, it is concluded that: (1) Bonaventura was not a notary with papal authority who found himself in an uncertain position in Motovun with the arrival of the Venetian authorities, but that he was a notary with imperial authority who was employed as chancellor of the Motovun podestàs; (2) Motovun did not fall under the *de facto* rule of Venice in

1271, but first briefly in 1276 and then in 1278, as interpreted by traditional Istrian historiography; (3) both processes, the one led by Thomas against his wife Dilecta, and the one initiated by the Venetian authorities against Thomas, were most probably conducted properly, although no relevant minutes have been preserved due to the lack of surviving archival registers. Therefore, the authenticity of Dilecta's confession, which the Milotićs essentially declared to be a fictitious original, is completely rehabilitated. The work closes with appendices, two tables and critical editions of thirteen historical sources, eight relevant to the mechanisms of the elections of *podestàs* in the Istrian communes that recognized the secular authority of the patriarchs of Aquileia, and five for the case of the executed Dilecta.